

1. Босна до појаве првих Котроманића

Сматра се да се име Босна по први пут јавило у једном спису Константина Порфирогенита (середина X века) и то на оном месту где о у опису Србије наводи: *"У кришеној Србији јесу ови насељени градови: Дестиником, ЦернауВСки, Мегиретус, Дресник, Салинес, а у крају Босни Катера и Десник"*. У то доба Босна се није сматрала државом већ само делом Рашке којом је тада владао кнез Часлав. О Босни су и иначе веома сиромашни подаци и до средине X века о њој се не зна било шта поузданије. Назире се тек да је њоме управљао бан, а ова титула има вероватно аварско порекло. *"Понекад је владао целом Босном само један владар, а понекад је власт била подељена на много владара од којих је свако владао за себе"* (Мавро Орбин).

Након Часлављеве смрти, почеле су смутње у Рашкој, што је Босна искористила и осамосталила се. Но, то није дуго трајало, тек до 968. године када хрватски краљ Михаило Крешимир I удари на Босну и заузме целу земљу. Босански бан је побегао у Угарску, а Босна је постала саставни део хрватске државе. Ни хрватска власт није дуго трајала, већ је ускоро смењује Византија. Након смрти византијског цара Василија (1025.) нагло опада моћ царства што користе Босна, Дукља и Рашка и осамостаљују се. У времену између 1082-1085. године дукљански краљ Бодин успева да све те три државе стави под своју контролу. У Босни је поставио за бана неког Стефана, док је у Рашку поставио Вукана.

Ни ово јединство није дуго трајало, тек до Бодинове смрти (1102. године). То је било последњи пут да је Босна била у саставу Рашке државе и од тада она води свој самостални живот који ће бити често у сукобу са оним који се водио у Рашкој. Исте те године када је умро Бодин (1102.), пала је и Хрватска под Угарску власт. Недуго потом узели су Угари и Босну, а краљ Бела II је на сабору у Острогону (1139.) своје млађем сину Ладиславу (тада малолетном) доделио Босну. Из неког тешко објашњивог разлога Угари Босну тада називају Рамом, а угарски краљ носи назив *"краљ Угарске, Далмације, Хрватске и Раме"*. Нејасан је разлог томе, будући да је

Рама била тек део Босне, а сасвим је извесно да су Угари држали целу Босну под својом влашћу.

Босном су и до тада управљали банови, а тако је било и за време угарске владавине. Ко су они били остаје тајна, а први о којем се нешто више зна јесте бан Борић. За цело време своје владавине био је верни угарски вазал и у оквиру угарске војске ратовао је против Византије под Браничевом. Неку истакнуту улогу у овом рату није одиграо па ни по томе није остао упамћен. Након те краткотрајне ратне авантуре бан Борић се умешао у династичке борбе у Угарској, али на слабијој страни што га је довело у сукоб са угарским краљем. Резултат те несмотрености било је његово смењивање. Одмах потом Босна је пала опет под Византију (1166.) и под њеном влашћу била све до смрти цара Манојла I Комнена (1180.).

Остаје отворено питање да ли је одмах након пада Босне под Византију (1166.) банску част заузео Кулин бан. Ако је тако, односно ако је Византија била та која га је поставила на банску част, он је био без сумње њен штићеник. Ово је само могућност пошто није сигурно у које је време Кулин стварно дошао на власт, тако да није без основе мислити да је на власт дошао касније будући да се по први пут спомиње тек од 1180. године. У то време у Рашкој већ дуже време влада велики жупан Стефан Немања који је био покоран Византији не из убеђења, већ из нужде. Међутим, одмах након смрти византијског цара Манојла I, удружени Рашани, Угари и Босанци одлуче да искористе тренутне смутње око новог цара и проваљују на византијску територију. То је иначе било једино ратно дејство Кулин бана јер је он избегавао војне сукобе, ослањајући се углавном на оно што може да се постигне политиком. Смрт цара Манојла донела је Босни ослобођење од Византије, међутим не за дуго јер одмах потом поново долази под Угарску власт. Сада је Кулин бан вазал угарског краља Беле III.

Кулин бан је остао у доброј успомени код народа, а што није чудно будући да се радило о веома спретном политичару који је умео да буде са свима у добрим односима. *"У његово време било је (кажу) у изобиљу свега блага божјега, тако да и данас обичан пук, кад има великог обиља, обично каже: Вратила су се времена Кулина бана"* (Мавро Орбин). Са породицом великог жупана Стефана Немање се чак и ородио будући да се Кулинова сестра удала за Немањиног брата Мирослава. Док је у Босни, захваљујући Кулину, владао мир у Рашкој се почињале смутње. Током 1196. године са престола у Рашкој се повукао Стефан Немања, а током 1200. године је и умро. Стефан Немања је оставио Рашку на владање млађем сину Стефану, али то старији син Вукан није никако могао да претрпи будући да је он био старији и да је по дотадашњим правилима Рашка требала припасти њему. Потајна нетрпељивост је ускоро прерасла у крвави грађански рат, а Вукан је кренуо на брата Стефана. *"После престављења светога старца, дизаше се на све начине наносећи непријатељство и зло брату својему Стефану самодршцу, и узимајући у помоћ многе иноплемене народе..."* (Теодосије).

Док се све то дешавало у Рашкој, Кулин бан је имао проблема са богумилском јереси. Та је верска секта узела толиког маха у Босни да се папа једно време

размишљао да покрене крсташки рат и да богумиле истреби. Могуће да та јерес не би имала толику снагу да јој владари Босне нису пружали сасвим отворену подршку, а то никако није могло остати папи непознато. *"Дознали смо да је недавно сплитски надбискуп протерао из Сплита и Трогира већи број патарена, а да је племенити муж Кулин бан босански дао оним грешницима не само сигурно склониште, него и јавну помоћ и изложио њиховој злоћи своју земљу и себе самога, па их је частио као католике, чак и више него католике, називајући их хришћанима"*, пише папа угарском краљу Емерику. Уз то му наређује да се обрати Кулину и да овај из Босне протера богумиле, а у супротном, ако Кулин не послуша, да покрене војску на Босну. Кулин је до краја успео да овај проблем реши на себи својствен начин. Током 1203. године папска комисија је извршила увид у ситуацију и на неки начин Кулин је успео да се оправда, што је за тренутак скинуло опасност од Босне. Недуго потом Кулин је и умро.

Кулина је наследио неки Стефан за кога постоје само магловите претпоставке да је Кулинов син. Од самога почетка Стефан је имао добре односе са угарским двором и тамо је често боравио. У Босни није био много омиљен будући да је прогонио богумиле, што говори да се на власти одржавао искључиво захваљујући угарској помоћи. У време његово бановања у Рашкој се много тога десило. Најпре је Вукан успео да свргне са жупанског престола свога брата Стефана, али само за кратко. Веома брзо, успео је Стефан (Првовенчани) да се поврати на престо и да се 1217. године окруни краљевском круном. Док се све то дешавало, у Босни су богумили толико ојачали да је папа одлучио да овај пут стварно покрене крсташки рат и да ту јерес коначно искорени. У том оквиру покренуо је веома живу дипломатску активност. За све то време о бану Стефану нема нигде никаквих помена, а папа га нигде нити хвали нити куди. По свему судећи био је горљиви католик, али у Босни се његова реч није много слушала. То је довело до тога да буде у Босни омрзнут и да негде око 1332. године (или две до три године касније) буде свргнут са власти. Повукао се у Усору код свога сина, кнеза Сибислава, где је, најкасније до 1336. године, умро.

Бана Стефана наследио је (по свему судећи насилно) бан Матеј Нинослав. Њега су на банску част уздигли богумили, што је помало чудно будући да је у прво време бан Нинослав (док још није постао бан) био противник богумила, верни угарски вазал и горљиви католик. Папа му пише љубазна писма и обраћа му се са *"Грлећи те искреном љубави, твоју особу и твоју земљу Босну примамо под заштиту св. Петра и нашу са свим имањима, које сада праведно држиш, и утврђујемо те заштитом овога писма те строго забрањујемо, да се било ко усуди да те узнемирава, док останеш у католичкој вери... итд."* Тада почиње да се спомиње и Нинославов рођак Пријезда који се наводно поново из јереси вратио у католичку веру. Како се Пријезди није много веровало то је морао да Доминиканцима остави свога сина као залогу своје искрене намере да остане у католичкој вери. Будући да се Пријезда истицао прогонима богумила то је изгледало да је постао искрени католик, па је папа наредио Доминиканцима да му врате сина. У том моменту он још увек није личност већег формата, али ће каснија историја да га упозна као вероватног родоначелника породице Котроманић.

Бан Нинослав је био једно време верни угарски вазал, али на угарском двору га нису озбиљно схватили сматрајући га тек неким од угарских државних службеника. Таква понижавајућа улога је доживела свој врхунац када је угарски краљ Андрија, као да не постоји бан Нинослав, поклонио Босну херцегу Коломану (1234.). Тиме је доведена самосталност Босне у питање, али и власт бана Нинослава. Истовремено, то је охрабрило и кнеза Сибислава (сина умрлог бана Стефана) да почне да наваљује на оне делове Босне којима је владао Нинослав, покушавајући тиме да узме за себе банску част. Да се ствар још више заплете побринула се црква која се непрестано носила са богумилима, али уз веома слабе резултате. Желећи да некако сломи ту јерес папа је свргнуо дотадашњег босанског бискупа (богумила по свему судећи), а на његово место је именовао припадника Доминиканског реда, немца Јохана. У Босни је букнуло отворено незадовољство јер нико није хтео немца за бискупа. То је било сасвим довољно да и папа Гргур IX изгуби стрпљење и да нареди да 1234. године започне крсташки рат. Како је папа сматрао бана Нинослава за главног кривца свих ових догађаја, јер се бан није довољно трудио да искорени јерес, а да би му још више напакости, потврди даровницу угарског краља Андрије по којој Босна припада херцегу Коломану (1235.). Рат је трајао скоро пет година и крсташки су ускоро преплавили Босну. У самој почетку Босанци су се успешно бранили, а да је рат био исцрпљујући види се из тога што је новом бискупу Јохану било свега доста у толикој мери да је тражио од папе да га разреши нове дужности. Папа га је покушао убедити пишући му: *"Ако те тешкоће ратне притишћу, љубав према Богу, према твојој души и повереној ти цркви траже од тебе, да до смрти не бежиш од твоје тешке службе. Стога те саветујемо, да одустанеш од молбе за оставку и не оставиш управу твоје цркве, него да на јеретике и остале противнике католичке вере мушки и јаком руком удариш"*. Изгледало је као да је цела Босна против папе. Од босанских великаша једино је Усорски кнез Сибислав био уз крсташе и због тога га папа назива љиљаном међу трњем. У сваком случају кнез Сибислав није против бана Нинослава ратовао због верског уверења (пошто је и тада, а и касније Нинослав био католик, а никада богумил) већ искључиво због тога што је желео за себе банску част.

Бан Нинослав је пружао од самог почетка отпор, али пред бројнијим крсташима није се могао одржати па се склонио негде у близини Дубровника где се са једног дела територије и даље бранио. У то време (1240.) имао је контаката са Дубровником и са њима је склапао уговоре, што може да значи да је још увек био довољно моћан да би га Дубровник уважавао. Упоран отпор му се исплатио када да су током 1241. године Татари провалили у Угарску и на реци Шај страшно потукли Угарску војску. Између осталих ту је погинуо и босански душман, херцег Коломан. Како је угарски краљ Бела IV бежао испред Татара, Коломан је био мртав, то је бан Нинослав искористио повољну прилику и повратио целокупну Босну. То му није било довољно па се почео страшно светити свима онима који су у протеклом рату пружали угарима помоћ. Мислећи да ни то није довољно пакости према угарском краљу Бели IV, бан Нинослав се умешао и у сукоб Сплита и Трогира, а на страни Сплита који се побунио против краља Беле IV. Овај рат је, углавном захваљујући Нинослављевој војсци, завршен успешно за Сплит, али угарски краљ Бела IV је све то сматрао велеиздајом. Стога је 1244. године покренуо две армије, једну на Сплит,

а другу на Нинослава. Колико је ратних дејстава било, не зна се, али остаје чињеница да су и Сплит и бан Нинослав одмах клонули те склопили мир са Угарском.

И поред свега богумилство се никако није могло искоренити из Босне, што је навело угарског краља Белу IV и калочког надбискупа да поново затраже од папе Иноћентија IV дозволу за покретање новог крсташког рата. Овај пут ситуација је било озбиљна као никада до тада. То је осетио и бан Нинослав па се стога писмима почео директно обраћати папи убеђујући га да је и даље ревно католик и да никада није био богумил. По свему судећи то је била и истина, а што су папи потврдиле и комисије које је слао у Босну. *"Како смо дознали, није племенити господин Нинослав, бан босански, одступио од праве вере, него живи као католик и опслужује хришћанске прописе, иако је некада у невољи добио помоћ и наклоност јеретика против својих непријатеља. Пошто смо по неким веродостојним писмима, иако старим, добили похвалне потврде о чистоћи његове вере, наређујемо ти, да добро упамтиш, да се надасве мора имати пред очима и постићи спас душе, да не устанеш против споменутог бана и његове земље, посебно сада ..."*, пише папа калочком надбискупу (1248.). Тиме је за Босну скинута опасност од новог угарског похода.

Све то могло би се условно назвати победом бана Нинослава будући да више није узнемираван. Остатак свога живота он је провео бавећи се углавном унутрашњим стварима у Босни. Са суседном Рашком никада није био у добрим односима, а што се посебно види из уговора које је склапао у два наврата са Дубровником (1240. и 1249.). У њима се он обавезује да ће помоћи Дубровник *"ако се разратите с краљем рашким, да вас не дам ни ваш добитек,.."* У време склапања ових уговора у Рашкој је владао краљ Стефан Владислав I (уговор из 1240.) и краљ Стефан Урош I (уговор из 1249.). Недуго након склапања овога другог уговора (1249.) умро је и бан Нинослав.

2. Први Котроманићи

Након смрти бана Нинослава почеле су у Босни смутње око његовог наслеђа. Сам Нинослав је иза себе оставио довољно потомака и рођака, што даљих што ближих, да би се између њих могао изабрати достојан наследник. Међутим, сада су се ту појавиле различите аспирације. Богумили су хтели да Босну преузме неко ко ће њима бити наклоњен, док су угари желели за бана некога из њихове интересне сфере. На крају је у тој збрци победу однео угарски краљ Бела IV успевши да натура свога кандидата. Био је то даљи Нинославов рођак Пријезда о којем је већ било говора. Он је изгледа једно време био богумил, али се касније повратио у католичку веру и био чак један од ревнојих прогонитеља јереси у Босни. Како му је син био талац код доминиканских фратара, то се може посредно извући закључак да његово поновно покатоличавање није били толико добровољно колико присилно. Још у време крсташких ратова по Босни у времену између 1234-1239. године појављује се Пријезда са титулом Босанског бана. То поставља нека питања. Наиме, у времену када је Босна пала под власт херцега Коломана, а како је бан

Нинослав избегао, то се Босна сматрала земљом без владара. Могуће да је у то време Коломан за бана поставио свога човека, а то је био управо Пријезда. Кратко је трајало његово прво бановање, једва две године, јер се Нинослав, након угарске катастрофе на реци Шај, вратио у Босну. Како се он тада страшно светио угарским присталицама то је сигурно и сам Пријезда био у смртној опасности, па је вероватно избегао у Угарску.

Ово друго устоличење Пријезде за бана Босне није прошло без трзавица. Нинославови синови, сматрајући да банска част припада њима, пружили су отпор који је био толико јак да је краљ Бела IV морао слати војску која би помогла Пријезди да узме власт. Да је било јаког отпора видљиво је из писама које је краљ Бела IV слао папи и у којима се навелико жали да га непријатељи притискају са свих страна. Но, на крају је побуна савладана, а Пријезда је преузео власт. Осим Босне, тада је савладан и Хум (1254.). Након свега угарски краљ одлучи да Босну подели на два дела. Од поречја горњег Врбаса и Босне формирао је бановину Босну где су владали банови из рода бившег бана Нинослава. Други део Босне је сачињен од Усоре и Соли где је угарски краљ директно именовано банове. То је било време формирања бановина које су требале да штите границе Угарске. Краљ Бела IV је тада покушао и да већ постојећу Мачванску бановину ојача тиме што ју је након смрти свога зета Ростислава, који је њоме до тада управљао, уздигао на ранг херцеговине (војводине) и њеном владару омогућио ширење утицаја на Усору и Соли, а могуће чак и на Босну. Мачванска бановина је тиме постала веома јака и њеним господарима је омогућавала да у наредним периодима господаре Босном, а понекад Сремом и Браничевом. Да је била јака види се из тога што је херцег Бела (унук краља Беле IV), као господар Мачванске бановине, успео да 1268. године сломи напад Рашког краља Стефана Уроша I и да га чак у тим сукобима и зароби.

Током 1270. године умро је угарски краљ Бела IV, а наследио га је син Стеван V. У ратовима које је тада водио нови угарски краљ погинуо је и Мачвански војвода Бела (1272.), а недуго затим умре и сам краљ Стеван V. Наследио га је десетогодишњи син Ладислав IV Куманац (1272-1290.), док је регенство вршила краљица-мајка Елизабета. У то време као Босански бан спомиње се неки угарски великаш Стефан. То је била помало чудна ситуација будући да је и Пријезда носио исту титулу, али по свему судећи ту власт није и вршио на територији целе Босне и на неки начин та му је титула била само "празна" почаст без потпуне садржине. Титулу Босанског бана добијали су касније још неки угарски великаши, а међу њима и северински бан, иначе дворски ризничар (бан Угрин).

Бан Пријезда се око 1287. године повукао са власти и на свом имању у Земљенику проводио је своје последње дане. Не зна се шта је могло бити узроком његовог повлачења: старост или је био присиљен? Имао је три сина: Пријезду II, Стјепана и Вука. Једину ћерку Катарину удао је у хрватску кућу Бабонића. Власт у Босни су поделила његова два сина и то тако да је Стјепан владао у источном делу Босне док је Пријезда II владао у западном делу. По свему судећи банску су част делили, а што се види из једног папиног писма где се он обраћа *"племенитим мужевима Стјепану и Пријезди, бановима Босне"*.

У Угарској су се тада дешавала велика унутрашња превирања која су имала каснијег одраза и на Босну. Краљ Ладислав IV је одједном почео да врши реорганизацију у држави па је тако Мачву, Усору и Соли поверио својој мајци Елизабети (Јелисавети) називајући је *"војвоткињом мачванско-босанском"* (1280.). У то време поново се појавио проблем богумила у Босни, али како краљ није имао много воље да се њима бави то се све завршило на дописивању са папом.

Током 1284. године краљ Ладислав IV одузима мајци Елизабети управу над Мачванском бановином и препушта је мужу своје сестре Каталине, бившем Рашком краљу, Стефану Драгутину. Сада је экс Рашки краљ владао над Мачвом са Београдом, Усором и Соли, али и над неким српским земљама носећи назив "сремски краљ": *"и уставши оде у област државе своје, у земљу звану Мачва, коју му је дао таст његов краљ угарски. Тамо дошавши са женом својом благочастивом краљицом Кателином и са једним делом властеле своје,..."* (Данило Други). Самим тим добио је одлучујући утицај над оним делом Босне којим су владали бан Пријезде I, а касније и његови синови. За разлику од својих претходника Драгутин је био веома ревностан у прекрштавању богумила. *"Многе од јеретика босанске земље обрати у хришћанску веру и крсти их"* (Данило Други). Тај његов рад на прекрштавању богумила није био праћен насиљем, тако да није познато да их је он прогонио. *"Његовом благодаћу која све даје, дође у ту земљу да је просвети, и да народ, који је био у тами и мраку незнања, по учењу божанскога писма приведе ка светлости спасоноснога живота"* (Данило Други). Негде током 1291. године прешао је и сам у католичку веру.

Како су Драгутин и бан Пријезда I били смотрени политичари то су убрзо увидели да им је једини начин за опстанак заједничка сарадња. Та се сарадња убрзо завршила родбинским везама тако што је Пријездин син, Стјепан I оженио Драгутинову ћерку Јелисавету (1284.). Ова родбинска веза сигурно да је далеко више годила Стјепану I неголи Драгутину. Захваљујући овој женидби дошао је Стјепан I у најближе родбинске везе преко таште Каталине (ћерка угарског краља Беле IV) са угарском краљевском кућом, али и са напуљском краљевском кућом будући да је Белина друга ћерка, Марија, била удата за напуљског краља Карла II. Те су се родбинске везе још више разгранале када је друга Драгутинова ћерка, Урошица (Урса) удата за моћног хрватског бана Павла I Шубића. Наравно, ту је била и родбинска веза са краљевском кућом Немањића, преко таста Драгутина. Ове родбинске везе касније ће да имају великог удела у унутрашњим превирањима у Угарској, али и много касније када се Твртко I буде крунисао за краља.

Дакле, била је ту читава збрка родбинских веза са Арпадовићима, Анжувинцима, Шубићима и Немањићима. То је свакако разлог за касније легенде о пореклу породице Котроманић и о њиховом презимену. Најпознатија легенда је она коју презентира Мавро Орбин. По њему, након смрти Кулин бана, угарски краљ је у Босну послао једног свог великаша, пореклом Немца, који је имао задатак да Босну заузме. Он се звао Котроман, а како је био вешт ратник то је успео веома лако да обави задатак. За награду, краљ га је поставио Босанским баном. *"Сада, кад је умро поменути Кулин бан, краљ који је у то време био у Угарској одлучи, из раније*

наведених разлога, да заузме Босанско Краљевство. Због тога је послао с војском једног свог великаша по имену Котроман Немац, на гласу ратника. Кад је Котроман дошао у Босну и нашао је без господара, лако ју је заузео. Да би га за то наградио, краљ га је именовао баном Босне и хтео да се његови потомци вечно смењују на том положају. Пошто је породица Котромана током времена добила велико потомство, сви су се по Котроману називали Котроманићи" (Мавро Орбин). Да је легенда ухватила корена види се из неких Дубровачких писама где се бан назива "*Cotrumano Goto*". Данас се мисли да Котроманићи нису страног порекла и да потичу из неке босанске племићке куће, а да је бан Пријезда I тек један од њених припадника, никако утемељивач ове династије. То делимично потврђује и Мавро Орбин када наводи да је: "*њихова породица готово увек владала у Босни. Некад су то били банови, а некад кнежеви*".

Од женидбе са Драгутиновом ћерком потпао је бан Стјепан I под његов утицај и многе ствари које је чинио биле су плод Драгутинове воље. Да то није могло увек изаћи на добро могао се уверити након смрти угарског краља Ладислава 1290. године. Како краљ иза себе није оставио деце то се поставило питање наследника угарског престола. Веома брзо након Ладислављеве смрти крунисан је за краља његов близак сродник Андрија III Млечанин. Међутим, како је имао јаку опозицију то су одмах почеле и смутње. Као најопаснији противник појавио се напуљски краљ Карло II (припадник Анжујске династије), муж Марије, иначе сестре краља Ладислава, који је за свога сина Карла Мартела затражио угарски престо Арпадовића. Ова је странка била веома јака па је на крају папа Никола IV крунисао Карла Мартела за угарског краља. Уз ову страну тада су приступили и најјачи хрватски великаши, Брибирски кнезови Шубићи. У то време ову кућу су сачињавала три брата: Павле I, Јурај и Младен. Како је Драгутинова ћерка Урсула (Урса) била удата за Павла Шубића то је сасвим разумљиво да су Драгутин и зет му, бан Стјепан I Котроманић, приступили одмах уз ову странку.

У тим политичким играма Карло Мартел им је, не би ли их задржао и даље као присталице, својим повелмама поделио добар део Хрватске и Босне. Да ли су Шубићи добили уз Хрватску и Босну, тешко је рећи, али се зна да је Драгутинов син, Владислав, добио скоро целу Славонију. Изгледало је да ова странка има велике шансе, али тада изненада умре Карло Мартел (1295.). Међутим, напуљска краљица Марија дође на идеју да на угарски престо заседне син Карла Мартела који се звао Карло Роберт (њен унук). У том њеном науму из све снаге ју је помагао и папа Бонифације VIII који је чак Карла Роберта, тада тек дванаестогодишњег дечака, прогласио за угарског краља (1297.).

Породица Шубић, имајући под својом влашћу Хрватску проширивала је свој утицај желећи да и Босну подведе под своју власт. Почетком 1299. године Павле Шубић се назива "господаром Босне" (*dominus Bosne*), а у складу са тим, своме брату Младену I доделио је титулу бана Босне. Од тада су они целу Босну држали под својом контролом изузев једног дела који се назива Доњи Крајеви и које је држао кнез Хрватин Стјепанић. Како је кнез Хрватин био одан Шубићима то су они извршили притисак на напуљског краља Карла II Роберта да му изда повељу којом

потврђује његову владавину. *"Имајући у виду на чистоћу верности, а и на друге корисне и примљене службе што су кнез Хрватин и његови синови и браћа, рођаци племенитих Павла, бана Хрвата, а и браће његове Јурја и Младена, кнезова далматинских градова, љубљени и верни наши, нама чинили и сада још чине у послу Краљевства Угарске, потврђујемо реченоме Хрватину, синовима и браћи његовој Доње крајеве земље босанске које сада држе и поседују"*.

Средином 1300. године успео је Павле Шубић да Карла II Роберта доведе у Сплит, а онда кроз Хрватску у Загреб. Сада се већ спремао рат јер Андрија III Млечанин није имао намеру да тек тако препусти круну. Међутим, из непознатог разлога у сред припрема за рат умре краљ Андрија III. Иако је остао без главног противника Карло Роберт је имао мноштво противника у Угарској па је све до 1309. године морао да води борбе са њима.

Док се све то дешавало Младен Шубић је покушавао да целокупну Босну стави под своју контролу. Наравно да све ово бан Стјепан I Котроманић није мирно посматрао и оружјем се супротставио овим аспирацијама Шубића. Но, био је безнадежно слабији и до 1302. године Младен Шубић је постигао довољно успеха да стави скоро целу Босну под своју контролу. Стјепан I Котроманић ипак није био поражен и одржавао се на једном мањем делу Босне. У то време таст Драгутин му није могао много помоћи будући да се и сам тешко уплео у борбе са својим братом, Рашким краљем Милутином, у борби око наследства у Рашкој. Управо у тим данима заиграо је Драгутин Немањић велику игру покушавајући да свога сина Владимира прогура на Угарски престо. Како је Владислав био ожењен Констанцом Моросини, која је била у роду са покојним краљем Андријом III, то је и Владислав имао исто онолико права на угарски престо као и Карло Роберт. То је био још један разлог због којег није могао да помогне своме зету. Ипак и поред тога бан Стјепан I Котроманић се држао сасвим добро, а када се рат претворио у верски јер је Младен Шубић насрнуо на богумиле, ови сви листом пређу на страну Стјепана I Котроманића. Таква Младенова неопрезност коштала га је и живота јер га у једном сукобу богумили убију (1304). Наследио га је син Младен II Шубић, али он није био личност формата свога оца. Тек уз помоћ војске коју му је послао Павле Шубић успео је да сломи последњи отпор. Од 1305. године назива се Павле Шубић *"господарем читаве Босне"*.

Но ни тријумф Павла Шубић не траје дуго јер и он 1312. године умире. Већ разочарани бан Стјепан I Котроманић је умро нешто прије 1314. године, дакле скоро истовремено када и његов љути противник. Иза себе је оставио три сина: Стјепана, Владислава и Нинослава. У то време нико од њих није боравио у Босни, будући да су се морали пред навалом Шубића, али по свему судећи и унутрашњег незадовољства, склонити у Дубровник. *"Када је, дакле, после смрти поменутог бана Стјепана његов најстарији син Стјепан, сагласно са својом браћом, хтео преузети управу у Босни, устали су против њега сви најистакнутији великаши тога краљевства и нису га прихватили. На ово их није навело ништа друго сем то што су видели да су он и његова браћа веома паметни и везани између себе, па су се јако побојали да не би којим путем уништили слободу и укинули законе Босне."*

Кад је Стјепан видео разјареност великаша, сматрао је да је у том часу најпаметније да им попусти и да се прилагоди времену, те да чека да му бог пошаље неку другу прилику да поврати очинску државу. Зато се повукао са својом мајком Јелисаветом у Дубровник" (Мавро Орбин).

За то време Младен II Шубић, који се сада називао *"Младен, кнез Задра, принцип Далмације и други бан Босански"*, никако није успевао да одржи своју власт на свим оним територијама које је наследио од Павла Шубића. Најпре му је из руку исклизнуо Задар који се 1313. године препустио Венецији. То као да је био знак за све незадовољнике да се побуне против његове владавине. У ретроспективи гледано, управо је пад Задра био увод и у коначни слом моћи Младена II Шубића. Некако су сви тада били у љутим невољама. Док је кућа Шубића налетала на све више непријатеља, Котроманићи су доживели губитак будући да им је бан Стјепан I Котроманић умро (1314.), а умро је и његов дотадашњи стални заштитник "Сремски краљ", Драгутин Немањић. *"Би престављење овога преблаженога месеца марта двадесет други дан, треће недеље свете четрдесетнице у петак, у час девети и тако се развијаше свако својој кући, славећи и Сина и св. Духа, сада и увек и на векове векова. Амин"* (Данило Други). Смрт Драгутинова је била знак за његовог брата, Рашког краља Милутина да са својим трупама уђе у Мачву и заузме је за себе, а да Драгутиновог сина Владислава баци у тамницу. Осим тога, покушао је Милутин, да заузме и Хум, али ту је налетео на бана Младена II Шубића, који је такође мислио да Хум припада њему. То се до краја изродило у оружане сукобе, а војна дејства су се одвијала у близини Дубровника. Само војевање је ишло јако лоше по Младена II Шубића па је до краја морао пристати да се измири са Рашким краљем Милутином и да му свога брата, Гргура Шубића, пошаље као таоца. Гргура Шубића и остале таоце послао је краљ Милутин у Дубровник и ту су они боравили све док Младен II Шубић није испунио оно што је било уговорено.

3. Стјепан II Котроманић (1314-1353)

Како се све дотадашње ратовање Младена Шубића претворило у сталне поразе, то су у Босни осетили добру прилику да се коначно отарасе омрзнутог бана. Осим тога, богумили су поново подигли главу, а да је њихов бунт била озбиљна ствар, види се из писма које папа упућује Младену и у којем каже: *"Из веродостојног смо извора са болом у души сазнали да је Босна због немара владара запала у такве тешкоће да су тамо запуштене цркве, искоренило се свеиштенство, Христове светиње су изложене подсмеху, не поштује се крст, нема причести, а у неким крајевима се не зна ни за криштење"*. У даљњем тексту писма, папа врши притисак на Младена II Шубића да нешто предузме по том питању. Но, било је то лако рећи, али шта је могао стварно урадити будући да се и он сам налазио у тешком положају? Најпре се упетљао у сукобе око Хума са Рашким краљем, властела му се по Хрватској бунила, Босна је пуна бунтовних богумила, а он сам није могао на све стране. И тада долази на једну помало чудну идеју. Досети се да у Дубровнику бораве синови и супруга покојног бана Стјепана I Котроманића и дође на идеју да их искористи. Осим тога, могао је сасвим јасно видети да богумили управо најстаријег сина Стјепана I, који се звао такође Стјепан (II), признају за Босанског

бана, сматрајући да по реду наслеђа њега припада банска част. За Босанце Младен II Шубић никада није био бан којег би они признавали и сматрали су га одувек само узурпатором.

Стога смисли Младен да на бански престо поврати Котроманиће, односно Стјепана II, али да га држи под својом контролом. Ступио је у везу са њима, а они су изгледа пристали на оне услове које им је Младен понудио, па су уз његову помоћ успели да се поврате у Босну. Помало чудна ситуација да Младен II Шубић, до тада љути противник Котроманића, сада одједном постаје њихов заштитник. Па чак и више од тога. Желећи да бана Стјепана II држи у потпуности под својом контролом и да уз његову помоћ коначно скрши богумиле дође на идеју да га ожени са једном принцезом из породице грофа Ортенбуршког који је владао у Корушкој. Радило се о познатој породици па ни Стјепан II није имао ништа против да се женидбом ороди са њима. Међутим, ту се сада појавила препрека будући да су Котроманићи по неким линијама били у блиском сродству са овом кућом па је то могла бити сметња овоме браку. Како је Стјепану II било стало до овога брака то је затражио од Младена да покуша да убеди папу да дозволи његово склапање. Папа је радо пристао и дозволио овај брак имајући пред очима првенствено политички циљ. Желео је да овим својим потезом придобије Стјепана II Котроманића у борбама за искорењивање богумила. Стога му директно пише и обраћа му с као *"драгом сину племенитом владару Стјепану, сину покојног Стјепана бана босанскога"*. Дозвола је добијена, али се не зна да ли је брак реализован.

Довевши Стјепана II Котроманића у Босну, Младен II Шубић је одахнуо и скоро у потпуности дигао руке од ове бановине. У Хрватској је имао преча посла пошто се одметнуо Шибеник (1319.), а одмах затим и Трогир. Плашећи се Младенове освете оба ова града су се током 1322. године препустила Венецији која је и до тада увелико правиле сплетке и подбуњивала све и свакога против Младена. Он сам није губио време већ је са војском бануо под оба града, али их није могао освојити, већ се морао задовољити само тиме да околна поља попали а винограде и воћњаке исече. Ипак није одустајао. У пролеће 1322. године сакупи Младен II сабор хрватских кнезова покушавајући да их придобије за заједничку акцију на Шибеник и Трогир. Међутим, то су хрватски кнежеви одлучно одбили, а Младен, изгубивши живце, све их оптужи за издају, али и за то да су заверили да га убију. Ни они се њему нису остали дужни, а ионако су били сити његове самовоље. Тако се разиђу у свађи, а резултат целе ове гужве је био да се сада кнежеви стварно уроте против Младена.

У свим овим дешавањима приметна је и улога Стјепана II Котроманића. Он сам је био сувише слаб да би било шта могао самостално предузимати, али у оквиру неке коалиције његова снага је била ипак за респект. Стога је требало изабрати правог партнера, а ту је Стјепан II био веома вешт. Одмах му је било јасно да су Шубићи унапред осуђени на неуспех. Угарски краљ Карло Роберт је будно пратио ове сукобе међу хрватском властелом и имао је своје сопствене планове. Чињеница је да свој долазак на власт имао да захвали управо породици Шубић, али исто тако је била чињеница и то да су они користећи тај свој положај толико ојачали да су

могли да угрозе и његову власт. Стога је мислио да је ова идеална прилика да их коначно скрши. Карло Роберт је и до тога момента успео да уништи неколико јачих племићких породица у Хрватској (породица Гизинг, Матија Чак) и било је јасно да и Шубићи морају доћи на ред. У овом сукобу између Младена II и хрватских кнежева он се није дуго колебао око тога коме да пружи подршку јер је коначно добио прилику да сломи Шубиће и то никако није желео да пропусти па је одмах ступио у дејство. Крајем 1321. године он постепено изолује бановину Хрватску којом је владао Младен II и то тако што су Иван Бабонежић, Славонски бан и бан Босне, Стјепан II Котроманић, добили задатак да на граници према бановини Хрватској појачају војне одреде не би ли оним хрватским великашима који се буне против Младена II могли прискочити у помоћ.

Тиме је бан Стјепан II Котроманић дошао под директну команду Угарског краља. У томе моменту то му је сасвим одговарало јер се тиме отресао власти Младена II Шубића и ојачао своју власт у Босни. То што му је Младен II био једно време заштитник и био тај који га је довео за бана у Босну, није му много сметало да сада служи Младену на пропаст. Рачуница којом се он управљао била је веома јасна. Угарски краљ Карло Роберт је био сигурно најмоћнији од свих оних којима би се Стјепан могао евентуално приклонити. С друге стране, сувише велико наслањање на неку од породица у Хрватској доносило му је много несигурности. Хрватска је била сувише близу да би он стварно могао бити независан од својих евентуалних хрватских заштитника јер би они могли свакодневно да му се мешају у унутрашње послове Босне. Угарска је била много даље и било је сигурно да Карло Роберт неће имати баш сувише много времена и увида у оно што се дешава у Босни и задовољиће се само са традиционалним вазалским обавезама. Тиме би Стјепан II Котроманић добио скоро потпуну независност у својим деловањима по Босни, а што је још важније, велика превирања која ће ускоро да потресу Хрватску и која су се сасвим јасно назирала, неће имати одлучујући утицај на ситуацију у Босни. Осим тога то му је пружало прилику да се и он сам умеша у унутрашње ствари Хрватске и да игра једну од значајнијих улога. Овде је Стјепан II Котроманић до крајности био прагматичан политичар који сасвим јасно види реалност и не пати од било каквих идеја које би се могле назвати идеалистичким, попут захвалности Младену II итд., и које само могу да засметају политичарима у њиховим активностима.

Ускоро су почели и оружани сукоби између Младена II Шубића и побуњених хрватских великаша, а кулминирали су одлучујућом битком током 1322. године у околини града Скрадина, где је било Младеново седиште. Како је ову битку изгубио, а тиме и рат, Младену II је једино остало да се затвори у Клис и да очекује угарског краља Карла Роберта који је најавио свој долазак. Младен је наивно веровао да ће му краљ, имајући у виду сву ону силну помоћ коју му је некада пружила породица Шубића, помоћи да сачува банску част. Краљ је стварно дошао и сместио се у Книн из којег је позвао Младена да дође. Овај је дошао, али одмах је био засужњен и одведен негде у Угарску где је у тамници и умро. У целини гледавши Младен II је добро и прошао будући да је постојала опасност да га

угарски краљ још ту у Книну ликвидира, али се изгледа предомислио видевши оне силне поклоне које му је Младен II донео. Живот му је опроштен, али не и положај.

Док се све то дешавало по Хрватској, Мачванска бановина је постала поприште сукоба између Угарског краља Карла Роберта и Рашког краља Милутина. Како је Милутин три године раније узео под своју власт ову област, сматрајући да му припада након смрти брата Драгутина, то је Угарски краљ одлучио да са оружјем рашчисти сва спорна питања са Милутином. Током 1319. године покренуо је војску и ударио на Мачву. Угарска војска је прешла Саву и заузела град Мачву. Ту се није зауставила већ је наставила да продире долином Колубаре, а када је достигла одређену линију, угарски краљ Карло Роберт, сматрајући да је постигао оно што је желео, заустави даље напредовање. Но, како су Срби одмах повратили све оне територије које су изгубили (мисли се само на територије до реке Саве), то је 1320. године поход поновљен и поново су Угари узели град Мачву. Тиме је Мачванска бановина дошла под директну власт угарског краља, а за њеног првог бана именован је Павле Горјански. Да би ова бановина била довољно јака да се одупре навали из Рашке, а она се очекивала, припојене су јој и Сремска, Вуковарска и Бодрошка жупанија. До краја се то показало као сувишно будући да из Србије није дошао противудар пошто је краљ Милутин 29. октобра 1321. године умро.

Након свега овога прве године владања бана Стјепана II пролазе у релативном миру и он је углавном заузет са учвршћивањем свога унутрашњег положаја у Босни. Најбоље средство за стицање пријатеља он је видео у дељењу различитих привилегија локалном племству. Тако је прва исправа која је позната, а која потиче од њега, она у којој он кнезу Вукославу даје на поклон неке жупе (1322.). У овој исправи он себе назива *"по милости Божијој господин всим земљама босанским и Соли и Усори и Долним Крајем и Хлемске земље господин.."*. Интересантно је да уз своје име као равноправног владоца наводи и свога брата Владислава називајући га са *"брат мој кнез Владислав"*. По свему судећи Босном је управљала заједно породица Котроманића, а најистакнутије место у том породичном савету је имао Стјепан II. *"Како су, међутим, Стјепана сматрали паметнијим од друге браће, он је уз сагласност свих великаша преузео управљање над тим краљевством, па му је додељена титула бана"* (Мавро Орбин).

Стјепан II Котроманић се показао као веома способан политичар успевши за релативно кратко време да Босну стави под своју контролу и није познато да је имао неких озбиљнијих отпора у тим настојањима. Да је био веома прагматичан види се и из тога што је умео да одржава добре односе са папом, али још и више са богумилском црквом која је све до тада била тако жестоко прогањана. Зарад власти он се није ни једнога момента двоумио у погледу сарадње са њима, не кријући никада да им даје могућност да учествују у најповерљивијим државним пословима. Посебно је упечатљива исправа из 1323. године у којој бан Стјепан II потврђује кнезу Вукославу већ дати поклон и при чијем састављању се као сведоци наводе челници богумилске цркве (дјед, гост и старац) : *"пред дједом великим Радославом и пред гостем великим Радославом и пред старцем Радомиром и Жунбором и Вичком и пред всом црквом и пред Босном"*.

Године 1323. бан Стјепан II Котроманић се и оженио, мада би било правилније рећи да је био ожењен, пошто је у том послу његова воља и жеља била тек споредна. Угарски краљ Карло Роберт, знајући да је Стјепаново политичко уверење веома лабаво и ослоњено углавном на тренутну корист, није се много заваравало око подршке коју је тренутно имао од њега. Желећи да га на неки начин више веже за себе и своје интересе, предложио је Стјепану II да га ожени једном даљом рођаком своје жене. Радило се о Јелисавети, ћерци Кујавског војводе Казимира. Наравно, Стјепану II није на памет пало да овакву понуду одбије. С једне стране то није смео, док опет с друге стране, пријала му је мисао да се ороди са угарском краљевском кућом која му је једина могла пружити подршку у наредним превирањима која су наилазила. Могуће да је Стјепан II са овом женидбом имао и опипљивије материјалне користи будући да се у неким повељама он спомиње и као господар над северним босанским областима које су раније држали краљ Драгутин и Младен II Шубић и које никада до тада нису улазиле у домен босанског бана. То наводи на помисао да је након женидбе он од угарског краља Карла Роберта добио ове области као награду, односно као женидбени поклон. То је био Стјепанов, по свему судећи, већ трећи брак. Већ је навођено да су вођени преговори око његове женидбе са ћерком Мајнхарда Ортенбуршког и нема разлога сумњати да је тај брак до краја и остварен, тим више што је и папа на њега дао одобрење. Након те женидбе, помиње се као Стјепанова жена и ћерка бугарског цара, што може да значи да се он тада и по други пут оженио. Каква је судбина ових претходних жена, није познато. Из ових бракова, колико је познато имао је само троје деце и то сина Вука и ћерке Катарину и Јелисавету.

Док се Стјепан II у Босни постепено учвршћивао, у Хрватској су након пада Младена II Шубића настављена превирања. Поставило се питање ко би могао да наследи Младена II Шубића. Кандидата је било више, а као најозбиљнији се тога момента показао кнез Нелипац. Додуше, краљ Карло Роберт је за новог бана поставио Ивана Бабонежића, међутим у новом распореду снага он није значајно много и мало је било оних који су га признали. Ускоро је најјачи великаш у Хрватској, кнез Нелипац, одмах након краљевог одласка из Хрватске истерао краљевску посаду из Книна и сам усео у њега. У то време је он био веома јак будући да су му и, тада веома огорчени, Шубићи пружали сасвим отворену подршку. О тим догађајима пише трогирски кнез: *"Новина неких немам да пишем, него само то да бан Иван Бабонежић још није дошао у Хрватску. Кнезови Ђура, Павле и Гргур, браћа некадашњег бана Младена, заједно са кнезом Нелипцем држе град Книн, неће да им наведени бан дође у бановину Хрватску. Други опет хоће, и зато мислим да ће доћи до раздора међу њима"*. То је сада већ личило на потпуно отказивање послушности угарском краљу, а то наравно није могло проћи без његове реакције.

Током 1323. године краљ Карло Роберт је сменио бана Ивана Бабонежића јер је било очигледно да овај неће бити у стању да умири Хрватску. Тај задатак је поверио славонском бану Николи Омодејеву, а истовремено је наредио и Босанском бану Стјепану II Котроманићу да овоме пружи сваку помоћ. Ни војна експедиција новог бана није имала неког посебног успеха, али оно што се није

успело оружјем добијено је сплетком. Међу побуњеним хрватским великашима ускоро је дошло до раздора. Одједном се према кнезу Нелипцу супротставила странка у којој су били Ђура II Шубић (брат бившег бана Младена II), затим Крчки кнежеви (Франкопани), град Задар и коначно, Босански бан Стјепан II Котроманић. Иако је све донедавно помагао краља да се сруши власт куће Шубића, сада је бан Стјепан II помагао да се власт те породице поврати. Све се то врло брзо претворило у рат, када су се две странке војно судариле код слапова Крке (лето 1324.). Бан Стјепан II Котроманић пружио је у овој битци значајну војну помоћ странци Шубића, али сам није учествовао у борбама. Можда је то била и срећа за њега јер је странка Шубића доживела масакр под Книном, чак у толикој мери да је и вођа странке Ђура II Шубић пао кнезу Нелипцу у заробљеништво.

Иако крајње проблематичан када је у питању верност, овај пут бан Стјепан II Котроманић се показао као веран савезник Ђури II Шубићу. Желећи да Ђуру II ослободи заробљеништва бан Стјепан II је наставио са војним дејствима, али успех је био половичан. Најпре му је кнез Нелипац отео град Висућ, али нешто касније бан је успео да га поврати и то углавном захваљујући помоћи кнеза Вука Вукославића. Иако тек релативни, ови успеси страшно су охрабрили Стјепана II и он наставља са ратним дејствима против противника странке Шубића. Мета су му сада били трогирски трговци будући да је град Трогир био у оквиру странке кнеза Нелипца. Неколико трговачких каравана из Трогира је било опљачкано и до краја је овај град морао да се понизно обрати бану Стјепану II обраћајући му се са *"узвишеном и моћном господину Стјепану слободном владару и господару Босне, Усоре и Соли и многих других места и кнезу Хумске земље"*. Након тога дошао је и сукоб са Дубровником, али ту није било војних судара већ углавном неких окапања око трговачких повластица. Ту се бан Стјепан II показао као веома незгодан преговарач и Дубровачка дипломатија никако није успевала да постигне код њега оно што жели. Тек након мучних преговора склопљен је споразум (1326.).

Увидевши да у Хрватској још увек није ништа постигао и да кнеза Нелипца није ни мало ослабио, одлучио се краљ Карло Роберт да смени бана Омодејева и да на његово место именује новог. Избор је пао на Микца Михаљевића, једног од најповерљивијих краљевих људи. У лето 1325. године ушао је са својом војском бан Микац у Хрватску. У оквиру његове војске били су и војни одреди које је послао бан Стјепан II Котроманић. *"Године 1326. заузео бан Микац градове синова Бабонежића, а онда уђе у Хрватску, где му се придружише Стјепан бан босански са својом војском...."* (Миха Мадјијев). Успех и ове војне експедиције је био веома слаб па је бан Микац убрзо одустао од свега и повукао се у Угарску. *"Но напослетку видећи да не може извести своје намере у погледу градова у Хрватској, врати се у Угарску своме краљу, оставивши нешто од своје војске у Бихаћу"* (Миха Мадјијев).

Иако је ова акција за угарског краља представљала неуспех, ситуација је била сасвим другачија за бана Стјепана II који је умео да за себе извуче максималну корист. Он је помагао бана Микца, али је имао и неких ратних акција за свој сопствени рачун. Тако је успео да своју власт прошири на крајеве између Цетине и Неретве који су се називали Крајином. По свему судећи из тога времена потиче и

његова власт над Завршјем, област коју сачињавају Ливањско, Дувањско и Гламочко поље. Док се све ово дешавало, у Рашкој се након смрти краља Милутина на власти учврстио његов син Стефан (краљ Дечански). Негде с пролећа 1324. године биле су завршене борбе између Драгутиновог сина Владислава и Стефана (Дечанског). Како је бан Стјепан II активно ратовао по Хрватској то није имао могућности да у већој мери искористи овај период унутрашњих смутњи у Рашкој. Међутим, ту су прилику искористила браћа Бранивојевић која су од времена краља Милутина држала Хум. Иако су били формално под влашћу српског краља, у суштини су били потпуно независни па су се тако и понашали. Како се Хум налазио у непосредној близини Дубровника, то је била разумљива заинтересованост Републике за ту област. Стога не изненађује то што су бан Стјепан II и Дубровник веома брзо нашли заједнички интерес у томе да се нападну Бранивојевићи па је склопљен и савез. До 1326. године судбина сва четири Бранивојевића је била запечаћена. Српски краљ Стефан Дечански није ни размишљао о томе да им пружи војну помоћ, сматрајући Бранивојевиће одметницима, па је бан Стјепан II успео да стави под своју власт Хум и да се назове "господар хумски". *"Оваквим својим поступком постао је веома јак и страх и трепет за све своје поданике. Међу њима су били синови хумског властелина Бранивоја, који су били заузели Хум и тамо вршили велика насиља. Пошто Стјепан то није могао трпети, сакупио је војску, заробио два Бранивојева сина и погубио их. И тако је оружјем освојио ту област и задржао је у својој власти за целог живота, а после њега држао је његов синовац Твртко, који га је наследио"* (Мавро Орбин). Овим освајањем Босна је у свој оквир ставила део приморја од Дубровника па све до Неретве, а онда од Неретве до Омиша на ушћу Цетине.

Браћа Бранивојевић су у тим сукобима доживела веома лошу судбину. Босански бан Стјепан II је убио двојицу, а трећи је побегао код краља Стефана Дечанског. Ту је од њега тражио војну помоћ не би ли поново повратио Хум. Међутим, краљ је добро памтио то да су се ова браћа отцепила од његове власти па је љутито реаговао. *"Ви сте се, док сте били четири брата и док вам је све полазило за руком, узохолити, те вам није падало на памет да дођете к мени; што је још горе, ви сте убили мог верног жупана Црепа и насилнички заузели моје земље, не водећи о мени никаква рачуна. Сада притешњени невољом, постали сте смерни и тражите помоћ коју, зацело, никада нећете добити"* (Мавро Орбин). Након тога, Бранко Бранивојевић је бачен у тамницу у Котору. Најгору судбину је имао Брајко Бранивојевић. На њему се осветио Дубровник који је био посебно љут на њих. Брајко је најпре побегао на острво Стон, али за њим је стигла војска бана Стјепана II. Брајко је и њима измакао, али нешто касније Дубровчани су га ухватили и страшно га казнили. *"Кад су то сазнали Дубровчани, упутили су тамо једну своју галију да га ухвати. На тој галији је доведен у Дубровник, и ту је затворен у тамницу. Његову жену су пустили да иде својој браћи, Војиновим синовима. Када је Рашки краљ наредио да се убије Бранко у Котору, Дубровчани исто тако уморише Брајка глађу у тамници"* (Мавро Орбин).

Бан Стјепан II није имао неких већих проблема при владавини са Хумом и хумска властела га је прихватила. Само у једном моменту против његове власти се подигао

неки Петар Тољеновић: *"сем што му Петар Тољеновић, праунук кнеза Андрије, човек великога духа и вешт у оружју, који је држао Попово с Приморјем, није био покоран, не хотећи да призна над собом босанску власт"* (Мавро Орбин). Побуну је бан Стјепан II скршио и Петра Тољеновића ухватио живог. Казна за њега је била страховита. *"Пошто је био потучен и заробљен у бици, банови људи су га повели на коњу с оковима на ногама, скопчаним испод коњског трбуха. Али по наређењу бана, пре него што је дошао преда њ, био је с коњем сурван низ једну стрму обалу реке. Котрљајући се налетео је на једно дрво, и задржао се добар један сат држећи се за његове гране и одржавајући снагом својим мишица и себе и коња. Тада су га засули камењем и тако је мртав пао у реку"* (Мавро Орбин).

Након овога успешно обављеног рата у савезу са Дубровником, могло је на први поглед изгледати да ће односи бана и Републике бити добри. Међутим, није било тако. Банов службеник који је управљао Хумом почео је узнемиравати Дубровачке трговце и пљачкати их, а да би невоља била још већа затражио је Стјепан II да Дубровник њему исплаћује тзв. *могориши*, трибут који су Дубровчани исплаћивали господарима Захумља. Дубровник је то одбио што је довело до спора који је требао бити решен помоћу једне старе правне установе, зване станак. Међутим, бан није послао своје људе на ову парницу, тиме признајући да је Дубровник у праву. О томе је нешто касније издао и повељу (1332). Овај спор у суштини нема неки посебан значај и не представља нешто на шта би требало обратити посебну пажњу, да сам по себи не говори о стилу у којем је бан Стјепан II водио политику. И до сада је било сасвим очигледно да њега, осим тренутног интереса, ништа не везује у савезима које склапа. Већ је он напустио Младена II Шубића којем дугује свој долазак на власт, а сада, у већ познатом маниру, то исто ради и са Дубровником. Стога не изненађује и то што је био у сталним сукобима са Србијом. Краљеви из Србије нису ни једнога момента њему давали повод за рат и нису имали било каквих акција које би биле усмерене ка босанској територији. Међутим, бан Стјепан II је искористио прилику и преотео део Хума (то смо видели), а затим припојио неке територије у Невесињу и Загорју. Ту је било и директних војних сукоба у којима је српски "млади краљ" Душан (будући цар Душан) тешко поразио један босански војни одред (1329.). У завршним борбама изгледа да је учествовао лично и сам бан Стјепан II, а у једном је моменту дошао у смртну опасност када је под њим убијен коњ. Спасла га је само интервенција Вука Вукославића који му је дао свога коња, али је њега (Вука) та верност бану коштала живота јер је био убијен. То је на бана оставило такав утисак да у једној повељи наводи успомену на тај догађај: *"када бих у Раси и би ми рбана, и ту Влк пода ме коња свога подмаче пода ме, и ту њега исикоше на смрт"*.

У спољној политици бану Стјепану II све је ишло релативно лако, међутим баш та освајања, која су му удвостручила обим државе донела су му нове неприлике. До тога момента босанска црква је била углавном јединствена и богумили су апсолутно превладавали, а утицај католичке цркве је био релативно слаб док православна црква скоро да није ни постојала. Међутим, освајање Хума је то знатно изменило будући да је у тој области била развијена православна црква и било је много православних верника. Осим тога, уз територије које су тих година

освојене припојено је и много католичког елемента. Сада богумили више нису били у оној апсолутној већини као до тада. Стога се у Босни од тог доба почела јављати страшна верска нетрпељивост. Већ је познато то да католици никако нису могли да истрпе богумиле и да је папа већ неколико пута покретао крсташе не би ли оружјем искоренио ову јерес. Ни ситуација са православном црквом није била много боља. Још је Стефан Немања са страховитим казнама успео да у Србији богумиле скоро у потпуности истреби, а богумиле су називали *"триклетни бабуни који се називају лажихришићани и ругају се нашој правој вери"*. То су сада били нови проблеми а којима се почео сусретати Стјепан II Котроманић. Ситуацију му је нагло отежао и папа пославши фрањевца Фабијана као инквизитора у Славонију, али истовремено му давши налог да и у Босни истреби јеретике. Папа пише бану: *"како смо из поверљивог извора сазнали, ти си веран нама и цркви и с помоћу Божјом, колико то зависи од тебе ти прогониш јеретике"*, али то још увек није довољно и стога је потребно инквизитору Фабијану омогућити да обави свој задатак и у Босни. У наставку писма папа помало и прети наводећи да ће га, уколико он (бан Стјепан II) не пружи сву помоћ Фабијану, сматрати немарним и сувише опуштеним, што ће га довести на помисао да он (бан) штити јеретике.

Ово је било врло озбиљно, али се опет показало да је бан Стјепан II дете среће. Није морао он ништа да учини да би некако изврдао ово папино наређење, већ су то за њега учинили фрањевци и доминиканци, који се између себе посвађају око тога коме припада "част" да пали и убија јеретике по Босни. Док се ситуација разбистрила прошло је доста времена и тек половином 1327. године доминиканцима је инквизиција забрањен, а фрањевац Фабијан је добио тај "ексклузивитет". Како без помоћи угарског краља и босанског бана, Фабијан није могао ништа урадити то се сада папа директно обрати угарском краљу. У писму га моли да утиче на бана Стјепана II не би ли овај помагао инквизицију. Бан Стјепан II се тако нашао у веома неугодној ситуацији. Сви његови дотадашњу успеси су постигнути искључиво захваљујући помоћи и подршци коју су му пружили босански јеретици, а сада било шта против њих предузимати значило би сећи грану на којој седи и довело би до сигурног грађанског рата. Ситуација се закомпликовала када је 1334. године умро босански бискуп Петар па је настало отимање ко ће бити тај који ће да наметне свога кандидата за његовог наследника. У прво време угарски краљ Карло Роберт је натурао свога кандидата, са чиме се није сложила католичка црква. Тај спор се отезао све до 1336. године када је коначно победила папска воља. Но, то још увек није ништа значило за унутрашње ствари у Босни будући да је бискуп био све само не поглавар босанске цркве, јер у њој није ни живео (боравио у Ђакову) нити тамо смео да дође. На неки начин тај спор између папе и угарског краља је био само формалне природе и неко надмудривање чија ће воља да победи. Бан Стјепан II је био довољно mudar да пусти ову двојицу да се свађају, знајући да тиме добија у времену.

На крају је папа Бенедикт XII изгубио стрпљење па није ни чудо што је спремно прихватио понуду кнеза Нелипца да он буде тај који ће оружјем да искорени јеретике у Босни. Сам Нелипац није био горљив католик у тој мери да је због ствари католичке цркве желео да се ломата по Босни, имао је он сасвим другу

рачуницу. И поред противљења угарског краља он је постепено постао апсолутни господар у Хрватској, али имао је жељу да попут Младена II Шубића, рашири своју власт и на Босну. За тако нешто је требало најпре срушити ојачалога бана Стјепана II, а ова ситуација је била идеална. Под маском крсташког рата против јеретика он ће уз папину помоћ скршити бана Стјепана II и за награду затражити од папе Босну. То су му била очекивања, а у томе се није преварио. Током 1337. године прихвати папа ову понуду и позове хрватске великаше да помогну кнезу Нелипцу у наредном крсташком рату у Босни. У писмима које је папа упутио, као главни кривац за сву несрећу која је преко јеретика задесила Босну, искључиво се окривљује бан Стјепан II. Могуће је да ни сам папа није био довољно упућен у оно што се дешавало у Босни и да је његова оваква реакција плод веште сплетке кнеза Нелипца. Можда је папа мислио да ће овако на најлакши начин решити проблем Босне који је толико година присутан и са којим је већ неколико папа узалуд одмеравало снагу.

Било како било, рачуница се показала као погрешна. Целој овој акцији одмах се одупрла још увек моћна породица Шубића. С једне стране они нису желели да проливају крв за рачун Нелипца који је био главни узрочник пропасти Младена II Шубића и слабљењу утицаја њихове породице. Осим тога у то доба већ су увелико ишли преговори о томе да се ороде породице Шубића и Котроманића. Радило се о венчању Владислава Котроманића (Стјепановог брата) и Јелене, рођене сестре Младена III Шубића. То венчање је обављено током 1337. (или 1338.) године у граду Клису. Но, ни то није било све. Дошло је до наглог зближења куће Шубића и са краљем Србије, Душаном Немањићем. У склопу тога дошло је до брака Младена III Шубића и Јелене, рођене сестре краља Душана. Са овим новим родбинским везама породица Шубић је узела један нови политички курс који се никако није могао уклопити са оним који је заступао кнез Нелипац.

То је сада знатно изменило планове бана Нелипца који уместо у Босну најпре скрене своју војску на поседе Шубића. У тим војним сукобима бан Стјепан II је слао своје трупе у помоћ Шубићима. На крају су се ови сукоби завршили тиме да је кнез Нелипац однео победу и прекинуо војна дејства тек када је добио велику одштету од Шубића. Међутим, сада се за сукобе у Хрватској, али и оне верске у Босни заинтересовао и угарски краљ Карло Роберт. Тада су почеле да се шире и гласине да ће краљ Карло Роберт ускоро доћи у Хрватску и да ће са кнезом Нелипцем да поступи исто онако како је то раније учинио са Младеном II. Чини се да је тих година и бан Стјепан II имао неких војних дејстава и да је нападао на поседе кнеза Нелипца, а све у оквиру припрема краљевог доласка у Хрватску.

Ти сукоби у Хрватској за бана Стјепана II су имали другостепену важност, али су били спасоносни, будући да су унутрашње несугласице у Хрватској у потпуности отклониле било какву опасност од могуће војне интервенције на Босну. Кнез Нелипац се бавио сада са сасвим другим стварима и Босна му више није падала на памет. И тада долази један мајсторски политички потез Стјепана II, потез који ће од Босне да за сва времена отклони крсташке ратове. У то време у Угарској је неким послом боравио генерал фрањевачког реда Герард (1339.). Ту га краљ Карло Роберт

замоли да оде у Босну и тачно извиди са каквим се то проблемима сусреће католичка црква и да предложи решење. Фрањевца Герарда на самој граници Босни љубазно дочека сам бан Стјепан II. Од самога почетка бан се показивао као попустљив и спреман да помогне да католичка црква постепено истисне јеретике, али се никако није могао сложити да се то ради силом будући да у суседству Босне бораве "шизматичи" (ту је мислио на Србију) који би могли јеретичима приступити у помоћ. Тада би у питање дошао и опстанак Босне. Колико је све то било тачно остаје ствар процене, али је сасвим сигурно да је неке од проблема бан Стјепан II и намерно преувеличавао, али чињеница је да се радило о веома опрезном политичару који није ништа желео да препусти случају.

У сваком случају успео је да папиног легата убеди и у томе духу легат пише папи. Сада већ и папа мења свој тон и у фебруару 1340. године, он пише бану: *"Драгом сину племенитом Стјепану бану босанском поздрав и апостолски благослов. Из извештаја фра Герарда дознали смо, да је на наговор краља Карла дошао код тебе и нашао те спремна, да се у босанској бановини обнови служба Божја, која је због многих тамошњих јеретика одатле сасвим nestала, те желиш да се обнове све цркве, које тамо леже сада порушене, и да се у њима врши служба Божја по обреду и обичају црквеном. Стога те молимо да добро промислиш, колика опасност теби и твојим наследницима прети, ако у Босни слободно остану. Зато своју одлуку храбро спроведи и ако нам будеш слао посланике, да нас о свему обавестиш, а ми ћемо угарског краља и остале вернике и владаре околних места позвати да ти помогну"*. Папа је одржао реч и слична писма је стварно упутио не само угарским краљевима већ и свим околним великашима.

Између 1340. и 1343. године организована је фрањевачка викарија у Босни и почело је организовано деловање католичке цркве. Подизани су фрањевачки манастири, а све је текло без већих сметњи због подршке која је ишла од бана Стјепана II. *"Исто тако подигли су манастире и у Усори, Хуму и, коначно, у Стону, разуме се, уз сагласност Дубровчана, који су (како је речено) постали господари тога места. Фратри су обрађали и критали много јеретика, па су из свих оних крајева, на глас о њиховој доброту и добрим делима која су чинили, свакодневно хрлиле многе особе света живота у босанску викарију, како се називало главно њихово седиште"* (Мавро Орбин). У сваком случају бан Стјепан II је успео да добије оно што је хтео. Без икаквих сукоба успео је да за само две до три године обави онај посао који је већ неколико крсташких војски покушало оружјем. Богумилска црква још увек није била угушена и имала је апсолутни примат, али је било очигледно да се ствари за њу мењају на горе.

Док се све то дешавало, изненада током 1342. године умре краљ Карло Роберт, а на угарском престолу наследи га син Лудвиг I Велики (1342-1382). У доба крунисања Лудвиг једва да је имао 17 година, тако да је државне послове водила његова мати, краљица Елизабета, сестра пољског краља Казимира. Радило се о властољубивој жени, али веома паметној и вештој. Већ наредну годину, буде лишен млади краљ једног од својих најоданијих људи, бана Микца, који нагло умире (1343.). На његово место краљ Лудвиг именује Николу Банића, веома спретног човека, оданог

краљевској породици. Никола Банић се већ до тада истицао у ратовањима које су угари имали са Србима по Мачви.

Промену на краљевском престолу бан Стјепан II није баш дочекао са радошћу. Он је за цело време своје владавине био веран вазал покојном краљу Карлу Роберту, а за узврат овај се није уопште мешао у унутрашње ствари Босне осим онда када је требао бана помоћи. Осим тога, бан се изгледа осетио довољно јаким да се покуша у потпуности отргнути од угарске власти па је направио неку своју рачуницу. Мислећи да би смена у угарској могла довести до неке збуњености која би била сасвим довољна да он Босну у потпуности отцепи од Угарске, ступи у преговоре са Венецијом. Ту је нашао на спремне саговорнике, будући да је и Венеција подозриво гледала смену на угарском престолу. За време владавине Карла Роберта, успела је Венеција да отргне неке далматинске градове и да их стави под своју власт. Сада, они као да су назирали да би нови краљ могао да од Венеције потражи да му ове градове врати. Како њима није падало на памет да поврате богате далматинске градове то је требало очекивати војне сударе са Угарском. То је био разлог зашто су постепено почели да окупљају савезнике.

У лето 1343. године налази се босански изасланик у Венецији где предлаже савез. Венеција је ту идеју прихватила, али уз извесне резерве. Сматрали су да је, узимајући у обзир снагу који има бан, овај савез користан, али само ако у њега уђе краљ Србије. Све то на крају скоро да ништа није значило и било је јасно да Венеција оклева. Ипак, да би показала добру вољу и одмах у старту да не би поколебала бана, дозволи му да купи нешто оружја. Плашећи се да би бан можда могао самостално започети неку акцију и тиме непотребно закомпликовати ситуацију, они му одмах пошаљу посланика по којем га моле да за сада не предузима ништа. У то време Венеција је већ ратовала са кнезом Нелипцем па јој није одговарало да се рат прошири. Они су заправо хтели да банову снагу усмере не на Угарску већ на бана Нелипца и тиме босанску силу искористе за своје циљеве.

Но, ни бан није наиван. Убрзо је увидео да од овог савезништва нема шта да очекује, а следили су и нови догађаји. У то време умро је сасвим изненада кнез Нелипац (1344.), а на ту вест нареди краљ Лудвиг бану Николу Банићу да на силу од кнежеве удовице Владиславе и сина Ивана, преотме Книн. Акција је одмах показала успех и удовица Владислава видећи под Книном војску коју је бан Никола довео, пристане да испуни све краљеве захтеве. Када је бан Никола, мислећи да је посао обавио, повукао своју војску, кнегињи Владислави се јави Венеција, али и остали хрватски великаши и наговоре је да од предаје одустане, а да ће је они у даљњем отпору помоћи. Она пристане и одбије даљње преговоре. Сада је и угарски краљ Лудвиг изгубио стрпљење и нареди бану Николи да поново нападне Книн, али овај пут са њиме под Книн стигне и бан Стјепан II. Војска која је била под Книном бројала је око 10.000 војника, што је био заиста веома велик број. Осим тога, они су представљали тек претходницу пошто се долазак главне војске на челу са краљем Лудвигом тек очекивао. Сада је и кнегиња Владислава јасно увидела да јој нема друге и да мора да се покори. Спремно прихвати све захтеве које је краљ

Лудвиг пред њу ставио и са баном Стјепаном II потпише предају. *"Пошто смо се ми два бана и млади кнез Иван Нелипац и његова мајка састали, споразумели смо се да кнез Иван има предати у краљеве руке предати четири града: Унац, Почитељ, Срб и Столец, а задржаће Книн и Бреч, док му се не предају Цетина и Клис"*, каже једна од одредби из овога уговора. На тај уговор се бан Стјепан II и заклео пред својих дванаест витезова. Средином 1345. године стигао је у краљ Лудвиг и овај уговор је у Бихаћу и потврђен.

Несумњиво да је у овој акцији поковања породице Нелипца главну улогу одиграо баш бан Стјепан II и да искључиво њему може угарски краљ Лудвиг да захвали што је најјача хрватска племићка породица скршена уз веома мало жртава. Краљ то није ни крио већ је са собом све до Загреба у својој пратњи као најпочаснијег госта повео бана Стјепана II, а у исправи коју је издао у Загребу назива бана Стјепана II са *"драги наш рођак"*. У то време се очекивало да ће краљ Лудвиг наставити са војном акцијом, будући да је имао скоро 30.000 војника, и повратити далматинске градове. Међутим, из неког непознатог разлога он је одједном напустио цело предузеће и крајем 1345. године вратио се у Угарску.

Међутим, све то није много заваравало Венецију која је са великом nelaгодношћу посматрала на краљев боравак у Хрватској. Присуство угара у Хрватској довело је и до тога да се Задар покуша отети испод власти Венеције и поново поврати под угарску власт. Задрани пошаљу своје посланство код краља Лудвига, али га не затекну у Бихаћу. То је већ било отворено одметање од Венеције. Не желећи да испусте овај богати град Млечани га ускоро нападну. На страни Венеције тада је била породица Шубић, а и краљ Србије, Душан је обећао помоћ. Задрани су већ на први знак да ће бити нападнути послали своје посланство краљу Лудвигу, овај пут у Угарску, и затражили помоћ. Он је то спремно прихватио и послао бана Николу Банића и бана Стјепана II у помоћ Задру. Удружени банови су са око 10.000 војника стигли у близину Задра, али му нису могли помоћи будући да су Венецијанци затворили прилаз граду са новосаграђеном тврђавом. Било је то неко импровизирано утврђење саграђено углавном од дрвета са 28 кула звано бастада. Било је довољно пространо да у њега стане сва млетачка војска, а исто тако довољно застрашујућег изгледа да се бан Банић и бан Стјепан II не усуде да ударе на њега. И тада је дошло до једног поступка двојице банова који је тешко објаснити. Осим што нису напали млетачко утврђење и што нису ослободили Задар опсаде, они су, ни мање ни више, почели са млечићима да преговарају. Склопили су некакав уговор и повукли се са својом војском. Тај њихов поступак се не може никако другачије објаснити него тиме да су вероватно добили мито, а за чега су их касније и Задрани оптужили. Бан Стјепан II се пред угарским краљем оправдао тиме да је његова војска била ипак сувише слаба за обрачун са оном војском која опседала Задар.

Не губећи време, почео је краљ Лудвиг да спрема нову армију која је требала бити довољно јака да сломи опсаду Задра. То је код Венеције изазвало одређени страх па су покушавали да мирним путем разреше неспоразуме. Као посредник у тим преговорима јавили су се између осталих и цар Душан, а онда и босански бан

Стјепан II. То што се баш Стјепан II јавио као помирител угарског краља и Венеције као да подупире размишљање о томе да је њега Венеција потплатила годину раније и тиме успела да га одговори од напада на војску која је опседала Задар. Зна се да је за "услуге" посредовања тада Венеција исплатила бану укупно 1000 дуката. На крају се показало да се две стране, Угарска и Венеција, не могу никако договорити. Сада је остало само да оружје реши неспоразум.

Негде у пролеће 1346. године под Задром се слегла веома велика угарска војска коју је са собом довео краљ Лудвиг. Рачуна се да је било 100.000 војника од чега око 30.000 коњаника и оклопника. У оквиру ове војске налазио се и бан Стјепан II са око 10.000 својих људи. И ту, под Задром, док је краљ постепено разбијао опсаду, ступили су Венецијанци у тајне договоре са неким од војсковођа угарског краља, а међу њима и са својим "старим" познаником, баном Стјепаном II. Шта се разговарало, не зна се, али вероватно да неких крупнијих договора није било јер је 1. јула 1346. године дошло до одлучујуће битке између угарске и млетачке војске. После страховитог крешева на пољу је остало више од 7.000 мртвих угарских војника и само велика бројна надмоћност спречила је већу катастрофу. Ово је била апсолутна победа Венеције, али и сасвим довољно да краљу Лудвигу клоне срце и да напусти непосредно командовање опсадом те да се врати у Угарску. Као искључиви кривац за овај пораз под Задром био је од каснијих писаца оптуживан бан Стјепан II за кога се тврди да је издавао све планове Венецији па су га стога назвали *"ђавољим учеником"*. *"У време овога бана угарски краљ Лудовик био је у великом рату с Млечанима због Задра, који је био под његовом влашћу, а око којег су Млечани били ударили опсаду у намери да га заузму. Стога му је Лудовик хиљаду три стотине и четрдесет шесте године лично притекао у помоћ, водећи собом бана Стјепана. Али како су Млечани били опколили Задар с веома јаким справама и с много војске, и с копна и с мора, краљ му није могао пружити помоћ. Зато се морао повући натраг."* (Мавро Орбин).

Банова издаја није никада доказана тако да се о томе може само претпостављати. Несумњиво да је њему тада далеко више одговарао пораз угарске војске јер би му то омогућило да се дефинитивно отцепи од Угарске. Он је и раније показивао наклоност ка томе и ово му је била идеална прилика да ту своју идеју коначно и оствари. Сам пораз тога судбоноснога дана никако није плод банове издаје, већ искључиво војне среће и боље тактике Венеције. Нема сумње да је бан одржавао живе везе са Венецијом и да је са њима правио комбинације око евентуалне помоћи да се Босна ослободи од Угарске, али то још увек не значи да је био издајник. Није познато да га је краљ Лудвиг по томе питању сумњичио мада Мавро Орбин нешто такво наводи. *"Од тог времена Стјепан се није усуђивао да изађе пред Лудовика, било зато што је био свестан да се при пружању помоћи поменутом граду није понео како је краљ очекивао, било можда (како неки веле) зато што је, на молбу Млечана и заједно с неким угарским и хрватским великашима, ковао заверу против самог Лудовика. Лудовик се доцније није показивао нарочито наклон поменутом бану"* (Мавро Орбин).

У то време долазило је и до неких сукоба између бана Стјепана II и Младена III Шубића, а Венеција је посредовала да се неспоразуми изгледе. Могуће да је су ти разговори око њихове помиридбе били оно што је натерало сумњу на његову издају па је забележено да се бан Стјепан II жалио Венецији да га Задрани неправедно оптужују за сарадњу са њима. Они му одговарају да им је због тога жао и да су такве оптужбе Задра *"против Бога и сваке истине"*. Крајем 1346 године Задар се коначно предао Венецији. Сада је и краљ Лудвиг увидео да му је рат против Венеције пропао и стога средином 1348. године склапа мир са њима.

Управо од опсаде Задра почиње бан Стјепан II да води сасвим самосталну политику, независну од Угарске, а све у правцу покушаја потпуног осамостаљења. Са Венецијом су му везе све тесније, а Млечи се у овим преговорима посебно ослањају на фра Перегрину, босанског фрањевачког викара, који у Венецији ужива посебан углед.

У међувремену у Србији се дотадашњи краљ Душан прогласио за цара (крунисан 1346. године у Скопљу) и почео показивати сасвим отворене аспирације на освајање целокупне Византије и заузимање престола византијских царева. За такву акцију били су му потребни бродови које он није имао. Стога је ступио у контакт са Венецијом тражећи помоћ у флоти, а за узврат им је обећао помоћ у акцијама против Угарске. Венеција је преговарала са царем, али никада искрено. С једне стране никако није желела да цар Душан успе у својој намери и да слабо Византијско царство буде замењено новим јаким - Српским. С друге стране, имали су своје аранжмане са баном Стјепаном II па им цар Душан није био неопходан као савезник. Вероватно стога што је био сувише јак и што би у том савезништву он био тај који би водио главну реч.

Могуће да је то био додатни разлог да дође до крупнијих заоштравања односа између бана Стјепана II и цара Душана. Српски владар никако није могао заборавити то да је бан Стјепан II преотео Хум од Србије па је био упоран у захтевима да се ова област врати. Како је босански бан то одбијао изгледало је да ће ове две државе да зарате око Хума. Бан Стјепан II је осећао да је у односу на Србију далеко слабији па је стога преко Венеције тражио да се са царем Душаном поведу преговори око евентуалног измирења. Како се цар тада бавио другим стварима (освајања по Византији), то је пристао да се склопи примирје на три године (децембра 1346.). Иако је постојало формално примирје то није ни једну од страна спречавало да са појединим одредима упада на туђу територију, али све је то још увек било далеко да организованих сукоба. Истини за вољу ове сукобе је већим делом изазивала босанска војска.

Непосредни повод за оружани сукоб између Босне и Србије пружио је бан Стјепан II одлучивши да на територији Хума, код ушћа Неретве, сагради тврђаву. Знајући да ће цар Душан реаговати и можда оружано интервенисати бан Стјепан је од Венеције затражио да му у случају рата пружи бродовима подршку са мора. Венеција је покушавала да убеди бана да тврђаву не гради, али овај је остао при својој одлуци. Осим тога, из неког нама непознатог разлога, бан се толико лудо

охрабрио да је извршио напад на цареve територије. Негде током Божићних празника 1349. године банови људи изврше продор све Конавала и страшно опљачкају крајеве кроз које су пролазили. *"Пошто је он постао господаром Хумске области, његови људи су непрестано нарушавали границе цара Стефана, а нарочито су причињавали велику штету у пределима Требиња, Конавала, Гацка, Рудина и других места све до Которског залива. А како је цар био заузет освајањем Романије, није се могао старати око одбране граница Босне и Хума. Али кад је коначно заузео велики део Романије и успоставио потпуни мир у тим странама, поче мислити на освету за увреде и погрде нанете му од стране реченог бана Стјепана и његових подложника"* (Мавро Орбин). Венеција је још једном покушала да посредује између цара и бана, а Душан им је одговорио да једино из обзира према њима (Венецији) није до сада навалио на бана. И сада је спреман да пређе преко свих увреда, али под условом да му овај врати Хум и накнади сву причињену штету.

Како је бан Стјепан II одбијао сваки разговор, то цар Душан током октобра месеца 1350. године покрене велику војску на Босну. *"Кренувши на пут с царицом, дође на границу Босне, код реке Дрине, с педесет хиљада коњаника и тридесет хиљада пешака"* (Мавро Орбин). Знајући да не може издржати директан судар са царском војском, бан Стјепан II је у самоме почетку покушао да организује неку врсту герилске тактике. *"Али увидевши на крају да неће моћи одолети непријатељској војсци, посече много великих стабала помоћу којих закрчи пролазе, те оста повучен у шумама и планинама као у неким тврђавама, бранећи с много људи све пролазе кроз које се могло продрети с војском у Босну"* (Мавро Орбин). Тактика је била добро замишљена и могуће је да би царевој војсци бан нанео много штете и можда до краја га натерао на повлачење. Иако осيون и веома својевољан, бан Стјепан II се показао као непоколебљив и веома храбар. Међутим, ни цар Душан није био наиван. Успео је да уз помоћ мита унесе раздор међу Стјепанову властелу, тако да је доста његових људи прешло на цареvu страну. Самим тим и отпор који је замишљен није могао бити и спроведен.

Оставши без војске морао је бан Стјепан II да мисли како ће да спаси главу. Са оно мало преосталих људи повукао се у планину, али ни у њих није имао поверења плашећи се издаје. *"Стога одлучи да се повуче у планине с малим бројем својих људи, које је и даље, ипак, мењао како га неко од њих не би издао"* (Мавро Орбин). Сломивши тако одмах у почетку сваки отпор цар Душан је са својом војском постепено заузимао Босну. Ускоро је стигао под Бобовац, једно веома јако утврђење, у којем се налазила банова ћерка Јелисавета. *"Баци се још на освајање утврђења Бобовца, у које се била склонила Јелисавета, јединица кћи бана Стјепана, која је тада била девојчица, а касније жена Лудовика, угарског краља, и мајка Марије, жене цара Жигмунда"* (Мавро Орбин). До краја се показало да је овај тврди град ипак сувише утврђен да би се могао брзо освојити, а осим тога ни цар није показивао неку посебну вољу, па је опсада ускоро скинута. Након тога, цар Душан је послао војску да плени по Босни. *"Утаборивши се ту, посла део војске да плени према реци Цетини и оној другој реци, Крки, према Хрватској, а он с осталим делом војске скрену према Хумској области"* (Мавро Орбин).

Можда је цар Душан очекивао да ће бан Стјепан II понудити преговоре, међутим, то што се Бобовац одржао могло је бану само да пружи даљњег подстрека у отпору. Ко зна како би се све то завршило да изненада не дође до цара Душана вест да су Византинци почели офанзиву у Македонији и да тамо ствари јако лоше стоје. Како му је тај део државе у томе моменту био важнији он одмах покрене војску ка Македонији, оставивши неке гарнизоне да сачувају освојени Хум. Међутим, како се цар Душан повукао из Босне тако је бан за само пар месеци повратио све оно што је цар освојио. Иако није добио ни једну битку, бан Стјепан II је на крају, уз сплет срећних околности, победио у овом рату.

Све ово му је страховито подигло углед, чак толико да је одбио било какве даљње преговоре са царем око Хума. Цар Душан је, увидевши да оружјем тешко да ће моћи учинити нешто више, дође на идеју да свога сина Уроша ожени са бановом ћерком Јелисаветом. Као мираз требао је бан уз ћерку да преда Хум. По свему судећи ову идеју су цару наметнули Дубровчани и Венецијанци којима никако није одговарало да се ратује по Босни, будући да им је то ометало трговину. *"Док је цар боравио у Босни, млетачка влада и Дубровчани упутише му свечане поклицаре да преговарају с њим и изгледе спорове између њега и бана Стјепана, али нису могли ништа постићи, јер је цар хтео да бан даде своју кћер Јелисавету за жену његовом сину краљу Урошу и да у мираз донесе Хумску област, као нешто што припадаше самом цару преко Немање и његове браће, ранијих господара Хума, од којих је сам цар вукао лозу"* (Мавро Орбин). Но, и та идеја, ма како била добро замишљена, пропала је у самоме почетку јер је бан Стјепан II мислио да женидба са српским принцем, будућим царем, није добра прилика за његову ћерку. *"Но речени бан, надајући се да је може боље удати (како се касније и збило), није нипошто хтео пристати да му даде ни Хумску област, а ни кћер и без Хума"* (Мавро Орбин).

У оно доба је можда изгледало чудно то што бан не жели да уда своју ћерку за наследника царевине Србије, најјаче балканске силе у то време, изговарајући се да за њу он може наћи и бољу прилику. Касније ће године да покажу да је он био у потпуном праву, будући да је само неколико година након ових ратова, цар Душан умро, а Србија је кренула пут пропасти. И овај банов потез ће да покаже, додуше тек након неколико година, о каквом се спретном политичару радило. Њега ни за тренутак није засенио тадашњи сјај Српског царства, њене моћне армије и огромне резерве које је оно тада имало. Био је, што је веома важно тада а касније још и више, сасвим реалан, чак далеко више него што је то био цар Душан онда када је неконтролисано ширио царство. У одлучном моменту није хтео да преговара са царем, иако су трупе из Србије преплавиле земљу, а добар део властеле га је издао. Стрпљење му се исплатило јер је цар Душан са скоро целокупном својом војском морао да напусти Босну и бану није било тешко да поврати оно што је за моменат изгубио. Његова процена да цар Душан због сталних проблема у огромном царству, не може ни на једном месту остати дуже, ни једно своје предузеће до краја извршити, показала се као тачна. Требало је само чекати. Бан Стјепан II је стрпљиво седео у босанским планинама, не желећи да се преда, не желећи да преговара, а цар Душан није имао времена да чека да бан попусти. Огромно

царство му није давало могућности да се на једном месту дуже задржи. Могуће да је тада бан Стјепан II дошао до закључка да се такво царство које почива само на вољи једног човека, са масом етнички потпуно различитих људи, не може одржати на окупу ослањајући се само на српски биолошки елеменат којег и није било толико да све може да држи под контролом. У сваком случају, бан као да је предвидео скори залазак снаге Српског царства.

Даљња владавина Стјепана II Котроманића је била углавном мирна, без неких посебних дејстава. Повремене расправе са Дубровником и Венецијом око неког опљачканог трговачког каравана нису могли тај мир да омету. Интересантно је то да су се и верске нетрпељивости у то време примириле, а бан је успео да свога човека, фра Перегрини, протури на упражњено место босанског бискупа. Осим тога успео је да своје рођачке везе још више прошири тако што је своју ћерку Марију удао за грофа Улрика од Хелфенштајна. Око ове Марије постоји мала недоумица. Има мишљења да је она заправо његова сестра, а то је подупрто једном повешом краља Лудвига из 1352. године где он наводи: *"госпођу Марију сестру Стјепана херцега босанскога, нашу предрагу рођаку, удату за господина Хелфенштајна"*. Ћерку Катарину је удао за грофа Хермана I Целског.

Међутим, највећи успех је био у томе што је успео да своју ћерку Јелисавету удао за угарског краља Лудвига. О томе венчању и како је до њега дошло Мавро Орбин има веома лепу причу. Мати краља Лудвига је, чувши да бан Стјепан II има младу ћерку, затражила да је пошаље њој на двор. Бан није имао воље да то уради и стално је отезао са одлуком, али је краљица била упорна и ускоро лично дође у Босну по Јелисавету. Сада више ни бан није имао куда и морао је да дозволи да ћерка отпутује у Угарску. *"Краљица ју је повела са собом у Угарску и држала код себе три године. Како се она у то време много пролепшала, а и како се у свим својим поступцима паметно владала, краљица мајка почела је настојати код свога сина Лудовика, коме је била умрла прва жена, Маргарита, кћи пољског краља Казимира, да је узме за жену. Пошто се Јелисавети у међувремену Лудовик свидео, она је сместа обавестила о томе свог оца и позвала га да дође у Угарску на њену свадбу."* (Мавро Орбин).

Младенци су били у четвртој степену сродства тако да је за њихово венчање требала папска дозвола, међутим како је бан Стјепан II у то време већ био болестан то се на дозволу није чекало и венчање је обављено без тога (јун 1353.). Крајем лета те године стигла је и дозвола од папе Иноћентија IV. *"Угарски краљ Лудвиг и племенита госпођа Јелисавета, кћи Стјепана бана босанскога, иако су знали да су сродници у четвртој колени, ипак су из одређених разлога ступили у брак. Они су се обратили на папу ради опроштења ове забране, будући да такав брак повлачи екскомуникацију за собом"*, пише папа загревачком бискупу и налаже му да пружи супружницима опрост од црквеног проклетства. У то доба бан Стјепан је већ био мртав. Умро је вероватно крајем септембра 1353. године. Претпоставља се да ја сахрањен у цркви самостана Мале Браће, св. Никола у Милешеву који је био његова задужбина. *"Дојдоше први фратри св. Фране у Босну, којим бан Стјепан учини први манастир у Милошеву, у коме се учини укупати кад умри.."* (Лашванин).

То је био крај до тада највећег владара у историји Босне. Гледајући у ретроспективи можда је могуће рећи да Босна од њега и није имала значајнијег владара. Каснији успеси које ће постићи његов наследник Твртко, ослањаће се углавном на оне темеље које је бан Стјепан II поставио. О њему као човеку и његовој до краја превртљивој политици можемо говорити и онако и овако, али мора се имати у виду да је он био тај који је створио Босну као државу и да јој је обезбедио скоро чисту независност. Успео је осим тога да династију Котроманића са вештим браковима повеже са многим краљевским и племићким кућама широм Европе. Уз то, успео је да на најбољи начин умири верске трзавице кроз које је Босна до тога момента пролазила и да од ње отклони опасност крсташких ратова који су до његове владавине редовно посећивали Босну. У сваком случају бан Стјепан II успео је да створи темељ на којем ће се Босна уздићи до своје највеће снаге.

4. Бан Твртко (1353-1377)

Како је једини син бана Стјепана II Котроманића, који се звао Вук, умро још за његова живота то из његове директне лозе није имао ко да наследи Босну. Та част је пала на Твртка, сина Стјепановог брата, кнеза Владислава. И до тада, кнез Владислав је узимао велико учешће у власти помажући брата (бана Стјепана II) у државним пословима. Стога ово преузимање власти од стране Твртка није било неко посебно изненађење. Стиче се утисак да је такво наслеђивање било договорено још за Стјепановог живота, па чак и уз његово учешће. То због тога што у моменту када је Твртко преузимао власт, мати Јелена му се налазила у Угарској на свадбеним свечаностима поводом брака угарског краља Лудвига и Јелисавете Котроманић. У то доба бан Стјепан II је био тешко болестан па се очекивала скоро и његова смрт. Вероватно да је током трајања свадбених свечаности Јелена разговарала о томе са угарским краљем Лудвигом и да су тада постигнута сва утаначења око тога под којим ће условима Твртко да преузме Босну. Док су свечаности трајале, стигла је у Угарску вест да је бан Стјепан II умро. *"Пошто није оставио ниједно мушко дете, наследили су га у држави његови синовици, односно синови његовог брата Владислава, Твртко и Вукић, јер његов други брат Нимослав није уопште имао ниједног законитог сина и био је умро, као и Вукић, још за Стјепанова живота"* (Мавро Орбин).

У време када је преузео бански престо имао је Твртко једва 15 година, па је сасвим разумљиво да је у његово име владао његов отац, кнез Владислав. Радило се о искусном човеку који се већ годинама носио са босанском властелом и који је био свестан да босанску господу може да одржи у верности само ако им потврди све оне привилегије које им је доделио некада бан Стјепан II. Стога је прва година владања бана Твртка I (и његовог оца Владислава) протекла углавном у потврђивању и издавању нових повеља. У то време се бележи и један састанак босанске господе у Милама, на гробу бана Стјепана II. *"В оно вријеме, када приде госпоја бана мати с Угр и својим сином с кнезом с Влком, би станак на Милех все земље Босне и Долњих Краји и Загорија и Хлмске земље"*. Станак је био након повратка Јелене Котроманић из Угарске и ту је саслушан њен извештај о

разговорима на угарском двору. Може се слободно рећи да је тек од тог момента Твртко I прихваћен као Босански бан. Рачуна се да је то било негде с пролећа 1354. године.

Исте те године (1354.) умро је кнез Владислав, а вршење власти у име Твртка I је преузела његова мати, Јелена. *"Његова је мајка била веома паметна жена и син ју је много поштовао и у свим стварима се с њом саветовао"* (Мавро Орбин).

Међутим, њу у Босни великаши нису много волели и било им је веома тешко да превале то да се покуравају једној жени. Због тога је било и неких побуна од којих је свакако најкрупнија била она о којој прича Мавро Орбин. По њему против Твртка се побунио његов блиски рођак Павле Кулишић, заузео Усору па се прогласио баном. Након тога *"Твртко је сакупио нешто војске и кренуо да савлада поменутог Павла. Пошто му је то пошло за руком, заробио га је и приморао да му врати усорске градове, а онда га бацио у тамницу, где је завршио живот"* (Мавро Орбин).

Управо је за Јелену везано и помало неспретно мешање Босне у сукобе око градова Клиса и Скрадина. Њих је држао некада кнез Младен III Шубић. Након његове смрти градове је преузела његова удовица Јелена, иначе рођена сестра српског цара Душана. Она је желела да по сваку цену ове градове задржи под својом влашћу док њен син, Младен IV, не достигне пунолетство. То се одмах показало као веома тешко, будући да је око на ове градове бацила Венеција, али и Угарска. По свему судећи, док је Јелена Котроманић боравила у Угарској, њој је краљ Лудвиг предложио да се Босанци покушају домоћи ова два града. Током летњих месеци 1355. ушао је бан Твртко и мати му Јелена са босанском војском у Дувно. Ту су се тада почели водити замршени преговори. Осим што се покушавао дочепати Клиса и Скрадина, Твртко је водио преговоре и са кнезом Иваном Нелипцем. Циљ ових других преговора је био да њих двојица пронађу неки договор за сукоб који је између ове две породице трајао већ дуже време те да координишу своје акције при подели оних земаља које су остале иза Младена III.

Преговори су се до краја показали као успешни па је Твртко успео да од заоставштине Шубића добије само пар градова. О тим догађајима постоји једно писмо од трогирског кнеза Градонила. *"Бан је босански добио градове покојнога кнеза Гргура бившега војводе, а добио је такође и град госпође Катарине, који је држао Новко Ципријанић, а то је било по споразуму. Речени бан вратио се у Босну, где је била његова мајка са својом војском, и овде се ради о споразуму између реченога бана и кнеза Ивана Нелипца, а споразум се води по бановцу книнском и вероватно ће се склопити. Бановац ће сигурно доћи под Задар и стога жели примирје с Трогиром, Сплитом и Шибеником, а ако дође до споразума између бана и кнеза Ивана, намерава повести све ове војске под Задар. Клишка кнегиња (Јелена Немањићка) опоравила се од болести, која ју је ових дана мучила, и послала је натраг она два племића, које смо јој били одпремили, и по њима ми је поручила, да мајка босанскога бана, сестра покојнога кнеза Младена, на сваки начин намерава доћи у Клис, да с њом говори, а каже да је разлог њезина доласка тај, што јој има*

саопштити неке краљеве поруке", пише трогирски кнез Петар Градоник дужду у Венецију.

Видљиво је из овог писма да је Јелена Котроманић запела да се састане са Јеленом Шубић највише због тога што је имала да пренесе овој неке поруке угарског краља о предаји градова. До њиховог састанка није дошло пошто је Јелена Шубић то избегла, а у Скрадин и Клис су ушле трупе које је послао цар Душан (зима 1355. године). Тиме су аспирације Венеције и Угарске, барем за тренутак морале да устукну. Није прошло много, а умро је цар Душан (20. децембра 1355.). Нешто касније Скрадин је предан Венецији, а Клис угарима, но сада већ у тим догађајима босански бан више није учествовао. Разлог је био у томе што га је поступак угарског краља дубоко увредио. Он је могао сасвим јасно да види да га у овим сукобима угарски краљ користи као најобичније средство ни не мислећи да евентуално задобијене градове преда њему (Твртку) већ их намерава задржати за себе. На крају се показало да су од заоставштине Младена III сви добили понешто, дон је он (Твртко), иако је и војску покретао, остао кратких рукава. Све је то било од одлучујућег утицаја да се бан Твртко оглуши о позив краља Лудвига да му пружи помоћ у наредном рату са Венецијом који се водио у времену од 1356. до 1358. године. То је сада била веома незгодна ситуација. С једне стране Твртко никада није порицао да му је угарски краљ Лудвиг врховни господар, али са друге стране одбијао је да му пружи било какву војну помоћ.

Да је таква непослушност била преурањен потез могао се Твртко уверити половином 1357. године када је боравио на угарском двору. Све је споља било лепо. Дочек је био на први поглед срдчан, али када се почело расправљати о спорним питањима нашао се Твртко у незгодној ситуацији. *"Кад је приспео тамо, љубазно су га примили краљ и краљица, његова рођака, и сва господа и великаши тога краљевства. После дужег и врло пријатног боравка у Угарској Твртко се спремао за повратак у Босну. Но Лудовик га је задржавао преко његова очекивања, стављајући му до знања да га неће пустити све док му не поврати Хумску област, за коју је говорио да је баштина његове жене Јелисавете"* (Мавро Орбин). Осим што је морао да призна врховну власт угарског краља, морао је Твртко да му препусти Хум (као мираз Јелисавете Котроманић) и да обећа да ће му војно помагати. Осим тога обавезао се Твртко да ће истребити све јеретике по Босни, а ова обавеза је била "дело" тадашњег босанског бискупа Петра Шиклоша који је на тој части заменио дотадашњег бискупа, Перегрин. Нови бискуп је био велики противник јеретика и ни у ком случају није био одан кући Котроманића као што је то био Перегрин. Управо стога између Твртка и Шиклоша ће да избије страшна мржња.

Било је очигледно да на све ове одредбе Твртко пристаје не зато што то хоће већ због тога што је на то присиљен. Све то мора да је приметио и краљ Лудвиг и увидевши да Твртко неће моћи натерати на послушност, наметне му још једну обавезу. По тој одредби уговора морао је, од тада па надаље, у Угарској стално да борави или Твртко или брат му Вук, а све као јемство да ће Твртко бити веран угарском краљу. Дакле, радило се о класичном облику талаштва. Тек након тога је

краљ Лудвиг потврдио Твртка и брата Вука у банству босанском и усорском. *"Када је то испунио, краљ му је дозволио да се врати у Босну, пошто га је претходно краљевски даровао и писмено потврдио као владара у Босни"* (Мавро Орбин).

Након што се успео избавити из Угарске вратио се Твртко у Босну где је могао на миру да размисли. Било је очигледно да је његов положај према угарском краљу из дана у дан све лошији. Осим што му је одузео скоро цео Хум и тиме значајно одломио комад територије на којој је владао његов претходник бан Стјепан II, Твртко је морао да трпи и друга понижења. Властела из Доњих крајева, која је за време бана Стјепана II била под директном банском влашћу, сада је од те власти изузета и стављена под непосредну власт угарског краља Лудвига. Осим тога краљ помало подбуњује и осталу босанску властелу, што се сасвим јасно види из једне повеље. *"Сазнали смо из поуздана извора, да сте одредили нама се покорити, на вам за то обећавамо, а у случају да своју намеру изведете и дате заклетву нама и нашој светој круни и премилој нам супрузи, да ћемо вам све ваше градове и привилегије потврдити и подржати вас у вашим привилегијама и изузети вас за сва времена испод моћи и суда босанског бана и узети вас под нашу краљевску милост"*. Тиме је краљ Лудвиг постепено слабио бана Твртка узимајући из његове власти једног по једног босанског великаша.

Када се све сабере и одузме Твртка је краљ покушао ставити у положај обичног државног службеника, што наравно, Твртко никако није могао да прихвати. Покушао је неком врстом отпора тиме што је писао властели Доњих Крајева где је наводио (у ствари претио) да и даље себе сматра њиховим господарем, а сваки онај од властеле који пређе под директну власт угарског краља, чини према њему (Твртку) издају. Не може се рећи да бан Твртко није имао подршку босанске властеле, али било је јасно да се све то осипа.

Све је тада ишло краљу Лудвигу на руку. Његово ратовање са Венецијом се постепено приближило крају. Почетком 1358. године он држи целу Далмацију у рукама, а Венеција се морала ње (Далмације) уговором и одрећи. Чак је и Дубровник признао угарску власт. Повеља којом је краљ Лудвиг признао неке привилегије Дубровнику била је још једно понижење за бана Твртка. У тој повељи Лудвиг обећава неке повластице Дубровнику, али за себе лично узима од њих годишњи данак, а Твртка назива баном *"по краљевој наредби"*. Ипак, мора се признати да сви ови поступци краља Лудвига нису били повезани само његовом жељом да све стави под своју контролу. Таква његова неповерљивост јесте великим делом и Тврткова кривица. Томе је знатно допринела и афера која је избила половином 1358. године. Ухваћено је једно писмо бана Твртка ка лектору каптола у Бакову и узвратно писмо истог лектора управљено ка бану Твртку. Та писма су из неког разлога била сумњива тадашњем бискупу Петру Шиклошу и он је дао да се лектор затвори. Када је коначно лектор присиљен на изјаву изашле су на видело многе незгодне ствари за Твртка. Лектор је наводио да га је Твртко убеђивао на неке ствари које су противне хришћанству, али и против краља Лудвига, а нарочито против бискупа. Детаљи нису познати, а очигледно је да је бан Твртко неку сплетку израдио, али није је стигао и спровести. Шта је он смерао против

краља и бискупа, остаје непознато, али да је то било нешто озбиљно може се видети из краљевих каснијих поступака.

Током 1359. године угарски краљ Лудвиг је искористио пометњу насталу након смрти цара Душана и упао у Србију. Како су у том удару највише страдале земље кнеза Војислава Војновића, тадашњег најјачег великаша у Србији, то се могло очекивати да ће се кнез на неки начин осветити. Како му је угарски краљ био недоступан он се окренуо оном угарском поседу који му је био најближи, а то је био Дубровник. У то доба република је признавала врховну власт Угарске и помагала је краља Лудвига у његовом упаду у Србију. Стога се кнез Војислав освети тако што опустоши дубровачку околину (август 1359.). Угарски краљ је писао Дубровнику да помоћ затраже од бана Твртка и хрватског бана Никола Сеча. Република се обратила обојици, али јој није помогао ни један од њих. Немајући куд, Дубровник је исплатио износ од 4.000 перпера кнезу Војиславу и на тренутак га умирио. Касније се бан Твртко правдао тиме да је имао намеру да Дубровнику помогне, али док је опремио војску, већ су зарађене стране склопиле мир. Но, то није било тачно. У питању је било нешто друго. Краљ Лудвиг је бана Твртка у писму у којем му налаже да помогне Дубровнику, опет назвао *"својим службеником"*, што је наравно Твртка страшно увредило. Из пакости према угарском краљу једноставно се оглушио о ову наредбу, а није немогуће да је директно помагао кнезу Војиславу.

Већ 1361. године удара поново кнез Војислав на Дубровник. И опет бан Твртко не жели да помогне Дубровнику иако за то има наређење угарског краља, али и сасвим довољно времена да опреми војску. На крају се његово учешће у овом новоме рату завршило на томе да је између кнеза Војислава и Дубровника неуспешно посредовао при помирењу. Чак ни то није радио лично већ је послао свога жупана Санка Милтеновића. Ово посредовање је на неки начин од њега било изнуђено па га је он преко воље и урадио. Наиме, због наваљивања Дубровачких посланика да утиче на кнеза Војислава, Твртко је послао жупана Санка код кнеза Војислава. Како је кнез набусито одговорио да не жели да преговара са Дубровником, бан Твртко је, стиче се утисак, једва дочекао да дубровачке посланике пошаље кући правдајући се да је, ето, он све учинио, али да кнез Војислав неће да преговара. У суштини он је био у бољим односима са кнезом неголи са Дубровником и није желео да му се замера, па стога и таква његова привидна незаинтересованост. Тада се Дубровник уздао у своје снаге и током 1362. године склопљен је мир са кнезом.

Сада је и угарском краљу Лудвигу било доста овакве Тврткове непослушности. Требала је да уследи казна, али за њено изрицање је требало добро оправдање. Управо такво оправдање му је пружио папа Иноћентије VI који је током 1360. године дао дозволу босанском бискупу Петру, иначе љутом Твртковом противнику, да може затражити и војску не би ли искоренио јеретике у Босни. Управо ту војну помоћ је требао да пружи краљ Лудвиг. Наравно да краља у рат нису терали верски обзира већ искључиво жеља да сломи Твртка и Босни у потпуности одузме било какву самосталност. Током 1363. године угарска војска

проваљује у Босну. Прва мета је био град Соко на Пливи, али се под њим није краљ Лудвиг баш много трудио, само три дана (8-10. јули) и одмах након тога вратио се у Угарску. Соко је бранио Твртков војвода Вукац Хрватинић и то толико спретно да је краљу Лудвигу овај поход досадио само након три дана опсаде. Бан Твртко је био неизмерно захвалан своје војводи. *"Створих милост своју господску својему верном слуги Вуку Хрватинићу за његову верну службу у оно време, када се подиже на мене угарски краљ Лудвиг, и дође на Пливу под Сокол и онда ми војвода Вукац верно послужи"*.

Не желећи да се више ломата по Босни, у јесен угарски краљ понови поход, али сада пошаље палатина Никола Конту са циљем да се заузме Сребреник у Усори. Ако у прошлом походу угарска војска није доживела веће губитке, сада је то већ било другачије. Изгинуло је много војника под овом тврђавом, а осим тога у угарском логору неко је украо велики државни печат од острогонског надбискупа Николе. То је била велика срамота коју угарски краљ дуго није могао да заборави. На крају је опсада пропала и угарска војска се још једном повукла.

Та је година била очигледно година тријумфа за бана Твртка и изгледало је да је коначно успео да одбије све нападе који су долазили од краља Лудвига. Сада се бан назива поново *"божјом милошћу бан читаве Босне"*, а не као до тада баном по милости и наредби краља Угарске. Стиче се утисак да је бан Твртко у томе моменту мислио да је успео да у потпуности откине Босну од угарске власти. У таквом размишљању није био усамљен. Сви ти угарски порази су далеко одјекнули, а Венеција као да је једва дочекала ово понижење угарског краља, од којег је и сама претрпела доста пораза, па у својој повељи из 1364. године (тада је Твртко именован грађанином Венеције) наводи за Твртка да је *"божјом милошћу бан читаве Босне"*. Можда је тог момента то тако и изгледало. Две велике угарске војске су биле сломљене, а сам пораз за краља Лудвига и није био тако велик колико је била велика срамота коју је у тим походима претрпео. Први поход је он лично водио, али његова ратоборност је трајала само три дана након којих се журно склањао из Босне. Други поход је трајао дуже, али само зато да његова војска претрпи велике губитке, и да неко из логора украде велики државни печат. Чинило се да краљу Лудвигу Босна неће још неко време падати на памет. Осим тога, изгледало је да је у Босни овим угарским походима створено јединство босанске властеле и њиховог бана Твртка. Као да су сви схватили да се против Угара не води само обична борба, већ се води рат за одбрану слободе Босне.

Међутим, овај рат је изнео на видело и неке друге ствари. Ма колико споља изгледало да је бан Твртко остварио велике тријумфе и да се тиме могао само учврстити на власти, у самој својој суштини то није било тако. Данас се не зна шта се тачно догађало у Босни, али из бројних жалби које је упућивала Венеција и Дубровник, види се да је у Босни настала велика анархија. Неколико

трговачких каравана је опљачкано од локалне властеле, а бан Твртко никако није успевао да их стави под контролу и натера на послушност. Очигледно да су ови ратови са Угарском више допринели да властела ојача, него сам бан Твртко. По

својој слободи се нарочито истичу жупан Санко Милтеновић и браћа Дабишић, који као да нису више признавали банову власт.

До отворене побуне је дошло у фебруару 1366. године, а иступ непослушне властеле је био тако снажан да је Твртко заједно са мајком морао да спас потражи у бекству. Уточиште је нашао ни мање ни више већ код угарског краља Лудвига, који је до тога момента радио упорно на томе да скрши Тврткову власт. Сада је одједном дошао у ситуацију да Твртка спасава. Могуће да је краљ Лудвиг раније желео само да Тврткову власт ограничи, али не и њега самог да отера из Босне. Следећи то, могло би се закључити да са овом побуном краљ Лудвиг није имао ништа и да је она и њега самога изненадила. Данас се не зна шта је прави разлог оваквог иступа босанске властеле и шта је то Твртко урадио да је против себе изазвао толики бунт. Он сам се у једном свом писму (тада се већ био вратио у Босну) са доста резерве осврће на све те догађаје и налази углавном сву кривицу у непослушној властели. *"Но исти племићи наше земље, како су прије били неверни Богу, тако се сада изневерише нама, те су нас срамотно истерали из наше земље заједно са нашом мајком и сасвим нас избацили"*.

Сви ови догађаји око Твртковог пада одједном су уздигли његовог брата Вука. И до тога момента Вук је био и те како значајна личност у Босни, па чак изгледа и више него што је то дозвољавала његова титула "младог бана". Да ли је он био тај од којег је потекла иницијатива за ову побуну или је био само експонент побуњене властеле, не зна се. Углавном, по Твртковом повлачењу, Вук је био тај који је преузео власт. Могуће да су поремећени односи између Твртка и Угарске охрабрили Вука и неку властелу да помисле да је идеално време за смену бана и да краљ Лудвиг неће бити противан Твртковом рушењу са власти. Међутим, у тој су се процени преварили. Краљ Лудвиг је желео Тврткову власт само да ограничи, али не и да га сломи. Ова промена на банској части у Босни самој Угарској никако није одговарала, па стога не изненађује то што се краљ Лудвиг одмах заложиио да се Твртку помогне. *"Кад је вест о овом устанку великаша допрла до ушију бана Твртка у Угарској, он је сместа узјахао на коња и долетео у Усору. Ту је сакупио војску, те је с много госпде и великаша који су остали уз њега кренуо против свога брата Вукића"* (Мавро Орбин). Уз Угарску помоћ Твртко је успео да се до краја марта 1366. године поврати у Босни и да један део земље поврати. *"Али ми смо милосрђем свемогућега Бога и милошћу славног владара господин Лудвига, божјом милошћу краља угарскога, по нашем праву и ради наше верности опет донекле примљени у нашу земљу, иако не сву"* пише Твртко Венецији у то доба. У сваком случају успео се веома брзо повратити од првога шока којем је био изложен. Интересантно је да се он у поменутом писму потписује са *"божјом и господина нашега Лудовика краља милошћу бан Босне"*, што сведочи да је у том моменту он пун захвалности према краљу Лудвигу на учињеној помоћи, чак толико да се оваквим потписом поново издаје за његовог поданика.

Но, сва та захвалност Тврткова била је кратког века. Током 1367. године била је коначно сломљена побуна у Босни, а властела је поново пришла Твртку. Неке је придобио митом, неке лукавством, некима је поделио привилегије, а неке је казнио.

Тако је кнеза Павла Вукославића успео да придобије тиме што му је обећао да му се неће светити: *"Кнезу Павлу Вукославићу и његову осталому ... потврдих, с чиме је приступил к мени, и да му се не отниме ништоре без те кривице, за што би вридно племениту чловику главу отсићи, часа не угледа Босна и Усор, његова дружина племенити људије"* каже Твртко у повељи коју је издао кнезу. Брат Вук није тражио опроштај и повукао се у Дубровник. Твртко се тада осетио довољно јаким па је поново почео да се на повељама потписује са *"милошћу божјијом господин многим земљам, Босни, и Соли и Усори и Долњим Крајем и Подринију и хлмски господин"*. Тиме је поново са себе одбацио угарску власт и врло брзо заборавио захвалност према угарском краљу.

Изгледа да је Вук из Дубровника организовао отпор против Твртка, а Дубровчанима падне на памет да позову Твртка да дође у Дубровник. Вероватно су мислили да на неки начин споје браћу и убеде их да се помире. У томе им је подршку пружала и кнегиња Јелена, којој као мајци сигурно није било лако да гледа како јој се синови између себе туку. И заиста, у јулу месецу 1367. године Твртко је стигао у Дубровник, али са војском. Додуше, цело време се понашао као гост, међутим Вук се није усудио да га дочека у граду већ се на време склонио изван града. Дакле, очигледно да Твртко није дошао ни са каквом намером да се мири са Вуком већ је желео да овога скрши. После неколико дана свечаности и гошћења напусти Твртко град, а да се са Вуком није ни видео, а још мање помирио. Њему можда у то време Вук и није представљао неки посебни проблем и желео је да га казни више због повређене сујете већ због тога што је овај био за њега нека опасност.

Већи је био проблем одметнути жупан Санко Милтеновић, пошто се радило о једној веома старој и познатој властеоској породици. Родоначелник породице Санковић био је неки Дражен Богопенец који се спомиње у дубровачким књигама још 1306. године. Први значајан представник Санковића јесте у сваком случају Милтен Драживојевић и то због тога што је био најпоузданији војсковођа бана Стјепана II Котроманића. Из тог разлога играо је видну улогу у догађајима који су везани за тај период (Драживојевић се спомиње по први пут 1332. године). Од његовог доба ова породица је стекла земље на граници са Дубровником и стога честе везе ове породице са Републиком. Због заслуга стекао је од бана Стјепана II и назив жупана. Иза жупана Милтена остали су синови Санко и Градоје, и ћерка Радача (монахиња Полихранија). Још 1366. године Санко се спомиње са титулом казнаца и још увек је у добрим односима са Твртком, али већ тада почиње његове тајне везе са Дабишом (каснијим краљем) и покушаји да се Твртку обори са власти.

У суштини ни Санко Милтеновић не би био неки проблем за Твртка да се није удружио са жупаном Николом Алтомановићем, који је у то доба био апсолутно најјача фигура у Србији. Чак толико јак да је у још већој мери него његов рођак, кнез Војислав Војиновић, одбијао да се покори цару Урошу. Жупан Алтомановић је ратовао са сваким ко му је био у близини, а како је својим најновијим освајањима додирнуо и босанске границе, то је непријатељство према бану Твртко за њега била сасвим нормална ствар. *"Верујући, дакле, да нема на свету храбријег и моћнијег од*

њега, поче ратовати и харати границе Босне према Дрини, причињавајући велике штете босанском бану Твртку" (Мавро Орбин). Алтомановић се изгледа светио Твртку што је овај помагао удовицу кнеза Војислава, када је ова покушала да се одбрани од његових насртаја. До краја је она овај рат изгубила и морала да се склања у Албанију, а и у томе ју је помагао бан Твртко. Жупан Алтомановић никада није заборавио то што је Твртко њу помагао па му се осветио тако што је прво помагао Вука, а онда је подбунио и Санка Милтеновића.

Од самога почетка Санко се доста колебао и није много веровао жупану Алтомановићу, тако да је познато да се са баном Твртком измирио током лета 1367. године, али већ следеће године поново се побунио. Опет је жупан Никола Алтомановић био тај који је на њега утицао. Дубровчани су се нарочито упињали да измире бана Твртка и Санка, па је познато писмо из 1368. године где они Санка одвраћају од Алтомановића пишући *"јер триумф овога Николе је за кратко време и никако није трајан, дочим је босански банат вечан"*. По свему судећи ово убеђивање није показало резултате па је Твртко дигао војску на Санка. Током 1369. године Санко је у потпуности сломљен па је морао да бежи у Дубровник. *"Прешавши у Хумско Кнештво, опустошио је и похарао целу Санкову земљу, као и земљу његових следбеника. Како му се Санко није могао одупрети, а и бојао се да му не допадне руку, побегао је у Дубровник"* (Мавро Орбин). Од тада он испада из политичких и ратних игара, а наслеђују га синови на једном делу територија којима је владао њихов отац. Мавро Орбин има једну доста интересантну верзију о томе како је завршио овај нестални властелин. По њему излази да се Санко опет помирио са Твртком (то би сада било већ други пут) и да му је овај поверио војску са којом је Санко похарао земље Николе Алтомановића, свога некадашњег савезника. Међутим, жупан Никола му намести клопку у којој Санко погине. *"Харајући по Николиној земљи, Санко је дошао у Требиње и у једном кланцу, због свог неопрезног наступања и слабе бриге за властити живот, био је убијен од тамошњих брђана"*.

Ни Твртков брат Вук није мировао. Видевши да неће моћи уз помоћ домаће властеле да обори Твртка, окренуо се Вук ка римском папи. Почео је писати овоме писма где оптужује Твртка за јерес, као и за то да он (Твртко) подржава јеретике у Босни. Папа Урбан V, недовољно обавештен у стању у Босни, упути писмо угарском краљу Лудвигу где му препоручује Вука и предлаже му да овоме помогне у остваривању његових права. Краљ Лудвиг је био много ближе догађајима у Босни тако да му ни у ком случају није било непознато шта се то тамо заправо дешава и да све Вукове доставе јесу само сплетка те из тога разлога хладно пређе преко папиних препорука. Управо у 1370. годину иде и последњи покушај Вуков да сруши Твртка. Тада је (ово је недовољно сигуран податак) покушао да заузме тврди Бобовац. У томе не успева и немајући куда измири се са Твртком. Наводно, браћу је измирио Стјепан Рајковић који је бранио Бобовац. О томе постоји повеља која каже: *"Прави господин бан Твртко, када се бехмо свадиле (оба бана), тада нас Стипан Рајковић умири и да нам наш град Бобовац, а на да га дати Угром"*. Тиме је било коначно завршено доба унутрашњих смутњи.

Осетивши се довољно сигуран у Босни, Твртко запосли своју властелу тако што је поведе у рат са жупаном Николом Алтомановићем. Могуће да је имао намеру само да казни жупана за све оно што му је овај дотада напакостио. Не зна се како је овај рат ишао, али се зна да је трајао веома кратко. Почео је у пролеће 1370. године, а већ током лета су ишли преговори између њих двојице. У то време је и бан Твртко мало више обратио пажњу на оно што се дешава у Србији, а имао је и разлога за то. У Србији су се нагло уздизали Мрњавчевићи којима је насупрот стајао жупан Никола Алтомановић. Било је јасно да ће до њиховог међусобног сукоба доћи ускоро. Желећи да свој утицај прошири и на Србију, али и да придобије значајне савезнике, ступи Твртко у преговоре са Вукашином Мрњавчевићем, желећи да једну своју рођаку уда за Вукашиновог сина (вероватно најстаријег - Марка). Радило се о кнегињи Шубић, ћерци кнеза Гргура II (унука Павла I Шубића), која је боравила на двору Тврткове мајке Јелене. Сви договори су изгледа били обављени када се одједном јавио папа Урбан V. Написао је писма Твртку, угарском краљу Лудвигу, али и краљици Јелисавети, где тражи од њих да одустану од те идеје. Разлог је у томе што је девојка католичке вере, док је младић (Мрњавчевић) православне вере, односно "шизматик". Твртко је од своје идеје до краја одустао, али оно што да је могло више забринути од неуспелог покушаја склапања овог брака, јесте питање како је папа уопште сазнао за све то. Било је очигледно да неко са двора опасно сплеткари, а то је могао бити само његов брат Вук.

Било како било, брак није остварен, а то је можда била и срећа за девојку због догађаја који ће ускоро да следе. Током лета 1371. године припремала се експедиција Вукашина Мрњавчевића и Ђурђа Балшића, која је имала циљ да сломи немирног жупана Алтомановића. У то време био је бан Твртко у веома блиским везама са Мрњавчевићима па је могуће да је и он имао учешћа у тим припремама. Но, до експедиције није никада дошло будући да су Вукашин и Угљеша Мрњавчевић, сакупљену војску окренули на Турке. Но, све се то претворило у највећу несрећу коју је могуће замислити, несрећу која ће одредити живот Србије за наредних неколико векова. Српска војска доживљава тежак пораз у судару са Турцима на Марици, а у битци гину оба Мрњавчевића, Угљеша и Вукашин. Исте те године (1371.) умире и српски цар Урош. Сада се политичка карта Србије знатно изменила. Није постојала ни формално власт Немањића, будући да директних потомака лозе Стефан Немање није било, а осим тога добар број великаша из Србије признао је Турску власт. Нестанком Мрњавчевића почела је и велика јагма за њиховим земљама, а у тој гужви опет се добро снашао жупан Никола Алтомановић. Пораз на Марици и погибија Мрњавчевића, њему је скинула са врата сигурну пропаст. Но, није само њему пропаст на Марици донела користи, макар само тренутне. У још већој мери се може то рећи за Лазара Хребељановића, чији нагли успон креће управо од тога момента. То што се жупан Никола Алтомановић и Лазара Хребељановић нису међусобно трпели, имаће за каснији период великог значаја.

У окршајима за превласт у Србији почеле су се купити две групације, они који су били уз жупана Алтомановића, и они који су уз кнеза Лазара Хребељановића. У сакупљању савезника био је кнез Лазар много спретнији од жупана Николе. Осим

што је уз себе имао домаћу властелу успео је да задобије и помоћ угарског краља Лудвига, који је до тада много помагао Алтомановића, па би то можда и могао бити разлог толике његове снаге. Осим тога кнез Лазар је ступио у контакт са баном Твртком и склопљен је савез против Алтомановића. *"Лазар је преговарао такође с босанским баном Твртком, који је био непријатељ Николин, и молио га да му помогне у овом подухвату"* (Мавро Орбин).

Одлучни сукоб је почео 1373. године. Кнез Лазар је дигао своју властелу, стигли су одреди из Угарске, а и бан Твртко је послао своју војску. *"Угарски краљ му је одмах послао хиљаду копљаника под заповедништвом Николе Горјанског, који је тада био бан Срема, а бан Твртко је лично дошао са својом војском"* (Мавро Орбин). Тако удруженим савезницима није се могао супротставити ни, до тада скоро непобедиви, жупан Никола Алтомановић. Тучен на свим странама морао се повући у Ужице, али га је ту стигао кнез Лазар и Алтомановићу није остало ништа друго него да се преда. *"Кад је о томе био обавештен кнез Лазар, сместа похита тамо са својом војском и опседне га. Пошто је на разне начине јуришао на град, а нарочито ватром, његови се браниоци, кад више нису могли одолевати, предадоше"* (Мавро Орбин). Након свега жупан је ослепљен и послан у манастир, а његове земље су подељене. У тој подели бан Твртко је добио горње Подриње, део Полимља са манастиром Милешевом где је био гроб Светог Саве (што је посебно значајно) и Гацко. Иако је добио велико територијално проширење бан Твртко није био задовољан будући да га је Ђурађ Балшић предухитрио заузевши Конавле, Требиње и Драчевицу. Но, у тај мах му није могао ништа.

Бан Твртко је у то време имао преко тридесет година, али из неких разлога још увек није био ожењен. Морало се и то обавити и Босни дати наследника. За младенку је одабрана Доротеја, ћерка видинског владара Ивана Страцимира. Доротеја је боравила на угарском двору и то као таоц, зарад свога оца Ивана Страцимира којег је на Бугарски престо поставио угарски краљ Лудвиг, а да би био сигуран у његову верност задржао му је две ћерке на свом двору. Једна од њих је била и Доротеја. Стога и вероватноћа да је идеја о склапању овога брака потекла баш из Угарске. Крајем 1374. године венчање је обављено, а обред је обавио некада љути Твртков противник, бискуп Петар. *"Пре него што је узео краљевску титулу, оженио се Доротејом, кћери видинскога цара Страцимира, која је живела код угарске краљице и била њена дворкиња. Он је то учинио на молбу краља Лудовика, који је с мајком водио бригу о њој и много је волео јер је била врло крепосна девојка"* (Мавро Орбин). Венчању је био присутан и Твртков брат Вук, што значи да су они у то време били у добрим односима. Било је ту и много других гостију са страних дворова. Свечани део, односно само славље, обављено је у месту св. Илија (данашњи Илинци код Шида) и то у децембру 1374. године.

Недуго после венчања одлучи бан Твртко да раскрсти и са Ђурђем Балшићем и да му отме оне земље које је овај (Ђурађ) заузео након Алтомановићевог слома. Дигао је војску, а спорне земље (Требиње, Конавле и Драчевицу) добио тако што је у њима изазвао побуну и тако олакшао улазак своје војске у њих (1377.). Недуго потом умро је и Ђурађ Балшић тако да се за дуже време није могао очекивати

противудар са те стране. *"После Бурђеве и Балишине смрти Твртко је заузео такође многа места која су припадала Рашком Краљевству, од дубровачког и которског приморја до Милешева. Уједно је покорио Влахе којих је било у преко сто катуна"* (Мавро Орбин).

5. Краљ Стефан Твртко (1377-1391)

Након свега овога одлучио са бан Твртко на један потез који је изазвао доста недоумица. Чињеница је да је држао под својом влашћу сву ону земљу коју су и раније држали Котроманићи, али исто тако контролисао је и велики део територије која је некада припадала Српском царству. То су биле земље Немањића чија је лоза са царем Урошем изумрла. У Србији је кнез Лазар постао апсолутно најјачи великаш, али га нико није признавао и за владара. Додуше, водио је главну реч, али то није било због тога што је владар Србије, већ искључиво због своје снаге. Србија је, дакле, била без владара из свете Немањићке династије. То је дало право бану Твртку да се он прогласи за краља, односно *"по милости Божијој краљ Србљем, Босни и Поморју и Западним странама"*. Право на такву титулу он је извео из тога што је он на посредан начин вукао порекло од Немањића. Прадеда по женској линији му је био краљ Драгутин. Тада је створен и родослов (између 1375. и 1377. године) који каже: *"А Стефан краљ, брат Милутина краља, Уроша другог, који Срем држаше, са својом супружницом Каталином, ћерком угарског краља Владислава, роди Урошицу и Јелисавету. И Јелисавета роди три сина: Стефана босанског бана, Иносава и Владислава. И Владислав роди Твртка бана и Вукића"*. Тиме је створен правни основ са Твртко истакне своје право на наслеђе Немањића. Оно што је тада било сигурно јесте његова неоспорна рођачка веза са Немањићима и то му није могао нико да оспори, јер ближних рођака Немањићима од њега, једноставно није ни било. То је охрабрило Твртка да се у Милешеву, на гробу Светог Саве крунише за краља (26. октобар 1377.). Осим краљевске титуле узео је и име Стефан (Стефан Твртко I). *"Сада, будући да се Твртко због освајања толиких земаља јако уздигао, пало му је на памет да се крунише и узме титулу рашког краља"* (Мавро Орбин).

Твртко је био крунисан тзв. *сугубим венцем* (двоструким венцем), односно био је крунисан за краља Босне (та му титула припада од давнина, самим тиме што је Котроманић) и за краља Србије (будући да је од рода Немањића и да држи неке српске земље). Сада носи име *"краљ Срба, Босне, Поморја и западних страна"*. Логотет Владоје, који је стигао из Србије, веома је вешто разрадио Тврткову владарску идеологију. Наиме, Твртко није узео титулу коју је носио цар Душан и његов син Урош, већ се вратио ранијем краљевском достојанству. *"Такође и мени, својему рабу, за милост својега божанства дарова процветати ми младици богосадној у роду мојем и удостоји ме двоструким венцем да (у) обоја владичаства управљам, прво од испрва у богодарованој нам земљи Босни, а потом - кад ме је господ бог удостојио наследити престо мојих прародитеља, госпоне српске, јер ти беху моји прародитељи у земаљском царству царствовали и на небесно царство преселили се - видим ја земљу прародитеља мојих после њих остављену и не имајући својега пастира. И идох у српску земљу, желећи и хотећи укрепити*

престо родитеља мојих. И тамо отишавши венчан бих богом дарованим венцем на краљевство прародитеља мојих, да будем у Христу Исусу благоверни и богом постављени Стефан, краљ Србима и Босни и Поморију и Западним странама".

Он је своју титулу схватио веома озбиљно и трудио се да у што већој мери створи око себе околину која ће подсећати на онај двор који су имали Немањићи у доба своје највеће снаге. Иако је разделио мноштво дворских титула, које су све листом преузете са српског краљевског и царског двора, њега су окруживали ипак само босански великаши, док српских није било.

Само Твртково крунисање је значило много више неголи само пуко разметање титулама. На првом месту Твртко је тиме прогласио апсолутну независност Босне, а себе за краља Босне и Србије. Он није могао рачунати на то да ће га обласни господари из Србије икада признати за свога владара, а поготово не они најјачи: кнез Лазар и Вук Бранковић. Међутим, они се његовом крунисању заиста нису ни одупирали, не само зато што су били сувише заузети Турцима који су постепено надирали у Србију. Чињеница је била да је Твртко најближи по рођачким везама са Немањићима и са те стране нису му могли оспорити то право. Опет, они су знали да је та титула "празна" у односу на Србију и да Твртко никада неће ни покушати да их стави под своју власт. Осим тога, само крунисање је прошло релативно незапажено (данас не зна ни да ли је крунисање стварно обављено у Милешеву или на неком другом месту) па је велико питање када су у Србији сазнали за њега и како су га стварно схватили. Кнез Лазар и Вук Бранковић нису Твртку оспоравали краљевску титулу, барем не јавно, али су је још мање од свега признавали. Прагматични кнез Лазар је очекивао сукобе са Турцима, па му је са те стране требала Тврткова помоћ и стога није желео да затеже односе зарад титуле, која у својој суштини, барем у односу на Србију, не значи скоро ништа. Балшићи су били много директнији и отворено су оспоравали Твртку право на краљевску круну Србије.

На неки начин Тврткова сујета је могла бити задовољена тиме да су га Венеција и Дубровник у својим писмима ословљавали са "*rex Rassie*", али и то из неких својих интереса. С друге стране угарски краљ Лудвиг га у прво време, помало увредљиво наглашено, назива баном Босне. У суштини, Лудвиг није био противан крунисању, али га није ни одобравао, једноставно није на то обраћао пажњу. Но, како је краљ Лудвиг убрзо умро (1382.), његова наследница Марија почиње да у својим обраћањима Твртку да му додаје титулу: краљ.

Након свога крунисања, краљ Твртко I се почео бавити са оним догађајима који су се дешавали на јадранској обали. Другог избора није ни имао јер ни на једну другу страну није могао да шири свој утицај. Његови односи са Дубровником нису били баш најбољи будући да му Република није веровала, стално мислећи да он има некаквих договора с Венецијом. Највећа је криза настала када је 1378. године дошло до рата између Угарске и Венеције. Како је Дубровник признавао угарску власт, то је у једном моменту запретила опасност да ће Венеција заузети Стон који се налазио под Дубровачком влашћу. Република се обраћала краљу Твртку за

помоћ, али је овај из неких разлога оклевао. То је био разлог да се Дубровчани горко пожале краљу Лудвигу. *"Босански и рашки краљ све досад нас је бранио кадгод смо га молили за помоћ, али одсад убудуће има да чува своју земљу, коју је добио од рашкога краљевства, и стога нам је сад више удаљен, него је био до сада"*. По овоме би се могло закључити да је Твртко ратовао негде по Србији, али где и зашто, остаје тајна.

Даљњи догађаји око ових сукоба постају јако замршени. Како је Котор пао у руке Венецији то су једно време Дубровчани размишљали да уз помоћ бродова из Ђенове коначно униште свога супарника (Котор). Но, тада је и краљ Твртко почео нешто да сплеткари са Котором, јер су ови обећали да ће се предати њему, под условом да их ослободи од Венеције. То није никако одговарало Дубровнику па се односи између Републике и Твртка нагло заоштрили. Но, током 1379. године су се и измирили.

Након свега, Котор се ослободио Венеције и признао угарску власт. Сада се опет наљутио Твртко, јер га је Котор изиграо, обећавајући најпре да ће се њему предати. Због тога скупи велику војску, али се није знало где ће да удари: Котор или Дубровник? Након свега, показало се да је страх беспотребан јер је ова војска умиривала неке немире по Требињу. Но, Твртко ипак није био неактиван већ је пружао помоћ опкољеном млетачком гарнизону у Котору. Осим хране и оружја слао им је као помоћ и плаћенике. Коначно и ови сукоби су завршени негде током 1381. године када је у Торину договорено да Котор припадне Угарској.

Неуспех у овим ратовањима, али и у сплеткама великог стила није Твртку пао тако лако, тим више што су га оба града изварала. Желећи да на неки начин напакости и Дубровнику и Котору, он сагради једну тврђаву, у драчевичкој жупи, која се налазила на самом улазу у Боку Которску. Та тврђава је добила име светог Стефана, а касније је променило име у Нови. То је сада требао бити нови трг соли, па би он временом постао ново трговачко средиште. То се показало као добра идеја и већ 1382. године почињу да стижу први бродови пуни соли и да се трговина са сољу полако сели у ово место, али почињу да се стварају и прве неприлике. Дубровник се одмах побунио и послао једну ратну галију да закрчи прилаз бродовима луци у Новом и тиме спречи трговину која се тамо одвијала. Истовремено су о свему обавестили и Угарску. Твртко је покушао да им узврати тиме што је од Венеције затражио два ратна брода, али ови му одговоре да и њима требају па му стога не могу удовољити. Односи су се надаље заоштравали, па је Дубровник постепено почео да ствара савез са околним градовима, а све у очекивању скорог Твртковог напада. Међутим, он (Твртко) је изненада током децембра 1382. године попустио и наредио да се у Новом више не продаје со. Тиме је и ова криза била готова.

Док су ова натезања трајала умро је угарски краљ Лудвиг (1382.). Наследила га је ћерка Марија, дете од једва 12 година, уместо које је владала мајка Јелисавета. Твртко је предосећао да ће сада у Угарској и Хрватској вероватно избити незадовољство и да ће се поставити питање новог угарског краља. Те смутње

пружиће му, оценио је он, изузетну прилику да још више прошири своју краљевину. Вероватно да је то био основни разлог због чега је он тако олако попустио у својим натезањима са Дубровником. Чекали су га далеко важнији и замашнији подухвати. Стога је одмах започео са припремама. Како флоту скоро да није ни имао то је од Венеције затражио и добио Николу Басеју, који је постао адмирал босанске флоте. Нешто касније Твртко је од Венеције купио једну галију, а наручио да се изграде још две. Осим тога, исте те 1383. године, именован је млетачким грађанином. Наравно да све ово није могло да прође незапажено у Угарској. Сретна је околност била та што су краљица Марија и њена мати Јелисавета били у великим проблемима у самој земљи, па стога нису могли да интервенишу према Твртку.

Током 1383. године дошло је до побуне витезова Јовановаца које је водио приор Вране, Иваниш Палижна. Претпоставља се да је ову побуну на неки начин помагао и краљ Твртко. Побуна није била нимало наивна тако да су краљица Марија и мати јој Јелисавета морале лично да дођу у Хрватску. Опкољена Врана се брзо предала, а Иван Палижна побегне у Босну код Твртка. Једно време краљица Марија се налазила у Хрватској, а онда, када је помислила да је буна угушена, вратила се у Угарску. Но, чим се удаљила избило је ново незадовољство. Овај пут је то било много озбиљније будући да се побуњеницима придружио и бивши хрватско-далматински бан Стјепан Лацковић. Међутим, побуњеници за прво време нису ништа предузимали. Током 1384. године дође до једне сасвим незнатне побуне у Задру, али она буде лако угушена.

У свој тој гужви краљ Твртко се држао некако по страни, мада није пропуштао прилику да помаже побуњенике, али никако отворено. С друге стране, није седео ни скрштених руку већ је заузео оне делове Хума које је држала Угарска и које је морао својевремено да преда краљу Лудвигу. Осим тога узео је неке жупе које су се налазиле на самој граници са Хрватском (Ливно, Дувно, Гламоч). Очигледно је било да се спрема за политичку трговину. То су краљица Марија и свемоћни палатин Горјански веома брзо схватили. Због тога је дошло до личног сусрета између краља Твртка и палатина Горјанског (1385.) где је дошло до политичког споразума. Краљ Твртко се обавезао да неће више помагати побуњенике против угарске краљице речима да ће бити веран савезник *"против сваке особе у месту и времену zgodну, осим једино пресветле и љубљене сестре"*. За узврат је од Угарске добио оно што му је већ дуже време измицало: град Котор. Тиме је успео да у потпуности наплати своју будућу политичку лојалност према угарској краљици. *"Пошто је отприлике у то време умро краљ Лудовик, те је у Угарском Краљевству владала његова жена Јелисавета заједно са својом кћери Маријом, Твртко је повео преговоре с њима да му уступе град Котор, који је припадао Угарском Краљевству и у то време био у њиховим рукама. Тврдио је да ће он лакше моћи да га брани од словенских великаша који су на њ још увек вребали. Користећи се у томе помоћу которских грађана, које је великим поклонима и још већим обећањима био привукао на своју страну, на крају га је добио"* (Мавро Орбин).

Иако је дао обавезу да неће помагати побуњенике у Хрватској, Твртко је задану реч брзо прекршио и са њима је одржавао и даље тесне везе. Током лета 1385. године Жигмунд Луксембуршки се оженио са краљицом Маријом, више силом неголи њеном жељом. Није се након женидбе дуго задржавао у Угарској већ се вратио у Чешку. Док је он одсуствовао појавио се у Угарској нови претендент на круну, Карло Драчки, а довео га је бискуп Павле Хорват. На крају се Карло крунисао за угарског краља, али ускоро бива убијен. Због тога што су ово убиство организовале краљица Марија и њена мати Јелисавета, почне у Угарској грађански рат, а једне од првих жртва су биле њих две. Ухватили су их побуњеници негде код Такова и обе су као заробљенице одведене у Новиград код Задра. Тада је, бранећи их, погинуо и омражени палатин Горјански. У Задру је Јелисавета (кћи бана Стјепана II Котроманића) пред очима ћерке Марије, задављена у знак одмазде за убиство Карла Драчког. То је био знак за Жигмунда Луксембуршког да се активније укључи у ове борбе не би ли ослободио супругу Марију. То му је на крају и успело током 1387. године. Уз помоћ галија које су стигле из Венеције опколио је Новиград и ослободио краљицу Марију. Пар месеци раније он се дао крунисати за угарског краља, тако да је ову акцију водио у том звању.

По свему судећи краља Твртка није много увредило то што су му побуњеници на тако понижавајући начин ликвидирали рођаку Јелисавету. Напротив, то као да га је још више учврстило у сарадњи са њима, а било је неких идеја да он, као блиски Јелисаветин рођак, истакне кандидатуру на Угарски престо. Но, Твртко је био сувише реалан да би се заносио тим идејама. Он је хтео само део угарских територија и то Хрватску и далматинске градове. Заправо, све до 1387. године он се понашао некако резервисано помало сарађујући са свима. Од те године он је отворено на страни побуњеника, а прва акција му је била слање војног одреда под вођством Хрвоја Вукчића у Хрватску где су имали задатак да ослободе опсаде бискупа Павла Хорвата који је био опкољен у Загребу. Ова акција се до краја показала као успешна. Све ово је изазвало страшну љутњу код Жигмунда па се он спремао на освету, називајући Твртка "баном" а не краљем.

Током јула месеца 1387. године постиже Твртко први опипљивији успех у овим ратовањима зауевши град Клис. Заправо њему се овај град предао и он је одмах у њега послао своју посаду. Из Клиса почели су тада његови људи да нападају на Сплит, затим на околину Задра, разјурили су опсаду града Вране и коначно ослободили његове браниоце. Колика је била снага босанске војске види се из тога што су Жигмундове присталице морале предвођене новим приором Албертом Лацковићем да се пред њима затворе у Нин. То им није много помогло јер Босанци одмах нападну и Нин. Овај град се ипак некако одржао, али је заузета Островица, коју су некада држали Шубићи (1388.). Свеукупно узимајући у обзир са свим тим нападима на далматинске градове краљ Твртко није бог зна шта да освојио, али је успео да много тога попали и уништи. *"У првом реду град Сплит, чија је цела територија била уништена огњем и мачем. То му се десило због његове велике верности угарској круни. Сплићани су, наиме, увек били верни свом владару, те је тај град већ од почетка дао многе, да не кажемо безбројне, чувене људе на перу и у оружју"* (Мавро Орбин). О томе ови далматински градови у паничном тону пишу

угарском краљу Жигмунду: *"како су многи грађани убијени, многи похватани и откупљени, жене сплитске зостављене, приходи града два пута опљачкани, како су уништени млинови, како су виногради и воћњаци исечени, како су поља погажена"*.

Колико су ови градови били угрожени види се из тога што се већ почело размишљати о томе да се призна власт краља Твртка. Предводник ових размишљања је био Трогир у којем је након крвавих немира босанска страна однела превагу и страшно искасапила угарску странку. У Сплиту, Задру и Шибенику због тога настане узбуна, будући да они још увек нису могли да се одлуче на коју страну да се преломе. Несумњиво да је Твртко тада био изузетно јак пошто је већ држао Клис, Врану, Островицу, а могуће и Книн. Ипак било је јасно да Босанци нису у стању да заузму ове градове који су били добро утврђени, тим више што су градови имали несметан прилаз са мора. То је и Твртко осетио па је почео да у Котору гради бродове помоћу којих би градовима онемогућио дотур било какве помоћи са мора. Када су то дочули, Сплићани се страховито уплаше и опет затраже од краља Жигмунда помоћ. *"Ти су нас наши непријатељи и од прије стално узнемиравали, али сада удруженим силама нас притискују, прогоне и газе. Бановина Босна и град Клис пуни су наших заробљеника, мртвих, плена и откупнине за заробљене. Сваки дан чекамо са морске стране да нас нападну бродови, које је на наредбу и трошак краља Твртка саграђено у Котору"* пишу Сплићани краљу Жигмунду.

Некако као да је у то време почео да попушта притисак Босанаца на далматинске градове. Узрок томе су биле све јаче провале турака. Њихово присуство није било ново јер су се поједине чете турака залетале у Босну још током 1386. године и 1388. године. Тада су долазиле по позиву Ђурђа Страцимировића. Но, сада им то више није било потребне и ове акције су ишле сасвим самостално. До тада највећа провала се десила 1388. године када је један велики турски одред под вођством њиховог познатог војсковође Шахина дубоко зашао у Босну. Код Билеће је 27. августа 1388. године овај одред од стране Твртковог војводе Влатка Вуковића дочекан и исечен. *"Кад је у време поменутог Твртка ушао у Босну турски капетан Шаин с осамнаест хиљада својих војника и почео палити целу земљу, дигоше се против њега војводе или, боље речено, капетани Тврткови, Влатко Вуковић и Радич Санковић. У првом окршају на Рудинама, а затим у Билећи, Турци су били разбијени, поражени и сасечени, а Босанци, којих је било око седам хиљада, имали су само незнатне губитке"* (Мавро Орбин).

Док се све то дешавало, далматински градови као да су почели да попуштају. Једна војска коју је послао краљ Жигмунд, а коју је водио Ладислав Лошонац, била је сувише слаба да постигне било шта. Помало је било смешно када се ова војска, пуна наде на успех, залетела из Задра на Твртка па се онда у бегу вратила у њега, а Босанци, тек толико да покажу своју надмоћ, провале делимично у Задар и попале неке куће. Сада је било јасно да Жигмунд више неће моћи помоћи, па градови затраже од Твртка рок у којем ће да му се предају. Твртко на то пристане и сваком од градова одреди рок предаје. Сплит је имао најдужи рок и то до 15. јуна 1389.

године. Када је тај рок дошао, други догађаји су заузимали пажњу краља Твртка I. Била је то судбоносна битка на Косову, где су се судариле српска војска под вођством кнеза Лазара и турска војска коју је водио султан Мурат I. Баш та битка је омогућила далматинским градовима један краткотрајни предах. Уочивши јасно да од турака прети велика опасност, краљ Твртко I је послао своје најбоље одреде, под вођством војводе Влатка Вуковића, у помоћ кнезу Лазару. Стога је и притисак у Далмацији опао. Битка на Косову је завршена страшном погибијом на обе стране, а у крешеву су страдала оба владара: султан Мурат I и кнез Лазар. *"1389, 15. јуна, на Видовдан, у уторак, беше битка између Срба и турскога цара. Од Срба су били: Лазар, српски краљ, Вук Бранковић и Влатко Вуковић, војвода. И би велика погибија и турска и српска, и мало их се вратило натраг; цар Мурат убијен би, а и српски краљ. Победо не нису добили ни Турци ни Срби, јер је била велика погибија. Бој је био на Косову пољу"*, каже један дубровачки летопис.

Једно време се мислило да су Турци ову битку изгубили, тим више што је на бојном пољу остао мртав султан Мурат I. То је изгледа на савременике оставио такав утисак да су спремно прославили победу хришћанског оружја. Сам краљ Твртко, сматрајући себе српским краљем, сматрао се победником и о томе се у писмима хвалио. Тако Трогиру јавља да је он *"непријатеља хришћанскога народа и праве вере, невернога Мурата, који је већ многе народе покорио и који је већ почео наше земље узнемиравати и мислио после навалити на ваше, пошто је дошао са своја два сина и са својим следбеницима Турцима, започео с њима битку 15. прошлога месеца јуна и, уз помоћ божје руке, одржао мегдан са победом, савладао и на земљу оборио заробљене тако, да је мало ко од њих изнео живу главу, наравно, уз неки губитак мојих, али не многих"*. Такве неумерене похвале, а све на свој рачун, упутио је Твртко и у једном писму које је упућено у Фиренцу, а они му узвраћају са честиткама, исто тако неумереним. *"Сретне ли краљевине Босне, којој је било дато тако славну битку извојевати под десницом Христовом толику победу. Од свих је ваше величанство најсретније, кога је тако славна и незаборавна победа овенчала, и коме је Бог поклонио ону праву и бескрајну славу, као што верујемо да је припремио царство небеско правим Христовим војницима и јунацима"*. У том писму, то је вероватно и најинтересантније, описује се како је неких дванаест српских великаша продрло све до шатора султана Мурата I и тамо га убило. То говори да је у свом писму Твртко не само писао о својој победи, већ је доста детаљно описао и то како је султан Мурат I погинуо. *"Сретне и пресретне руке оних дванаест великаша који, пробивши непријатељске чопоре и деве у круг свезане, мачем пробише пут и пробише се до Муратовог шатора. Сретан над осталим и онај који је тако силног владара, забивши му мач и у грло и трбух, јуначки уморио; .."*

То што је Тврткова војска крварила на Косову искористили су далматински градови и одбили било какву мисао о предаји. Жигмундов војсковођа Ладислав Лошонци је имао чак и извеснога успеха заузевши у јулу 1389. године град Клис. Но, војвода Влатко Вуковић се вратио из Србије, а тада се већ знало да су се Турци повукли и да једно време неће од њих претити опасност. Стога током јесени 1389. године Твртко узвраћа офанзиву, а на удару се најпре нашла околина града Задра.

Након страшне пљачке, стигну босански одреди под Врану где су одреди краља Жигмунда држали у запту Твртковог савезника Ивана Палижну. Ту су бојеви трајали неколико дана да би завршили великим поразом угарске војске. Одмах потом град Клис се поново предао краљу Твртку.

Сада је већ свима било јасно да је краљ Твртко I најјачи на том подручју, а да угарски краљ Жигмунд нема снаге да за скоро време упути градовима помоћ. Не желећи више да се излажу погибији, које је и до тада било довољно, упуте далматински градови Твртку посланства која су требала да уговоре њихову предају. Током априла 1390. године почели су преговори. Све је то сада ишло веома брзо и током лета 1390. године под Твртковом влашћу се већ налазе Сплит, Трогир, Шибеник и острва Брач, Хвар и Корчула. Од тада се почиње Твртко називати са *"божјом милошћу славни краљ Раике, Босне, Далмације, Хрватске, Приморја, итд."* Како је држао далматинске градове и добар део Хрватске било је логично очекивати да ће се сада Твртко крунисати и хрватском круном као што је то урадио са српском. Могуће да би он то и урадио да је имао довољно времена.

Његове последње политичке активности биле су усмерене ка Задру који је остао изван домета његове власти. Покушавао је, и то узалудно, да од Венеције добије галије, помоћу којих би и Задар ставио под своју контролу. Осим тога, ступио је Твртко у додир са аустријским херцегом Албертом III, из хабсбуршке куће, желећи да од њих добије једну принцезу за жену, будући да је у то доба већ увелико био удовац. Краљица Доротеја је умрла нешто раније, али се не зна када. Могуће да је Алберт III био тај који је посредовао између Твртка и угарског краља Жигмунда, будући да су у то време почели и њихови међусобни преговори о миру (јануар 1391.). Док су преговори трајали изненада је на дан 10. марта 1391. године умро краљ Твртко I. *"Већ изнурен многим годинама, Твртко се преселио у вечност 1391. године"* (Мавро Орбин). Имао је тек нешто више од педесет година. Не зна се ни како је умро, ни где је сахрањен. Све то делује помало чудно тако да се стиче утисак да се нешто крупно десило на босанском двору и да је у то умешан угарски краљ Жигмунд. Тај утисак се појачава још и тиме што је скоро истовремено умро и Иван Палижна, најближи Твртков савезник.

Тиме је био завршен један велики период босанске историје. Несумњиво да је краљ Твртко I био босански владар који је на највећи могући ниво уздигао босанску државу. Никада пре, а још мање касније, Босна неће имати ту снагу коју је имала за Твртка. Кроз скоро четрдесет година своје владавине имао је он мноштво разних сукоба, како у оквиру Босне тако и са својим најближим суседима, али увек је некако успевао да се извуче из неприлике. Није то био само стицај сретних околности, како то можда изгледа код његовог претходника Стјепана II, јер је Твртко стварно био паметна глава способна да се снађе у свакој неприлици. Осим тога, он је успео оно што су можда многи владари прије њега покушавали, али никако нису успевали. Он је био тај који је под своју власт успео да уједини Босну, део Србије и скоро целу Хрватску и Далмацију. Све је то требала бити једна држава под влашћу једне круне.

6. Краљ Стефан Дабиша (1391-1395)

Након Тврткове смрти престо је наследио његов рођак Дабиша Котроманић, назвавши се са *"Стефан Дабиша, по милости господина Бога краљ Србљем, Босни, Хумској земљи, Доњим Крајем, Западним странама, Усорски, Солски и Подрињу"*. Не зна се где је обављено крунисање ни како је то изгледало. У каквом је степену сродству Дабиша са Твртком остаје да се нагађа. Најближе истини јесте да се ради о сину Нинослава, млађег брата бана Стјепана II Котроманића. Постоји верзија да је Дабиша заправо син кнеза Владислава, но то је већ мање вероватно.

По једној, не много вероватној верзији, Твртко је иза себе оставио два сина. По томе имао је законитог сина, Твртка (касније Твртко II) и једног незаконитог, Остоју (касније Стефан Остоја). Међутим ни један од синова га није наследио будући да се престо у Босни наслеђивао по праву старешинства, а не по крвној линији. Осим тога, тражио се и пристанак властеле, па је скоро сигурно да је Дабиша од босанске властеле био изабран да наследи Твртка. О Дабиши се мало зна, а помиње се само фрагментарно тек од 1366. године. То прво спомињање није баш много славно јер се у једној повељи наводи као Твртков противник у борбама које је овај имао са братом Вуком. У време када је наслеђивао Твртка имао је Дабиша већ доста година и није се радило ни у ком случају о младом човеку.

У време када се Дабиша попео на престо, у Босни су почели нагло да јачају поједине властеоске породице. На првом месту то се односи на жупана Бељака и војводу Радича, обојицу припадника породице Санковић, који су владали у Хуму и Попову. То су били синови казнаца Санка који је страдао у борбама са жупаном Николом Алтомановићем. Како су били у суседству са Дубровником то су одмах почели са Републиком да самостално воде политику. Одмах по смрти Твртковој (1391.) они су са Дубровником постигли договор по којем Републици предају Конавалску жупу. Ово као да је за Дубровник био предзнак шта ће се у Босни догодити. Искусним дипломатама из Дубровника је било јасно да у Босни долази време превласти обласних господара, а да ће централна власт, односно краљ Стефан Дабиша, бити постепено потискиван. Стога Дубровник шаље одмах посланика у Котор, али и у друге далматинске градове, где им предлаже да се отцепе од Босне и да поново признају власт угарског краља Жигмунда. Но, показало се да је то за већину далматинских градова ипак било мало преурањено и они то одбију.

Ускоро се показало да краљ Стефан Дабиша није баш тако немоћан како су то у првом моменту Дубровчани помислили. Још током 1391. године упадају у Конавле војвода Влатко Вуковић и кнез Павле Раденовић. Непослушни Санковићи су разбијени, а одмах затим отерани са својих поседа које су војвода Вуковић и кнез Раденовић између себе поделили. Тада је војвода Радич пао у заробљеништво из којег се извукао тек 1398. године, док је жупан Бељак изгледа нешто прије напада умро. По изласку из заточеништва војвода Радич је примљен за дубровачког племића, али то му није сметало да у каснијим ратовима Дубровника и босанског краља Остоје буде на краљевој страни (1403.). Због те своје верности краљу ускоро

ће и stradати у династичким окршајима (1404.). То је био и крај породице Санковић будући да војвода Радич или није оставио потомака или су и они stradали. Оно што је посебно карактеристично за ову породицу и по чему су они јако одударали од остале властеле и што је можда био узроком њиховог пада јесте да су били православне вере. То је упадало у очи и изазивало подозрење будући да је босанска властела припадала углавном богумилима.

Како су Санковићи сишли са политичке сцене тако се почела издизати породица Косача. Њихово исходиште јесте негде око Фоче где се налазило село Косач, по коме су, могуће је, добили име. Родоначелник ове породице јесте Вук Косача, али породица захваљује свој успон његовом сину Влатку Вуковићу. Он је био од самог почетка један од најповерљивијих људи краља Твртка I. Ишао је у многе преговоре као његов представник, победио Турке код Билеће 1388. године, водио босанску војску на Косову 1389. године, и још доста тога што га је уздигло у односу на остале. Напад на Санковиће била му је и последња акција будући да је већ следеће године (1392.) умро. Наследио га је Сандаљ Хранић, син његовог брата Храње Вуковића. Осим земаља и утицаја, наследио је Сандаљ од стрица Влатка и титулу војводе. У то прво време Сандаљ Хранић нема одлучујући утицај у Босни, будући да су испред њега Павле Раденовић и Хрвоје Вукчић, али његово је време долазило.

Кнез Павле Раденовић припада породици Павловић, која је можда познатија под именом Јабланићи (Јабленовићи). Родоначелник им је био Раден Јабланић који се помиње још 1380. године. Како се радило о старој и угледној властели то је Павле Раденовић још као дечак послан на двор краља Твртка I где је одрастао и где је васпитан. Да је то тако сведочи једно писмо Дубровника где му они наводе: *"Јер си живил од мала дитета на двору светопочившаго господина краља Твртка и он те имаше и држаше колико своје дете, тер си вешт свему"*. Касније он узима учешћа у неким политичким пословима. Међутим, ова породица, односно кнез Павле Раденовић, почиње свој успон тек од времена краља Дабише. У прво време владања краља Дабише, кнез Павле Раденовић се тек уздиже, а након смрти војводе Влатка Вуковића (1392.) постаје вероватно најјача фигура међу босанском властелом. То је разлог што је између кнеза Раденовића и Сандаља Хранића, великог војводе босанског, избила страшна мржња и непрекидни сукоби. Интересантно је да су кнез Раденовић и војвода Влатко Вуковић, којег је наследио Сандаљ Хранић, тесно сарађивали, нпр. у рату са Санковићима, али након смрти војводе Вуковића ти се добри односи две породице нису више могли одржати. Још у то прво време ти сукоби неће бити толики приметни, али касније се претварају у праву драму.

Најјачи у Босни је без икакве сумње био Хрвоје Вукчић-Хрватинић. Имао је тројицу браће: Вука, Драгишу и Војислава. Брат му, Вук Вукчић, био је хрватски бан. Хрвоје је био ожењен са ћерком моћног бана Нелипца и господарио је областима које су се граничиле са Хрватском и Славонијом. Још у време краља Твртка I био је Хрвоје изразита фигура, тим више што је био љути противник угарског краља Жигмунда. Врхунац његовог успона је био у време борби за угарски престо када га је Жигмундов противник Ладислав поставио за намесником

Хрватске и Далмације. Ту је владао потпуно самостално, а у Босни је био итекако утицајан. Његова лоша страна је била у томе што је био веома самовољан па је зарад својих интереса у пар наврата довео и Турке.

Нешто касније од 1391. године или баш тада, појављују се у Босни опет Турци. Негде током пролећа 1392. године њихова је навала још једном сузбијена. У тадашњим борбама са Турцима посебно се истакао војвода Хрвоје Вукчић, коме је краљ Дабиша бескрајно захвалан: *"а наших вирних срчаним трујењем речену војску турачку побисмо и под мач обратисмо и гледахомо нашим очима, гди наши вирни поливаху своје свитло оружје крвју турачком од удорац мачних крипкије јих деснице, не штедеће се нам послужити, а своје мичице насладити в поганској крви. И в том реченом боју и рвањи послужи ми витешки, вирно и срдачно краљевства ми всердачни и ваможни витез и вирни наш војвода Хрвоје, син војводе Вукца,...."*

Ови Дабишини успеси су за прво време примирили акције Дубровника. Вероватно да је Републици било јасно да је краљ Дабиша ипак за сада довољно јак да одбије све нападе. Као проблем Дубровник је отпао, али појавио се други противник и то много опаснији. Био је то Ладислав Напуљски који је покушавао да некако наметне своју власт на оне далматинске градове које је држао краљ Дабиша, али и оне градове које је контролисао краљ Жигмунд. Ладислав Напуљски је имао доста успеха међу хрватском властелом (Иваниш Хорват), али и међу босанском (браћа Вукчић). Амбиције све тројице владара (краљ Дабиша, краљ Жигмунд и Ладислав Напуљски) су се преплитале на Далмацији и Хрватској, а њихове политичке акције су веома компликоване и замршене да би се могле лако објаснити. Ситуацију је додатно компликовало и то што се у све ове сплетке мешала Венеција. Осим свих набројаних, били су ту и Турци. Оно што је тада било најсимптоматичније јесте то да се и босанска, а нарочито хрватска, властела превртљиво понашала, тако да се никада није знало ко припада којој странци. Све је то доста утицало на краља Дабишу. Не може се рећи да он није имао успеха. Његов бан Вук Вукчић успео је да од наследника Иваниша Палижне отме Островицу и Врану. Од тога момента постојала је реална могућност да Задар призна Дабишину власт, али та је могућност измакла углавном због тога што је Вукчић био више у служби Ладислава Напуљског неголи краља Дабише.

Да је ситуација била озбиљна, а да босанска властела радије служи било коме осим своје владару видело се и онда када је један од најјачих босанских великаша војвода Хрвоје Вукчић признао власт краља Жигмунда. У својој повељи из 1393. године он дословно каже: *"Ми Хрвоје, војвода Доњих Крајева Босне, дајемо овим на знање свакоме, коме се то пристоји, да смишљено и свесно, имајући поверења према владарима и господарима нашим милостивим господину Жигмунду, божјом милошћу краља и госпођи Марији, краљици Угарске, Далмације и Хрватске, дајемо обећање да по својој вољи од сада унапред сваку верност, дужну покорност и поштовање против било којих владара, великаша и других људи, било којегга сталежа, степена, звања, достојанства, части и преимућства, изузевши јединога славнога владара господина Стефана Дабишу, краља босанскога, коме*

желимо верно служити, док је он жив,....". Дакле, војвода Хрвоје обећава да ће служити угарског краља Жигмунда у свим случајевима изузев да то буде уперено против краља Дабише. Но, та "резерва" верности траје само док је Дабиша жив. "После смрти пак истога Стефана Дабише, краља босанскога, нећемо док смо живи, никоме другоме служити. осим споменутом господину краљу и госпођи краљици Угарске,..".

Највећи проблем је правила хрватска властела коју је предводио Иваниш Хорват. У то време је он био доста ослабљен будући да је Ладислав Напуљски, Иванишев заштитник, у својој глупости и непознавањем ситуације почео да уговара за себе женидбу са једном од ћерки султана Бајазита. Наравно, то му није ишло ни мало у прилог при стицању нових присталица Хрватској, али и у задржавању старих, па је то у највећој мери осетио његов експонент Иваниш.

Негде почетком 1394. године хрватски великаши предвођени Иванишем Хорватом у потпуности су одбацили било какву послушност краљу Дабиши. Штавише, између њих је почео и отворени рат, а Дабиша их је прогласио бунтовницима. Затим је послао свога кнеза Ивана Радивојевића да отме од Хорвата град Омиш. То њихово међусобно кошкање искористио је угарски краљ Жигмунд и са војском провалио и кренуо да сломи отпор, како браће Хорват, тако и Дабишин. На доњем току реке Босне из утврђеног града Добор пружен је последњи отпор Иваниша Хорвата и његових присталица. Град је изгорео, а Хорвати су побегли, додуше само до Книна где су ухваћени (јун 1394.). Ту их је стигла угарска војска и потукла ону босанску војску коју је сакупио бан Вук Вукчић који је држао Книн. Иваниш Хорват је одведен у Печуј где је везан коњима за репове који су га страшно измрцварили. Ни то није било све. После повлачења са коњима по улицама, дошло је на ред да му усијаним клештима секу делове тела и на крају да га раскидају на четири дела и да његове остатке прибију на градску капију. Остали заробљеници (било их је још 31) су прошли тек нешто боље, њих нису мучили, али су им свима одреда одрубили главе.

Где је био краљ Дабиша док је Добор горео, тешко је рећи. Оно што се зна јесте да је у војни логор угарског краља Жигмунда и то под Добором ускоро стигао и краљ Дабиша. Ту се одрекао Далмације и Хрватске у корист Угарске, а сам је признао врховну власт угарског краља Жигмунда. Осим тога, било је уговорено да након Дабишине смрти босански краљ постане Жигмунд Луксембуршки. У једној повељи о томе Жигмунд говори: *"јер сте нам ви чистом искреношћу и хтењем славнога владара Стефана Дабише, краља босанскога, предрагога нам пријатеља, и госпође Јелене, жене његове, обећали вечну верност и својим се писмом обавезали, да ћете, наше величанство после смрти поменутога господина краља Стефана Дабише, садашњег краља Босне, примити, имати и држати за свога правога и законитог владара".* Резултат свега јесте да је Дабиша постао угарски вазал и ушао међу угарске достојанственике као жупан Шомођске жупаније. То што је угарски краљ оставио Дабишу да влада Босном до смрти можда би се могло протумачити тиме да је Дабиша већ био стар и болестан и да пред њима није остало много година живота. Даљњи след догађаја као да потврђује такво размишљање.

Ову катастрофу којој је сам својом слабошћу и неопрезношћу највише допринео, Дабише није успео да дуго надживи. Умро је 8. септембра 1395. године. Његово владање остаће познато искључиво по томе што је за само пар година успео да испусти све оно што је дуги низ година његов претходник, краљ Твртко, успео да оствари. Босна, након овога, више никада неће успети да достигне ни део оне снаге које је до тада имала.

Нешто прије Дабише умрла је и угарска краљица Марија, потомак Котроманића. Имала је једва 25 година и тешко да јој је и једна година њена живота донела било шта лепо. Због своје несреће да је била наследница престола у Угарској имала је најгоре што се могло доживети. Видела је како јој на њене очи мајку даве, а онда је била на силу удата за Жигмунда Луксембуршког. Како је Жигмунд владао у Угарској управо само преко тога што је био њен муж (она је била наследница угарског престола), то је сада он изгубио било какву законску основу да остане и даље краљ. То је сада доносило нове смутње у Угарској што је онемогућавало Жигмунда да искористи одредбу уговора са Дабишом, по којој након Дабишине смрти, он (Жигмунд) постаје његов наследник, односно краљ Босне. Све то доносило је Босни нове проблеме.

7. Краљица Јелена Груба (1395-1398)

Смрћу краља Дабише одједном је отворена могућност, сходно договору из Добора, да угарски краљ Жигмунд добије у наслеђе и босанску круну. Но, ту уговорну одредбу било је тешко спровести из више разлога. Најпре, зато што је смрћу краљице Марије отпао легитимни основ да Жигмунд буде угарски краљ па се о томе у Угарској одмах повео спор. То је било сасвим довољно да се Жигмундова пажња скрене са Босне. Жигмунд и иначе није у Угарској стајао баш добро и имао је мноштво противника, тако да је смрћу краљице Марије створена одмах јака странка која је сматрала да је дошло време за избор новог краља. Није требало много па да почну тајни договори међу племством да *"изаберу новог краља, јер је тобоже Жигмунд смрћу своје супруге престао бити њиховим краљем"*, каже један пољски летописац. Слично мишљење је имало и босанско племство, не зато што се желело мешати у смутње око угарске круне, већ искључиво због тога да од Босне одбије било какву помисао око угарске превласти.

Ако су према Угарској били колико-толико јединствени не желећи Жигмунда за босанског краља, босански великаши се међу собом никако нису могли договорити кога да изаберу за наследника краља Дабише. У том натезању око могућег краља моћна властела донесе једну помало чудну одлуку да се за краљицу изабере удовица краља Дабише која се звала Јелена (Груба). Овим избором се сасвим јасно показало да у том моменту у Босни није било личности која би била по мишљењу оснажене властеле погодна за краља па се чини да је Јеленин избор био тек предах док се таква личност не пронађе. Исто тако, то је био сасвим јасан знак за угарског краља Жигмунда да Босна има свога владара и да он као такав није пожељан на босанском престолу.

Краљ Жигмунд није имао намеру да тек тако лако испусти Босну из својих планова, тим више што је у Босни имао доста присталица, истина међу ситнијом властелом, који су га желели видети на босанском престолу. Крајем 1350. године он је покренуо војску, али са њом је једно време логоровао у Срему не усуђујући се да провали у Босну. Вероватно да је преговорима покушао да придобије најмоћнију властелу која је листом стала уз краљицу Јелену. Овакав јединствен став најкрупнијих босанских великаша никако није значио то да су они краљичини приврженици. У питању је био страх да би моћна Жигмундова рука, уколико би овај постао босански краљ, веома лако сломила њихову самосталност. Видевши да није у стању да придобије Хрвоја Вукчића, Сандаља Хранића или Павла Раденовића, краљ Жигмунд одустане од напада на Босну и врати се у Будим.

По свему судећи одлучио је да прихвати Јелену као босанску краљицу. Све то је био резултат међусобних преговора између краља Жигмунда и најкрупнијих босанских великаша. Босанцима није никако могло одговорати то да Жигмунд узме босанску круну, јер би то значило и њихов слом, па је за прво време краљица Јелена сасвим одговарала јер се помоћу ње могло одбранити од Жигмундових аспирација. С друге стране, Жигмунд је прихватио Јелену само зато што у том моменту није имао довољно снаге да оружјем реши овај спор, па је мислио да је боље да ова жена седи на босанском престолу неголи неко озбиљнији. Заправо у преговорима које је тада водио, могао је јасно да види да краљица Јелена нема подршку међу властелом и да је њен положај веома слаб. Дакле, боље за прво време и ова слаба краљица неголи се упуштати у бесмислену ратну авантуру, поготово сада када су за њега на помолу били много већи проблеми. Осим тога, било је јасно видљиво да босанска властела неће бити у стању да у скорије време изабере неког краља који ће уживати општу подршку. Као искусном политичару, Жигмунду није могло промаћи да се Босна налази на рубу грађанског рата и да ће таква ситуација да потраје једно дуже време. У смутњама које наилазе он је видео прилику да се са мало мука дочепа онога што је у овом тренутку било веома тешко. Управо захваљујући свему томе краљица Јелена је успела да, барем на први поглед, учврсти свој положај и Дубровник је сасвим отворено признаје па јој пише као *"пресветлој и високој госпођи кир Јелени, по милости божјијој краљици Србљем, Босни и осталим"*.

У то време пажњу краља Жигмунда је посебно привукла све већа опасност од Турака па је из тога разлога половином 1396. године са великом војском крсташа кренуо на султана Бајазита. Одсудна битка је била код Никопоља и ту су Жигмундови крсташа страшно разбијени. Да је пораз био страشان види се из тога да је и Жигмунд једва извукао живу главу, а једно време се није знало да ли је и он сам тамо погинуо. Та неизвесност око његовог преживљавања као да је охрабрило бунтовну славонску властелу која је одмах позвала старог претендента на угарску круну, Ладислава Напуљског. То мешетарење довело је до једног страховитог догађаја. На сабору у Крижевцима, иако му је гарантована сигурност, Стјепана Лацковића, вођу славонске опозиције, заједно са присталицама, пред очима краља Жигмунда, поубијају.

Док се краљ Жигмунд обрачунавао са бунтовном властелом у Славонији, босанска краљица Јелена је имала других брига, јер се одједном појавио претендент на босанску круну. У првој половини 1396. године неки самозванац, за кога се не зна тачно ни ко је ни одакле је дошао (претпоставка је да се ради о неком племићу из Славоније), покушао је да за себе узме босанску круну. Међутим, страдао је одмах у сукобима са присталицама краља Жигмунда (отерао га војвода Сандаљ Хранић).

Краљици Јелени је власт у Босни до тога момента у потпуности исклизнула из руку и она самостално није била у стању ништа да учини. Погранична крупна властела је нагло ојачала у односу на краљицу, али ни то није било све. Сва та набујала снага појединих великашких кућа довела је и до њихових међусобних сукоба, а то се посебно односи на стално непријатељство између Сандаља Хранића и Павла Раденовића. На све то су се надовезали и Турци који су током 1397. године имали први крупнији упад у Босну. Постоји могућност да је Турке у право у јеку међусобних борби у Босни позвао неко од крупнијих великаша, вероватно Хрвоје Вукчић. У оквиру ове војске, као турски вазал, био је и деспот Стефан Лазаревић. Сам турски поход је слабо прошао и то не због босанског отпора већ углавном због веома јаке зиме. *"Тада је био снег толики, како нам причају древни старци, да када су секли дрва и по вртовима палили ватре, када се огањ разгорео, толико је доле пропадао да они који су при (огњу) (били) далеко јару осећаху, а нису му се смели (приближити). Због ове зиме мало (ко) од војника и заробљеника врати се својим завичајима"* (Константин Филозоф).

Недуго после овог пропалог турског похода, а можда и баш у вези са њиме, у Босни су из све снаге избиле, до тада делимично притајене, међусобне размирице између најкрупније властеле. Створиле су се два странке. У једној су били присталице краљице Јелене (Николићи и Радивојевићи) док су у другој били Хрвоје Вукчић, Сандаљ Хранић и Павле Раденовић. Ови крупни великаши одлучили су да са краљевског трона склоне краљицу Јелену и доведу ону личност која ће њима више одговарати. Кратко је трајао отпор краљице Јелене (можда два до три месеца) и већ током маја 1398. године на сцени се налази нови краљ Босне: Остоја. Краљица Јелена се повукла са престола, додуше и даље се назива краљицом, али уз додатак свога народног имена: Груба. Но, од тога момента, иако се спомиње пар пута, она више нема никакав политички утицај. Њен пад је означио потпуну победу крупне босанске властеле која ће од тога момента да управља судбином Босне.

8. Краљ Стефан Остоја (1398-1404)

Нови босански краљ Стефан Остоја је за историју остао помало тајанствена личност. Порекло му је веома мутно и о њему не постоји скоро ни један сигуран навод, а он сам као да је избегавао да о томе у својим исправама (којих је имао доста) каже било шта. Сасвим је сигурно да припада породици Котроманић, али да ли је ванбрачни син краља Твртка или неки даљњи род остаје сасвим отворено питање. Забуну су изазвали и Дубровчани једним писмом где краљу Остоји пребацују за ниско порекло што би могло да се протумачи да он по пореклу није Котроманић. Такво мишљење као да подупире и Орбин када каже: *"Но после*

*кратког времена протерао га је Остоја Христић, који је тврдио за њега да уопште није син краља Твртка већ само подметнути пород". По Орбину излази да се Остоја лажно издавао за ванбрачног сина краља Твртка не би ли тиме на неки начин доказао да има легитимно право на босански престо, док у истини није био уопште Котроманић већ рода Христића, што је онда вероватни разлог зашто му Дубровчани пребацују за ниско порекло. Додуше, израз који Дубровчани употребљавају за краља Остоју (*homo de minima conditione*) не мора да значи да је Остоја по пореклу био нискога рода, већ да је дуго живео повучено у неком планинском месту и да није до тада узимао учешћа у политичким пословима. То био разлог зашто га већина властеле није ни знала па одатле и пребацавања за ниски род.*

Било како било, половином 1398. године Стефан Остоја је изабран за новог краља, а дотадашња краљица Јелена је морала да се повуче. Главну реч при уклањању краљице Јелене и у уздизању Стефана Остоје имао је тада неприкосновени војвода Хрвоје Вукчић. То што му је војвода Вукчић помогао, није Стефану Остоји много значило јер је у свему овоме војвода Вукчић имао своју рачуницу. Као љути противник угарског краља Жигмунда, желео је војвода Вукчић да на челу Босне има краља који ће бити подложен њему, а не угарском краљу. Осим тога тиме је доказао и краљу Жигмунду чија је воља у Босни закон. То је за краља Жигмунда истовремено значило да не може да рачуна на то да ће успети да спроведе оне одредбе уговора у Добору које су предвиделе да након смрти краља Дабише круна припада њему јер је Босна кроз Стефана Остоју добила краља. У тој ситуацији за њега у Босни није било места. Истовремено то је за Стефана Остоју значило да ће у својим деловањима бити ограничен жељама војводе Вукчића и његовим интересима.

Све то је натерало краља Жигмунда да током јула 1398. године покрене војску на Босну и да је усмери на земље које је држао војвода Хрвоје Вукчић. Разлога за њихову међусобну нетрпељивост је било више. Најпре зато што је војвода Вукчић већ дуже време подржавао Ладислава Напуљског у његовим настојањима да се дочепа угарске круне и што је у оквиру тога на босански престо, не желећи да Жигмунд буде босански краљ, довео Стефана Остоју. Осим тога, краљ Жигмунд је сасвим отворено оптуживао војводу Вукчића за сарадњу са Турцима. *"Знајте, да смо дочули из веродостојног извора, да се је војвода Хрвоје, као неверни син, вођен злоћом издајства, сметнувши с памети небројена наша краљевска добротинства, придружио друштву душмана Исуса Христа, то јест Турцима, и да има намеру да свом силом удари и ратује против наших верних и наше свете круне, који бораве у краљевству босанском"* каже краљ Жигмунд у једном писму Трогиру. Очигледно да војвода Вукчић није бирао средства када је ишао ка остварењу својих циљева.

У даљњем тексту писма Трогиру описује краљ Жигмунд оне циљеве због којих је покренуо армију на Босну: *"Стога смо ми помоћу божје деснице сакупили у нашој држави силну војску и одлучили великом снагом да за кратко време провалимо у босанско краљевство, да војводу Хрвоја оружаном снагом одвратимо од извођења његових паклених планова, те да његову охолост посечемо косом строгости"*. Сам

почетак акције, док је трајало прво изненађење, био је успешан, али угарска војска није имала снаге да оде даље од Врбаског града (Бања Лука). Ту се њен навални ентузијазам истопио и већ у току августа угарски краљ Жигмунд се вратио у Будим. Међутим, војвода Вукчић није мислио да тек тако пусти угаре да оду из Босне већ их је пратио у стопу. Прешао је Уну и ушао у жупу Дубицу и заузео је. Од тада ова је жупа прикључена његовим поседима. Пораз Угара мора да је био знатан јер краљ Жигмунд у својим каснијим писмима и повељама никада није спомињао овај поход иако се и поводом своје најмање победе увек неумерено хвалио.

Не могавши заборавити овај пораз у јесен исте године краљ Жигмунд обнавља напад на Босну и усмерава војску на Усору. Међутим и овде је одбијен, а у босанској војсци овај пут био је и краљ Стефан Остоја. Осим њега у босанској војсци су и Павле Раденовић, војвода Сандаљ Хранић, а главну улогу је опет играо војвода Вукчић.

У овом другом угарском нападу непозната је улога краља Остоје, али узимајући у обзир да он ни до тада није играо неку посебну улогу, вероватно да је ситуација и сада била истоветна. Међутим, не може се рећи да краљ Остоја није покушавао да се наметне босанској крупној властели, но како је управо њој имао да захвали свој долазак на престо тешко да јој се могао наметнути. У то доба он је био форма без правог садржаја. Велико је питање колико је било његове, а колико воље војводе Вукчића, онда када је отерао своју дотадашњу жену Витачу због тога што је била из *"ниског сталеза"* јер је њему, као босанском краљу, припадала жена вишег сталеза. Зна се да је негде током 1399. године Витача била отерана, а да се краљ Остоја оженио са рођаком Павла Раденовића која се звала Кујава. Недуго потом, у априлу 1399. године обављено је и Остојино крунисање за босанског краља. Не зна се да ли је оно обављено у Милешеву или на неком другом месту.

Наредних неколико година у Босни је владао релативни унутрашњи мир па се спољна политика углавном бавила далматинским градовима. Најпре је дошло до неких сукоба са Дубровником због спора војводе Сандаља Хранића и Дубровчана око царина. Тај неспоразум се нагло закомпликовао када се у њега умешао и војвода Вукчић. Када је коначно пронађено решење избио је нови сукоб, али овај пут Дубровчани су се закачили са Павлом Раденовићем. Све је то наговештавало да би се лако могло десити да избије рат између Босне и Дубровника. За дивно чудо, у то време Турци нису узнемиравали Босну што је вероватна заслуга војводе Вукчића који је са Турцима одржавао тесне везе.

У то време војвода Вукчић је покушавао да некако створи савез између Турака и Ладислава Напуљског и да онда такав савез супротстави угарском краљу Жигмунду. То није било нимало наивно будући да су се активности Ладислава Напуљског усмерене против Жигмунда непрестано појачавале. У тим акцијама улога Босне је била и те како видљива. Све је то знао и краљ Жигмунд па стога и његови покушаји да неким *"превентивним"* ратом заустави Босанце. Било је пар спорадичних упада од стране Жигмундових великаша Ивана Моровића, Николе

Горјанског и других у Босну, али све те покушаје сломио је углавном сам војвода Вукчић.

Ти догађаји и још неки други уз њих довели су до отвореног незадовољства у Угарској, а одмах затим и до побуне против краља Жигмунда. Незадовољно племство зароби краља Жигмунда и упути га у сужањство у Вишеград (пролеће 1401.). Сада су и у Босни могли да одахну јер отворене опасности од Угарске више није било.

Управо у то време почне војвода Вукчић да сасвим отворено ради на томе да Ладислав Напуљски под своју власт стави далматинске градове и да га тим посредним путем доведе и до угарског престола. Најпре је притиснуо Задар да истакне заставу Ладислава Напуљског. Успех му је био потпун и Задар призна власт Ладислава Напуљског. Код других градова већ није ишло тако лако, тим више што се краљ Жигмунд у међувремену ослободио од сужањства па је то пружио храбрости Сплиту, Трогиру да отежу са преговорима око предаје. Међутим падом Клиса нагло изгубе храброст, па ускоро Трогир и Шибеник признају власт Ладислава Напуљског. Све то је дало храбрости и краљу Стефану Остоји да затражи од Дубровника да скине угарску заставу и да истакне босанску. Дубровник је то одбио, али велики је страх настао од могућег босанског напада. Но, отпор других градова је постепено малаксао па су осим Дубровника сви далматински градови до краја 1402. године признали Ладислава Напуљског за свога господара. У свим тим дејствима слабо је видљива улога краља Стефана Остоје, а најистакнутија личност је свакако војвода Вукчић.

Сви ови догађаји довели су до тога да се побуна против краља Жигмунда прошири и на Славонију и Угарску. Сада су побуњеници почели отворено да позивају Ладислава Напуљског да дође у Далмацију и да из ње крене ка Будиму и тамо за себе узме угарску круну. У сваком случају, војвода Вукчић је тада био најповерљивији човек Ладислава Напуљског и био главна узданица целога овога покрета. У тим моментима босански краљ Стефан Остоја није значио ништа и то се могло јасно видети кроз деловање војводе Вукчића који је радио у корист напуљског двора, што наравно није могло да прође без штете за интересе босанског краља. Није било тајна да војвода Вукчић чека Ладислава Напуљског мислећи да ће му овај поверити Босну на управу. Имао је он пуног право да тако мисли будући да је у то време од Ладислава Напуљског био именован намесником Угарске, Хрватске, Далмације и Босне. Колико је та његова улога била очигледна се из једног Задарског извештаја у време када се очекивао долазак Ладислава Напуљског. У том извештају се описује ко је све од моћне властеле стигао у Задар у који је требао да дође Ладислав Напуљски. *"Стигао је војвода краљевства босанског, којем је име Хрвоје, велики кнез и најмоћнији у овом краљевству. Он је био главни разлог, да су се краљевина Далмација и сви крајеви Славоније приклонили краљу Ладиславу. Хрвоје очекује Ладислава са великом дружином. Тај човек је иначе патарен (богумил), али се ради, да га господин кардинал потврди кризмом и приведе светлу правог спаса, а чини се, да и он сам на то већ пристаје у*

нади, да би га господин Ладислав поставио управитељем у босанским странама, како ми то тврди господин надбискуп сплитски".

У јулу 1403. године у Задар је стигао Ладислав Напуљски, а ту су га дочекале његове присталице међу којима је најистакнутије место имао војвода Вукчић. Немајући храбрости да се упути дубље у Угарску одлучио је Ладислав да се крунише у Задру. То је тако и обављено додуше без праве угарске круне св. Стјепана и изван законитог места. Све је то ипак била само импровизација, а то су осећали и угарски племићи који су свему овоме присуствовали. Тако Ладиславов секретар о томе пише: *"..на мислим да ће се чин крунидбе обавити ових дана; биће додуше ствар изван свога реда. Нема ту круне краљевства, будући да је у Вишеграду; нема ту обичне књиге, нема ту других обичних ствари пошто су у Столном Биограду. Посао ће ићи како тако. Боже дај сретан завршетак..."*.

Босански краљ Стефан Остоја није био присутан у Задру иако се његов долазак очекивао. Могуће да је он тек тада реаговао на оно што се дешавало око њега. Била је то помало увредљива позиција за коју је био добрим делом и сам крив. Сви су га сматрали вазалом Ладислава Напуљског, а било је очигледно да ће доласком Ладислава све оне градове и земље које војвода Вукчић заузео последњих година припасти Ладиславу, а не њему. Његова присутност Ладислављевом крунисању значила би да га признаје господаром не само Угарске, Хрватске и Далмације већ и Босне. Управо то је покушавао цело време да избегне. Његово дотадашње залагање за Ладислављеву ствар било је само привидно искрено. Краљ Остоја није ни једнога момента помишљао да би Ладислав стварно могао да се усуди и да из Италије дође у Далмацију. Он је желео да се у име Ладислава заузму далматински градови, али у његовом (Ладиславовом) одсуству ови градови би били под босанском управом, односно његовом. Мора да се пренеразио када је чуо да је Ладислав стигао у Задар јер су му сада сви планови падали у воду. Осим тога, било је и више него очигледно да војвода Вукчић има веома велике планове у којима никако нема места за краља Остоју.

Војвода Вукчић је у то време већ радио о Остојиној глави и то је био један од разлога због којег овај није хтео да буде у Задру. Баш ту у Задру Ладислав је војводу Вукчића именован главним намесником у Угарској, Хрватској, Далмацији и Босни и доделио му титулу херцега сплитскога. Уз титулу добио је острва Брач, Хвар и Корчулу. Његова пуна титула сада је гласила: херцег Сплита, подкраљ Далмације и Хрватске, велики војвода босански и кнез Доњих Крајева. Била је то чудна ситуација. Као босански властелин био је војвода Вукчић под влашћу краља Остоје, али као намесник краља Ладислава био му је надређен јер је краљ Остоја био само Ладиславов вазал. Дакле, ситуација неодржива и за краља Остоју и за војводу Вукчића.

Док се све то дешавало у Задру, одједном краљ Остоја удари на Дубровник вероватно желећи тиме да на неки начин добије на угледу који је изгубио због самовољног понашања војводе Вукчића. Као повод искористио је то што су Дубровчани дали уточиште неким његовим племићима (из рода Котроманића) који

су се против њега побунили. У нападу на Дубровник, краљ Остоја је имао подршку своје најмоћније властеле (напад је почео половином 1403.), наравно изузев војводе Вукчића који је у то доба био у Задру са Ладиславом Напуљским. То је за босанскога краља била повољна околност јер је сигурно да би војвода Вукчић прије био на Дубровачкој неголи на краљевој страни. Ситуација међу осталом крупном властелом није била баш најјаснија. У самоме почетку Сандаљ Хранић и Павле Раденовић су Дубровнику чак отворено обећали помоћ, али су на крају ипак помагали краља Остоју. Једини који је од самога почетка уз краља јесте Радич Санковић. Почетни успех ратних акција против Дубровника био је изван свих очекивања и изгледало је једно време да би се могло десити да Дубровник падне. У граду је већ било помало и панике што се може осетити кроз писмо у којем они од Ладислава Напуљског траже помоћ: *"..краљ је упркос заклетвама, по којима смо с Босном у савезу и који је краљ сам потврдио, покренуо рат против нас и ударио непријатељски са својом великом војском на наш котар дубровачки, палећи куће и палате, секући винограде и дрвеће, робећи и харајући читаво земљиште наше, палећи и рушећи цркве наше"*.

Док се све то дешавало стигне вест да је Ладислав Напуљски, немајући храбрости да настави акцију против Жигмунда, напустио Задар и вратио се у Италију. Краљ Жигмунд је постепено повраћао своје позиције и након његових неколико крупнијих војних победа почело се назирати да ће он бити свеукупни победник. Главне коловође устанка који је био усмерен против њега почеле су да се са њиме измирују. Током октобра 1403. године почео је краљ Остоја да увиђа да мора нешто да мења у својој политици. Било је сасвим јасно да је његов главни противник војвода Вукчић и да основна опасност иде баш са те стране. Тим више што му је Ладислав Напуљски препустио као једином намеснику на управу све оне територије које су га (Ладислава) признавале за свога господара. Сада је његова моћ била заиста велика. Осим тога и рат са Дубровником се постепено заплео. Након почетних успеха када је узето скоро цело дубровачко приморје, почели су и неуспеси. Град се одржао и чак почео узвраћати нападе. Стога краљ Остоја започне преговоре са угарским краљем Жигмундом и уз посредништво Ивана Моровића постигне измирење. Крајем 1403. године признао је краљ Остоја за свога врховнога господара краља Жигмунда и тиме је ушао у вазални однос према њему.

Ово измирење између краља Остоје и краља Жигмунда никако није било по вољи Дубровчанима који су наумили да се освете босанском краљу. Чим су дочули да се воде преговори између њих двојице пошаљу Дубровчани своје посланике код краља Жигмунда не би ли га некако убедили да од преговора одустане. Мора да се краљ Остоја страшно замерио Дубровнику јер су ови показивали страшну упорност, али и пакленску спремност да му се за све дотадашње невоље освете. Дубровачко посланство које је ишло на угарски двор не би ли спречило измирење краља Остоје и краља Жигмунда, пролазило је кроз земље херцега Вукчића. Ту су му предали писмо које је су му донели из Дубровника, а осим тога и усмено му објаснили планове Републике. Они су херцегу Хрвоју најпре захвалили за све оно што је он до тада учинио за Дубровник и подсетили га да је управо његовом заслугом Остоја постао краљ босански. Међутим, сада Остоја уместо да показује

захвалност према херцегу почиње да овоме буде непријатељ и сада је можда време да се он свргне са престола. Уколико се херцег одлучи на то да обори Остоју са краљевског престола, они (Дубровник) му нуде своју помоћ, али и спремног кандидата за босански престо. *"Чини нам се да је дошло згодно време, када бисте могли лако узети власт у своје руке. Ако се на то одлучите или сте се већ одлучили, ми вам стављамо на располагање сву своју моћ. За тај посао имамо на руци суседни крај, а Власи, жељни мира због слабе управе краља Остоје, сигурно ће вас у томе помоћи и пратити вас и Вама се поклонити. Ако вам се чини, да није нужно да узмете власт за себе, онда вас подсећамо да има Котроманића бољих и спремнијих од Остоје, који ће вас боље слушати и биће са вама у свему. За оне у Босни не можемо ми бити тако добро обавештени, као што сте ви, али за оно, што вам ми можемо споменути и потврдити, овде је у Дубровнику један који се зове Павле Радишић. Он је са нама већ две године, а можемо о њему рећи да је човек добар и искрен и веома одан краљу Жигмунду"* пишу Дубровчани херцегу Вукчићу.

Након ове обављене мисије дубровачки посланици наставе свој пут код краља Жигмунда. Имали су упутство да најпре покушају да убеду краља Жигмунда да не склапа мир са краљем Остојом, међутим ако увиде да у томе неће успети, да онда макар испослују то да им краљ Остоја накнади сву ону штету коју је његова војска начинила по дубровачкој околини, као и да им врати све оне територије које је отео од Дубровника. Осим тога, а то је био заиста план достојан и Макијавелија, дубровачки посланици су требали да скрену краљу Жигмунду пажњу и на начин на који би он (Жигмунд) могао целу Босну узети само за себе. Дубровник саветује Жигмунда да у том случају придобије херцега Вукчића на своју страну и да се тако међусобно заваде босански великаши. *"Желите ли Босну потпуно освојити, онда треба на првом месту, да Хрвоја (херцега Вукчића) добијете на своју страну, а онда да завадите остале великаше босанске и разделите краљевство међу оне великаше, како вам се свиди"*.

Све ово мора да се допало краљу Жигмунду, али он у том тренутку није имао довољно снаге да ту ствар гура до краја па је сматрао да је политички много боље да се најпре измири са краљем Остојом. Њихови међусобни обрачуни ће доћи касније на ред. Сличну је рачуницу имао и херцег Вукчић, тако да је на први поглед изгледало да су ови дубровачки напори без резултата, тим више што је између краља Жигмунда и краља Остоје дошло и до помирења. Што је било још веће разочарење за Дубровник јесте то у договору између Жигмунда и Остоје није било никаквог говора о томе да краљ Остоја врати Дубровнику заузете територије и да накнади причињену штету. Међутим, семе зла је било посејано и краљ Жигмунд ће овај дубровачки план применити нешто касније. Не треба мислити да је краљ Жигмунд у овом случају био наиван и поверовао краљу Остоји. Дубровник је у то доба располагао са неколико Остојиних писама у којима он (Остоја) сасвим јасно показује да је непријатељ краља Жигмунда и да је ратовао са Дубровником једино у жељи да га из угарске власти узме под своју. Никако се није могло десити да краљ Жигмунд није веровао у њихову веродостојност па да је због тога жеље Дубровника, који му је заиста цело време био веран, гурнуо у други план и

претпоставио краља Остоју Дубровнику. Једноставно, краљ Жигмунд је проценио да је политички исплативије да за сада не затеже односе са Остојом и да тај њихов међусобни обрачун остави за касније.

Ни краљу Остоји није било лако. Упетљао се у рат са Дубровником који се никако није завршавао и који је ишао све лошије. Само његово помирење са краљем Жигмундом није му донело жељено олакшање већ је изазвало и унутрашње незадовољство у Босни због овакве нагле промене политичког правца. Херцег Вукчић му се из притајеног противника сада претворио у сасвим отвореног, а што је још горе отпор су почели да пружају Сандаљ Хранић и Павле Раденовић. Већ крајем 1403. године то као да је почело да прелази у отворено непријатељство мада је још увек било наговештаја да би могло доћи и до споразума. Изгледало је да се положај краља Остоје нагло поправља почетком 1404. године јер се он измирио са једним од својих противника, Павлом Клешићем, вративши му земље које му је раније одузео. У овом помирењу је посредовала патаренска црква па је могуће да је краљ Остоја тиме желео да привуче цркву на своју страну.

Међутим, све је то сада мало вредело јер су противници краља Остоји све отвореније насртали. Током јануара 1404. године долази до склапања отвореног савеза између херцега Вукчића и Дубровника. Савез је предвиђао да се заузме Хумска земља и да се онда за босанског краља прогласи Павле Радишић. Тако се Дубровник обавезује да ће *"заједно с господином Хрвојем све учинити, што моремо супротив краљу Остоји, а у помоћ реченоме господину Павлу Радишићу по мору и суву, по свих мистих окол нас с нашими људми и с онима, које будемо моћи нагнути на то"*. По свему судећи тада се умешао краљ Жигмунд и то на страни краља Остоје па овај савез никада није имао и практичног дејства. *"Разумели смо, што нам ваша почетна љубав уписа, да се је умирил с вама краљ Остоја и да сте га примили за господина, а он вас за слугу"* пишу Дубровчани херцегу Вукчићу. Изгледало је да су коначно ствари постављене на своје место јер није постигнуто само помирење већ је и херцег Вукчић признао краља Остоју за господара.

Желећи да до краја направи реда и мира у Босни краљ Жигмунд тада утиче и на Дубровчане да постигну споразум са краљем Остојом. Услови су за Дубровник били веома повољни јер је краљ Остоја требао да им врати заузете земље и да им исплати ратну одштету. Тако Дубровник јавља краљу Остоји да краљ *"Жигмунд одлучи и вам по реченом послу поручи и уписа, да нам краљевство ти наше земље врати, које смо прије овојеј рат имали и држали, који ни је краљевство ти си вом Босном дали и записали. Вратив нам краљевство ти теј наше земље, да имамо с краљевством ти жити у љубви и пријазни"*. На крају од овог споразума није испало ништа јер га краљ Остоја није хтео да изврши. Но, то је одједном постало мање важно будући да је Босни поново избио сукоб.

Шта се дешавало и којим је све то редом ишло, не зна се, али током маја 1404. године краљ Остоја је попустио под налетима незадовољника. Вођа целокупне ове побуне био је херцег Вукчић, а његова је била и војска која је стигла под Бобовац и у њему опколила краља Остоју. Са краљем је била и његова жена, краљица Кујава

са децом. У Бобовцу се иначе чувала и краљевска круна. Још док је Бобовац био опседан извршена је смена краља Остоје (јун 1404.). Главну улогу одиграо је херцег Вукчић и његова реч је била одлучујућа и при избору новог краља. Да је хтео за краља је могао бити изабран и он, али тада је имао друге планове па је иступио као свога кандидата Твртка II, сина краља Твртка I.

Док је све то трајало успео се краљ Остоја некако извући из опкољеног Бобовца и дочепати се Угарске. Ту је упознао краља Жигмунда са оним што је у Босни доживео и од њега затражио помоћ. Овај пут Жигмунд се није уопште двоумио око тога да ли да помогне Остоју па је са њим послао једну јачу војску коју је водио Иван Моровић. Оно што је руководило краља Жигмунда при одлуци да ли да помогне Остоју биле су везе које је имао херцег Вукчић са Ладиславом Напуљским. Било је сасвим јасно да Остојиним падом престаје и Угарска власт над Босном и да она са Твртком II улази у зону утицаја Ладислава Напуљског, крвног непријатеља краља Жигмунда. Због тога краљ Жигмунд ту интервенцију у Босни против херцега Хрвоја сматра за рат са Ладиславом Напуљским па стога и пише бургундском херцегу Филипу: *"Са Остојом, босанским краљем, склопио сам мир и савез. Тај Остоја кренуће са својом и угарском војском против Ладислава, сина Карла Драчког, и против Хрвоја, које се дрзнуо одметнути и од краља босанског и од Жигмунда"*.

Интересантан је тон у којем краљ Жигмунд описује начин на који је краљ Остоја дошао код њега у Будим и тамо тражио помоћ. *"Напокон кад су неки неверни великаши реченога босанског краљевства хтели искључити истога краља Остоју из његовога реченога краљевства, дође краљ Остоја због тога у Будим пред нашу висост и јачући нас замоли и понизно од нашега величанства затражи да му дадемо помоћ"*. Очигледно да је краљ Остоја био у очајној ситуацији и то Жигмунд са нескривеним задовољством не пропушта да опише. Од некада љутог Жигмундовог противника, претворио се краљ Остоја у понизног молитеља.

Војска коју је водио Иван Моровић била је довољно јака да растера опсаду Бобовца који се још увек држао, али и да освоји град Сребрник. *"Бан Иван сам са шест својих чета и својом јаком војном силом продре у речено босанско краљевство, пороби, попали и друге штете нанесе поседима, имањима речених неверних Босанаца, те главни град краља Остоје, зван Бобовац, где се чува круна босанског краљевства и где је боравила светла госпођа жена краља Остоје са својом децом, заузе и прими га у своје руке"* описује краљ Жигмунд овај поход. Мада су овде изречене похвале и стиче се утисак као да су постигнуте неке велике победе у збиљи није било баш тако. Иван Моровић није имао довољно војне снаге да покуша да освоји целу Босну па је свој поход завршио тиме што је узео Бобовац и Сребрник. У оба града је поставио угарску посаду, а у Бобовац је одмах дошао и краљ Остоја.

Управо на Бобовац и ближу околину се ограничила власт краља Остоје, а и то је било тек док је имао заштиту угарске посаде. Било је очигледно да га остатак Босне не жели за краља и да је расцеп између њега и крупних великаша достигао своју

кулминацију. Сада је Босна имала два краља и то Остоју, којег скоро да нико од домаће властеле није признавао, и Твртка II, а суштински прави господар је био херцег Хрвоје Вукчић. Краљ Жигмунд је постепено губио интересовање за Босну и изгледало је да ће краљ Остоја постепено да падне у заборав.

9. Краљ Твртко II (1404-1409)

Док се Жигмунд размишљао о томе шта да ради, херцег Вукчић је почео да обавештава околне владаре о промени краља у Босни. Најпре је то дојавио Венецији писмом у којем каже *"да је босанско племство сложено отерало Остоју, бившег краља босанскога из краљевства, и поставило у Босни другог краља, наиме сина Твртка, бившег босанскога краља, који је био ваш грађанин"*. Венеција изгледа да није била баш сувише одушевљена овим најновијим развојем догађаја у Босни, а највише због тога што је са краљем Остојом последњих година успевала да нађе заједнички језик. Ипак, имали су довољно мудрости да честитају Твртку II на устоличењу и уз то да га прогласе још и својим грађанином. Након Венеције обавештени су Дубровник и Ладислав Напуљски и на оба ова места Остојин пад је примљен са нескривеним задовољством.

Херцег Хрвоје Вукчић тада је био несумњиво на врхунцу своје снаге и утицаја у Босни којом је скоро неограничено владао. Између осталог био је намесник Хрватске и Далмације (за намесника га именовано Ладислав Напуљски), херцег Сплита и господар Брача, Хвара и Корчуле. Ипак, срце му се стезало сваки пут када би помислио на угарског краља Жигмунда. Херцег је знао да Жигмунд неће тек тако пустити да му Босна исклизне из руку и да се војна интервенција може ускоро очекивати. То је био разлог зашто се упустио у дипломатске активности покушавајући да обезбеди савезнике у догађајима који су наилазили. Њему је свакако било најважније да постигне измирење са Дубровником. Одмах у старту се уверио да то неће бити баш лако јер су Дубровчани тражили поврат неких територија и накнаду ратне штете из оних ратова које су водили са краљем Остојом.

Нови краљ Твртко II је имао слично непопустљив став као и краљ Остоја па су и преговори запели. Преговарања су се отегла на целу 1404. године и тек у мају 1405. године постигнут је договор. Питање је да ли би и тада био склопљен мир да није до Босанаца стигла вест да краљ Жигмунд припрема војску и да је само питање дана када ће ударити на Босну. Жигмунд се заиста припремао, а своје намере није крио већ је сасвим отворено о томе обавештавао град Прешову да ће ускоро да *"са моћном својом војском пође против своје краљевине Раме или Босне, да се исправе и обнове границе његова краљевства"*.

Било је од самога почетка сасвим јасно да ће угарска војна акција бити усмерена искључиво ка херцегу Вукчићу јер је Жигмунд знао да оно што херцег *"заповеди у Босни све ће бити"* (тако кажу Дубровчани у једном писму). Падом Вукчића, мислио је, пашће и Босна. То је осетио и херцег па је почео да тражи помоћ од Венеције, Дубровника и Ладислава Напуљског. Венеција и Дубровник му нису

послали војну помоћ, али су отворили своје арсенале и продавали му оружје у неограниченим количинама. Ладислав Напуљски је био конкретнији па је са својим галијама осигуравао сигурност Босне са морске стране. Коначно, у августу 1405. године угарска војска је кренула и одмах заузела Бихаћ, али због велике погибије под овим градом није било снаге за наставак акције. Још је покушан напад на град Соко, али ни то није успело па је поход и дефинитивно заустављен. Тиме је у свему ономе што је те године преузео краљ Жигмунд доживео неуспех. Оно што је за њега могло бити још горе јесте чињеница да се пред његовом навалом до тада несложна босанска господа одједном ујединила. Сада ратна акција није више могла бити ограничена само на херцега Вукчића већ је морало да се ратује са свом босанском властелом. Што је још горе, Ладислав Напуљски је искористио овај рат за себе најповољније што је могао и Босанци су га, као знак захвалности због пружене војне помоћи, почели признавати за свога законитог владара. У пролеће 1406. године одржана је скупштина босанске властеле са које је упућено једно посланство Ладиславу Напуљском. Посланство је затражило и добило потврду старих босанских граница *"какве су биле за бана Кулина"* како каже Ладислав Напуљски у својој повељи, а акценат је стављен посебно на оне границе на северу, према Угарској.

Све то је присилило краља Жигмунда да 1406. године поново удари на Босну. Овај пут он није био у стању да лично води војску већ је то препустио Пипу Спану, веома способном италијанском авантуристи. Ни овај поход није био посебно успешан мада је Пипо Спано много тога уништио и попалио. Између осталог и два дворца краља Твртка II су спаљена, али босанска војна сила је ипак остала неокрњена. Из неког разлога Пипо Спано је стигао до Бобовца, ту је још увек боравио краљ Остоја, и у тврђаву сместио угарску посаду. Осим тога користио је Бобовац као базу за даљње пљачке по Босни. Долазак Пипа Спана у Бобовац није био по вољи краљу Остоји па се он (краљ Остоја) одлучио на један помало неразјашњен поступак. Упутио је свога посланика у Дубровник преко којег је замолио да га приме под своју заштиту. Било је то за Дубровчане сигурно велико изненађење јер су до тога момента они са Остојом били у јако лошим околностима и отворено су једни другима радили о глави. Након толике мржње сада одједном Остоја тражи да му Дубровник пружи уточиште. Оно што је могло још више да изненади јесте спремност са којом је Дубровник понудио краљу Остоји уточиште. *"Примисмо и вам учинисмо и записасмо да морете дојти с главом и с ваишми и с имањем у наше место у Дубровник, и оне слободе, на које су стално господа и властела Босански приходили и стојали"* одговарају му они писмом.

Краљ Остоја као да им није веровао па је једно време оклевао да ли да прихвати уточиште у Дубровнику и на крају је од свега одустао. Намере Дубровчана су биле искрене и они су стварно хтели да краљу Остоји обезбеде уточиште мада им је на томе у самоме почетку замерао војвода Сандаљ Хранић. Међутим, они су одбили све његове примедбе говорећи да је у Дубровнику увек налазио уточиште сваки онај ко је бежао из Босне. Нешто се у међувремену десило јер је и војвода Сандаљ Хранић изменио своје мишљење па се на крају заједно са херцегом Вукчићем залагао да Дубровник пружи Остоји уточиште. То што је краљ Остоја одустао од

одласка у Дубровник јесте помало нејасно, али тешко је рећи да ли постоји било каква политичка мотивисаност таквог поступка. То што је он хтео да напусти Бобовац јесте по свему судећи резултат неког његовог сукоба са необузданим Пипом Спаном. Како су се у међувремену измирили то је тако нестао разлог његове намере да напусти Бобовац.

У то време се ишчекивао нови напад краља Жигмунда и то је био основни разлог којим се руководио херцег Вукчић ступивши у додир са Турцима. О томе Дубровчани пишу краљу Жигмунду *"да је турски посланик дошао у Босну к Хрвоју, а онда ће поћи ка вашем величанству, да лажним обећањима тражи измирење између вас и Хрвоја, те би се тако под плаштом уговарања отезањем зауставили сретни подухвати вашег величанства"*. Дубровчани су мало претеривали и преувеличавали те контакте. Турци су били сувише слаби да пруже било какву војну помоћ херцегу, будући да је код њих беснео грађански рат након катастрофе под Ангором. Међутим, могли су да политички посредују између краља Жигмунда и херцега Вукчића. Ако су и имали ту намеру нису је стигли спровести у дело јер већ током августа Угари улазе поново у Босну.

Овај пут напад је ишао са две стране. Прва војска је вршила само демонстрацију крај реке Врбас покушавајући да скрене пажњу са правца правог напада. Тај прави удар је водио лично краљ Жигмунд долином реке Босне. Иако је у првом моменту изгледало да би овај поход могао имати успеха правремена акција херцега Хрвоја, али и болест краља Жигмунда, зауставила је цели поход. Болестан и без неке нарочите воље, краљ Жигмунд је боравио једно време у Бобовцу и тамо се срео са краљем Остојом. Већ уморан од свега, Жигмунд је сам затражио преговоре са Босанцима међутим сада они то нису прихватили. Тада Жигмунд дигне руке од свега па се током октобра врати у Будим. Тако је и ова војна акција скоро потпуно пропала.

Но, угарски краљ није тек тако лако одустајао па већ током 1408. године почињу припреме за нови поход. Сада је све то замишљено са много широм основом. Уз помоћ новог папе Гргура XII, који је страшно мрзео Ладислава Напуљског, краљ Жигмунд је овај нови поход уздигао на ранг крсташког рата против турака. Радило се о вештој подвали. Сакупивши потребан новац и велику војску, краљ Жигмунд је не поведе против турака већ је усмери на Босну.

Поход је званично почео током септембра 1408. године мада је током целог лета било упада појединих јачих одреда угарске војске у Босну. Било је то само "размекшавање" за главни удар. По неким вестима угарска војска је бројала преко 60.000 војника, па је сасвим разумљиво да су веома брзо постигнуте неке победе. Највећа је била она под Добором где су Босанци били страшно поражени, а заробљену босанску властелу (њих 171) је краљ Жигмунд на страшан начин дао ликвидирати. Свима су одсечене главе, а тела са Доборских кула побацана на стене. *"Кад се од божјег рођења бројала 1405. година, кренуо је краљ Жигмунд у краљевство Босну с много војске, наиме са 60.000 људи провалио је у краљевство, јер се ондашњи краљ подигао против њега. Зато је остао у земљи пуне три године,*

лети и зими, и савладао краљевство и заробио краља босанскога и одвео га у Будим. И дао је 126-орици земаљске господе одрубити главу и побацати са високе стене код Добора из града у воду" пише Eberhart Windek. То је сада био и крај прве владавине краља Твртка II.

Сасвим је сигурно да је у неким окршајима краљ Твртко II био тај који је водио босанску војску, али наводи да га је краљ Жигмунд заробио тешко да могу да одговарају истини. У оној заслепљености, да је Твртко II стварно заробио, вероватно да га Жигмунд не би водио у Будим већ би и њега заједно са осталом властелом ликвидирао. У сваком случају једно време се Твртку II губи траг па је ближе истини да се он пред угарском навалом негде на време склонио.

Краљ Жигмунд је могао да буде тек делимично задовољан са оним што је до тада успео да учини. Његови најтврђи непријатељи херцег Вукчић и војводе Хранић и Раденовић нису били сломљени и било је велико питање да ли су они у сукобу под Добором уопште и учествовали. Ипак најгоре од све господе је прошао херцег Вукчић будући да је највише његових присталица страдало у овим сукобима тако да је и његов положај сада био знатно уздрман. Све се то веома брзо осетило крајем 1408. године када су уз подршку својих присталица браће Радивојевића (војводе Ђурђа и кнеза Вукића) на босански престо враћа краљ Остоја.

То је сада време када се уздиже породица Радивојевића. Негде почетком XIV века појављује се њен родоначелник који се звао Богавац. Он је имао два сина и то Мрдешу и Радивоја. Старији син, Мрдеша, био је немирног духа и склон насиљу. Због убиства неког млетачког трговца дошао је у сукоб са баном Стјепаном II Котроманићем. Изгледа да се из тог сукоба успешно извукао, али је око 1358. године ипак убијен. Други Богавчев син, Радивоје, био је ожењен женом чије је име Влада и са њом је имао два сина, Ђурђа и Вукића. Око 1390. године Радивоје је умро. Наследио га је син Ђурађ, а 1390. године спомиње се у једном документу краља Твртка I. Ђурађ је имао родбинске везе са Котроманићима будући да је био ожењен унуком краља Стефана Дабише која се звала Владика. Након смрти краља Дабише браћа су била присталице краљице Јелене (Грубе). У самој почетку владавине краља Стефана Остоје били су његови противници, али се веома брзо са њиме измирили па су га пратили у прогонству 1404. године. Зна се да су са краљем Остојом боравили једно време у Бобовцу. Но, то им није сметало да и код краља Твртка II буде радо виђени гости па се поуздано зна да је војвода Ђурађ за њега обавио неке дипломатске мисије код Ладислава Напуљског. Ипак, браћа су се на крају показала као присталице краља Остоје и њихова је основна заслуга да се током 1408. године краљ Стефан Остоја поново дочепао босанског престола. Све то је браћу довело до страшног сукоба са херцегом Хрвојем Вукчићем, а тај сукоб ће наредних година да кулминира.

10. Поново краљ Стефан Остоја (1409-1418)

Победе које је краљ Жигмунд остварио по Босни у последње три године највише су користиле свргнутом краљу Стефану Остоји. Још од 1404. године он је чамио у

Бобовцу и стрпљиво чекао своју шансу. Ратни походи које су Угари предузимали били су углавном усмерени ка херцегу Вукчићу тако да је главни терет пао на њега и његове присталице. Након страшног масакра који су доживеле херцегове присталице под Добором 1408. године и његова снага је клонула. Без највећег дела својих верних пратиоца он је нагло изгубио свој утицај тако да је ту прилику искористио свргнути краљ Стефан Остоја и поново се врати на босански престо. Одмах те године (1408.) он бива поново биран за краља. Дубровник није много оклевао па је недуго након Остојиног избора за краља са њиме успоставио дипломатске односе и тиме га фактички признао. Додуше, све је то било некако опрезно и са много резерве јер Остојино уздицање за краља је било још увек без дозволе и пристанка краља Жигмунда.

Истовремено са избором Остоје за краља извршен је нови распоред политичких снага у Босни. Херцег Вукчић је потиснут, а како је под Добором страдао велики број босанске властеле (листом Вукчићевих присталица) то је на њихово место дошло до тада много оних који су били сасвим непознати. Свакако највећи утицај су остварила браћа Радивојевић којима је краљ Остоја безмерно захвалан. *"Када смо од Босанаца били прогнани и боравили у неком месту званом Бобовац, те смо њиховим настојањем и верном службом према нама опет били постављени у наше краљевство, као онај, коме доликује краљевати"* захваљује им се краљ Остоја у једној повељи. Наравно да Радивојевићи нису пропустили да ову своју помоћ и богати наплате па им је краљ Остоја даровао многе територије од којих су неке одузете од до тада неприкосновеног херцега Хрвоја. Оно што је битно јесте да се уз Остоју почео појављивати и његов син Стјепан (каснији краљ Стефан Остојић).

Највећи проблем у то време за краља Остоју био је угарски краљ Жигмунд који никако није одобравао управо изведену промену краља у Босни. У то време је било сасвим јасно да краљ Жигмунд нема намеру да на босанском престолу држи и једнога Котроманића већ да жели да се сам крунише за босанског краља. У једној повељи кнезу Нелипцу из 1408. године он то сасвим јасно каже: *"те се обавезао, да ће, када се (Жигмунд) окрунимо круном реченога босанскога краљевства, као што је некада краљ Твртко краљевао, убудуће увек верно и по наређењу нашем и наших наследника служити као и остали поданици угарске круне"*. За краља Остоју је тада био посебан проблем то што су многи босански великаши постепено прелазили на страну краља Жигмунда. Тако је учинио и херцег Вукчић. Његов прелаз на страну краља Жигмунда је био веома драматичан, али сасвим очигледан пример како се склапају политички споразуми и између највећих непријатеља. Ево како је то било.

Крајем 1408. године у Будиму је краљ Жигмунд славио рођење своје ћерке Елизабете (касније угарске краљице). Усред славља, ненајављен, изненада се појавио херцег Вукчић. Краљ Жигмунд се није много изненадио, или се барем претварао тако, већ је херцега примио изузетно лепо и потврдио га у свим дотадашњим звањима и насловима. Очигледно му није сметало то што је већину титула херцег Вукчић добио од његовог (Жигмундовог) љутог непријатеља, Ладислава Напуљског. Ни то није било све. Изгледало је као да Жигмундова

милост нема граница па је херцега изабрао за кума своје ћерке и уврстио у витезове змајева реда који је тада формиран. Све у свему био је то дочек, али и политички успех о којем херцег Вукчић, после толико година непријатељства са краљем Жигмундом, није могао ни да сања. Осим херцега Вукчића био је ту и војвода Сандаљ Хранић који је такође признао краља Жигмунда за свога господара, али није успео да измами толику милост као што је то успео херцег.

Са овим развојем догађаја краљ Жигмунд је био изузетно задовољан и он о томе не пропушта да обавести Трогир: *"Не сумњамо да сте чули, да је уговорен мир, савез и слога између нас и господина Хрвоја херцега сплитскога и читавог нашег краљевства босанскога"*. У томе моменту он је помало преценио значај тога што су му пришли херцег Вукчић и војвода Сандаљ Хранић вероватно очекујући да ће након тога далматински градови и цела Босна да му као зрела крушка падну у крило. Његова рачуница се показала тек као делимично тачна јер су га Трогир, Нин и Шибеник заиста признали за господара одбацујући власт Ладислава Напуљског. Међутим, Задар, Новиград, Врана и острво Паг су остали изван његовог домета не желећи да чују за угарску власт. Осим тога у Босни је овај преокрет у понашањима херцега Вукчића и војводе Хранића у највећој мери искористио краљ Остоја. Још више је учврстио свој положај у Босни јер очигледно је да Босанци нису никако желели да иду под угарску власт. Видевши све то и војвода Сандаљ Хранић се предомислио и током 1409. године напустио је краља Жигмунда па поново пришао краљу Остоји. Скоро сва босанска властела *"русага босанскога опет хтеше и пољубише господина краља Остоју за свога господина"* кажу Дубровчани у једном писму.

Сада је након свега могао краљ Жигмунд да сабере шта је све успео да добије, а шта да изгуби. Било је сасвим јасно да су његови војни походи у Босну донели неколико лепих победа, али све оно што је добио на војном пољу сада је губио политички. Он се веома обрадовао када му је пришао херцег Вукчић мислећи да ће преко њега лакше задобити далматинске градове и Босну. У пракси то се показало потпуно обрнуто. Тек је сада могао да види, али осети која је била грешка то што је онако дивљачки масакрирао толику босанску властелу под Добором. Многобројна њихова родбина је горела од жеље за осветом, па није ни чудо што се босанска господа сада сасвим приклонила краљу Остоји видевши у њему борца против Угарске. Жигмундов успех са далматинским градовима је био тек половичан, а оно што је најгоре у свему били су управо преговори које је започео Ладислав Напуљски са Венецијом. Увидевши да му далматински градови доносе само неприлике, Ладислав Напуљски је једноставно градове Задар са Новиградом, Враном и острвом Пагом и сва остала права на Далмацију продао Венецији (јул 1409. године). Сада је краљ Жигмунд добио много озбиљнијег противника (Венецију) од онога којег је до тада имао (Ладислава Напуљског).

Све га је то изазвало да оствари још један војни поход на Босну. У марту 1410. године кренула је угарска војна армада на Босну, а напад је ишао из више праваца. Успеха је било, мада је ратна срећа била променљива будући да су Босанце помагали Турци. Како је све ишло доста траљаво током септембра у Босну је

стигао и краљ Жигмунд. Тада је изгледа постигнуто неко помирење и утаночено је да се Жигмунд крунише за краља Србије и Босне. Међутим, све то Босанци нису схватили много озбиљно и сходно томе нису ни поштовали тај договор па је угарски поход морао да буде поновљен наредне године (1411.). Сада је краљу Жигмунду већ било свега доста па је чврсто одлучио да се крунише за босанског краља и да тиме све то једном за сва времена оконча. То је сада уплашило краља Остоју јер би крунисањем Жигмунда за краља у Босни било два краља. Таква ситуација би изазвала поделе међу босанском властелом, а затим и рат са Жигмундом, који он (краљ Остоја) нема шансе да добије. Крајњи резултат би био да поново он (краљ Остоја) буде збачен са босанског престола. Желећи да се по сваку цену извуче краљ Остоја, који и иначе по питањима своје власти није имао много скрупула, се приклони Жигмунду и призна га за господара. Тиме је Жигмунд био сасвим задовољан и одустане од крунисања па Остоју призна као босанског краља. Но, да би Босну коначно и до краја умирио Жигмунд је из њеног састава издвојио Усору и Соли и директно их припојио Угарској. У Усору је поставио Иван Горјанског док је Соли добио Иван Моровић. Град Сребреницу је такође одузео и поклонио је деспоту Стефану Лазаревићу, што Босанци никада нису могли да преболе. Од тада па надаље то ће бити камен смутње између Босне и Србије.

На крају, краљ Остоја је могао да буде ипак задовољан, барем што се тиче своје личне власти. Упркос бројним поразима које је имао у сударима са угарском војском сачувао је босанску круну, а имао је под својом личношћу горњу Босну и Хум са Требињем и Подрињем. Велики територијални комади су откинати од Босне, али краљ Жигмунд ипак није ишао до краја и срушио краља Остоју, мада је у том моменту то могао.

У пролеће 1412. године у Будиму је одржана свечаност поводом измирења краља Жигмунда са пољским краљем Владиславом Јагјелом. У свити која је пратила краља Жигмунда налазили су се сви његови истакнутији вазали. Међу њима посебна места су заузимали деспот Стефан Лазаревић, босански краљ Стефан Остоја, војвода Сандаљ Хранић, кнез Павле Раденовић и херцег Хрвоје Вукчић. Некако од тога времена и војвода Сандаљ Хранић постепено бива придобијен од Жигмунда и постаје његов верни вазал. Улогу у томе је сигурно одиграо деспот Стефан Лазаревић за чију је сестру Сандаљ Хранић био ожењен. То је све довело до тога да је војвода Хранић почео да војно помаже деспота Стефана у окршајима са Мусом, једним од претендата на султански престо. *"Деспоту је дошао у помоћ из Босне Сандаљ Хранић и војвода Петар с много војника, а из Угарске му је исто тако дошао у помоћ Иваниш Моровић"* (Мавро Орбин). У то време деспот Стефан је активно учествовао у грађанском рату у Турској помажући Мусиног брата Мехмеда, а та помоћ је резултовала великом битком код Чаморлуа под планином Витошем где је Муса био убијен. Управо у тој битци учествовали су и војни одреди које је послао војвода Хранић.

То што је војвода Сандаљ Хранић ратовао по Србији искористио је херцег Вукчић и са својом војском провалио у земље војводе Хранића и страшно их попалио и опљачкао. У то време краљ Жигмунд је био одсутан из земље (од 1412. године па

до 1419. године) што је била идеална прилика да се херцег Вукчић код њега оптужи осим за овај упад и за још много чега. Било је много оних који су га оптужили желећи да му се на тај начин освете. Од свих оптужби најстрашније је било једно писмо које је јасно говорило да херцег Вукчић одржава везе са Турцима и да их је позивао да нападну на земље краља Жигмунда. То је овоме било довољно да без проверавања поверује у тачност свега онога што се пребацивало херцегу Вукчићу и да га прогласи издајником. Одмах потом наредио је својим војсковођама да нападну на херцегове земље. О томе краљ Жигмунд пише: *"ипак је тај Хрвоје, заборавивши на своје обећање, па чак и на добротина њему од нас показана, обновио своје старо зло и одметништво, по којем је још прије нама и нашој светој круни штетио и са неверним Турцима шуровао, те их на пропаст наших краљевина и читавог хришћанства позивао. И сада опет изнова покушава довести Турке и чете других варварских народа, како сам сазнао из веродостојног извештаја и такође главом се осведочио, пошто су заробили неког службеника његова и код њега нашли писмо Хрвојево, којим је позивао Турке да провале у наша краљевства"*.

Сплит је то одмах искористио и већ током јуна 1413. године јавља Жигмунду да су одбацили херцегову власт и признали његову (Жигмундову). *"Да су прошлих дана Сплићани храбро отели покорности и јарму херцега Хрвоја, коме су већ дуго били подложни, те су се дали под окриље вашег величанства"* бележе Дубровачки архиви. Осим тога краљ Жигмунд је поделио повеље по којима даје својим вазалима остале херцегове поседе. Ти поседи су још увек били под херцеговом влашћу, али сада је он изгубио правни основ за њихово држање. Другим речима, краљ Жигмунд је озаконио јагму за херцеговим земљама.

Ускоро су почели напади на земље херцега Хрвоја. Он се бранио оружјем, али исто тако је покушавао да се пред краље Жигмундом оправда за оне оптужбе које су га теретиле и претиле да га упропасте. Покушао је да се позове и на старе заслуге: *"знајте даље да сам члан Змајевог реда, а по писменим установама тога реда не сме се ни један члан осудити без савета, знања и суда осталих чланова. Сетите се за љубав светог Ивана да сам вам кум"*. Истовремено користи прилику да припрети са изазивањем скандала на страним дворovima: *"Ако ипак краљ свим овим мојим наводима, обећањима и обавезама, а и мојим молбама не би хтео правди за вољу удовољити, нека ми не замери ни у грех упише, ако свим хришћанским владарима објавим и разложим задана ми и неодржана обећања, обавезе и веру."*

Међутим, ма колико вешта, ова одбрана није имала много прилике да буде усвојена иако је била добрим делом чак и истинита. Питање је да ли би у том моменту ико био у стању да заустави оно што се спремало. Херцегове земље које је краљ Жигмунд њему одузео, а онда другим великашима и градовима поделио биле су сувише велики мамац да би се сада уопште нешто могло предузети. Нико није желео да испусти свој део плена па су се оптужбе против херцега Вукчића, многе и измишљене, само гомилале. Сада је и он увидео да на угарском двору више нема чему да се нада, па се стога обратио ономе ко му је био на располагању. То су били

највећи непријатељи краља Жигмунда, Венеција и Турци, који сигурно неће одбити да му помогну макар и само зато да напакосте Жигмунду.

Дакле, увидевши да са краљем Жигмундом нема помирења херцег Вукчић се обратио најпре Венецији тражећи од њих војну помоћ. Његово је посланство два пута путовало у Венецију, али то је било све узалуд. Када се уверио они немају намеру да се мешају у овај сукоб, тада су већ имали неке своје аранжмане са Угарском, замоли од њих да барем посредују између њега и краља Жигмунда.

Ако већ Венеција није хтела да помогне ту су били Турци који су спремно послали херцегу неке своје одреде као помоћ. Колико је њих стварно било остаје тајна, мада се у једном од писама Венецији хвали херцег како му је турски султан обећао помоћ од 30.000 војника. Турци су дошли у Босну тек онда када је херцег Вукчић послао једног свога службеника који је у мају 1414. године довео бројни одред турака. Одред је био толико велик да се могао поделити у три одвојене целине које су самостално деловале. Колико су били јаки види се из тога да се пред њиховом снагом војвода Сандаљ Хранић морао повући, а један је турски одред стигао пљачкајући чак до Загреба. *"Споменути Турци повратили се из оних страна у Босни са пленом, те послаше плен из Босне кући својој, а сами остадоше све досад у Босни"* пишу Дубровчани угарској краљици Барбари током августа месеца. У то време турска плима је већ јењавала и они су се са својим пленом постепено повлачили. Међутим, долазили су и други одреди привучени могућношћу релативно лаке пљачке.

Са једним од таквих одреда одједном се у Босни појавио бивши краљ Твртко II. Сасвим је извесно да је главну улогу у његовом довођењу у Босну одиграо херцег Вукчић вероватно очекујући да ће тако успети да добар део властеле одвоји од краља Остоје. У сваком случају Турци су били толико јаки да је босански отпор постепено почео да јењава. Један део властеле је на крају ипак прешао на Тврткову страну, али све је то још увек било мало да би се краљ Остоја могао сломити. Обе стране су биле у томе моменту подједнако јаке. Краљ Остоја се затворио по тврђавама из којих није могао да изађе, али ни Турци нису могли да их заузму. Војвода Сандаљ је постепено одустао од активног отпора и са великим поклонима држао Турке на одстојању. *"Краљ Остоја борави у својим тврђавама, те се не усуђује никако поверовати Турцима. Војвода Сандаљ добро се понаша према вашем величанству, отимајући се Турцима са великим поклонима"* пишу Дубровчани угарском краљу Жигмунду.

Увидевши да Босанци немају снаге, а ни воље да се више упуштају у борбе са Турцима одлучи краљ Жигмунд да ствар узме у своје руке. Почетком 1415. године почела се сакупљати велика војска коју су водили позната имена као што су Иван Горјански, Иван Моровић, Павле Чупор. Оно што је индикативно јесте да међу њима није било босанских великаша. Разлог је био у томе што је у Босну стигла и једна веома јака група Турака коју је водио Исак бег, па се већина босанске властеле, процењујући да су Турци јачи, придружила њима. Угарске војсковође су добро осетиле да ће се морати борити не само против Турака већ и против поновно

уједињених Босанаца. Стога Иван Моровић покушава да утиче на краља Жигмунда јављајући му *"како је читава Босна сада против Угарске и да се Сандаљ измирио са Хрвојем и да је турски цар потврдио им за краља Остоју, па је оправдано плашити се да ће Угарска изгубити не само Босну, него и Србију, ..."*. По свему судећи све је то била истина и управо ова угарска акција је допринела томе да Босанци између себе поново пронађу колико-толико заједнички језик.

Прва њихова заједничка акција је требала да буде отимање града Сребренице од деспота Стефана Лазаревића. Овај богати град је пре неколико година краљ Жигмунд отео Босанцима и поклатио га деспоту Стефану. Босанци то никада нису преболели па су мислили да је ово добар тренутак да се град поврати. Током 1415. године на станку босанске властеле донета је одлука да се крене у акцију. Међутим, наредни догађаји ће да омету овај напад тако да ће га тек краљ Твртко II, када прође више од десет година од овога станка, покушати реализовати.

Током јула 1415. године у Лашви дошло је до судара угарске и турске војске. Босанци су помагали турску војску и изгледа чак одиграли одлучујућу улогу при великој турској победи. *"Босанци који су били у Хрвојевој војсци, видећи да су слабији, прибегоше свом старом лукавству. Када је, наиме, победа (како се чита у угарској хроници) већ скоро била на угарској страни, неки Босанци су се хитро попели на једно брдо и стали на сав глас викати да Угри беже. То је изазвало велику пометњу међу Угрима. И мада су се лавовски борили, ипак, кад су чули те гласове, и саму су у њих поверовали, и већина их је почела бежати. Због тога је Босанцима успело да направе међу њима велики покољ и да се врате кући с великим пленом"* (Мавро Орбин). Наравно да је ово претеривање и на неки начин правдање за оно што се десило на бојном пољу.

Угарски је пораз био тако темељан да је већина њихових војсковођа пала у турско заробљеништво, али већина се успела уз богат откуп ослободити. Једини који је страдао био је Павле Чупор коме се херцег Вукчић на веома чудан, али исто тако и свиреп начин осветио. *"Са своје стране, Хрвоје је задржао код себе Ивана, брата Миклеуша Надершпана, као и Павла Чупора. Наредио је да се Чупор зашије у говећу кожу, те му се стао подруживати и говорити: Ви који сте у људској подобии подражавали глас говеда дозволите сада да тај глас добије свој прави лик. И тако зашвиеног удавио га је у реци"* (Мавро Орбин).

Резултат ове битке је био многостран. Краљ Жигмунд је сада у потпуности избачен из Босне и од тада он више неће прећи реку Саву. Херцег Вукчић је направио страшан злочин доведши Турке у Босну јер они се из Босне више никада неће повући и њихов утицај ће остати трајан. Ситни разлози неких његових личних освета увели су херцега у оно што није смео ни под којим условима урадити. Он се преко Турака успео осветити својим противницима, али Босне није задобио јер су Турци за себе узели све осим Западне Босне коју су препустили херцегу. Била је то сувише велика цена за оно што се тада добило. С друге стране, Турци су добили идеалну базу за даљње подухвате па су то одмах и искористили упутивши се дубоко у Хрватску допревши све до Цеља у Штајерској. *"Босански војвода Хрвоје*

ушао је ради зависти Хрвата и ради бана Павла са Турцима у доње стране Хрватске, и то је била прва провала Турака у Хрватску" пише хроничар Томашић.

Одмах након свега овога, општи метеж искористио је краљ Остоја не би ли наплатио старе рачуне. Први који је то морао да искуси био је војвода Павле Раденовић који је мучки убијен, а организатори свега су били краљ Остоја и војвода Сандаљ Хранић. О томе је писао Иван Гундулић, дубровачки посланик: *"Јутрос рано отишао је краљ Остоја са својим сином јашући у равницу. Са њима је био кнез Павле Раденовић и његов син Петар, војвода Сандаљ и војвода Вукмир Златоносовић, жупан Драгиша Дињичић, кнез Вук Хранић и војвода Павле Клешић. Ја остадох код куће, да напишем нека писма, кад одмах дође к мени слуга кнеза Павла Раденовића. Одмах се дигох и узјаших коња и пођох за њима. Стигао сам их негде код Сутјеске. Кад сам јашио са војводом Сандаљем, поручи он војводи Вукмиру: Гледајте да ми дођете или ћу ја доћи вама. Одмах му дође Вукмир и са њим је дуго разговарао. Кад смо били близу места, које се зове Парена Пољана, тамо војвода Сандаљ извуче сабљу, а за њим учине исто сви његови људи. У тај мах даде краљ Остоја са неким велможима свезати кнеза Петра (сина Павла Раденовића) и одвести га у Бобовац, а војвода Вукмир повуче натраг кнеза Павла, мада сам га ја молио да не буде крви међу њима. Мени се све то чинило као дечја игра, јер међу њима није било никаквих свађа. Када је одједном кнез Павле почео бежати, ја сам помислио да ће га због тога свезати. Међутим тада дође кнез Вук и неко од Сандаљевих људи одрубиле му главу; други опет одрубиле главу кнезу Павлу и он падне мртав"*

Објашњене за овај грозан чин посланику Гундулићу дао је лично војвода Сандаљ Хранић: *"Јеси ли се надао да ћеш ово видети? Ето, по милости божјој ја чиним и вршим правду, како чините и ви господа дубровачка, јер ко изда Дубровник, губи главу. Тако и ја чиним са другим неверним Босанцима".* На крају Гундулић закључује своје писмо са размишљањима: *"Господо, по мом мишљењу у овој ствари нико није имао удела осим Сандаља и краља Остоје, .."*. У овој крвавој политичкој игри велике користе је извукао војвода Вукмир Златоносовић и то искључиво зато што није од самога почетка био увучен у заверу. Он је тек то јутро био обавештен о намери да се војвода Павле Раденовић убије, а како се колебао да ли да у ту заверу уђе, буде му понуђено Град Олово. Такву понуду није могао да одбије.

Војвода Павле Раденовић је имао два сина и то Петра, којег је краљ Остоја заробио, и Радослава. Петар је био ухваћен и присуствовао је очевом убиству, а њему је била намењена не мања грозна судбина. Требао је бити ослепљен и утамничен, али на неки начин успео се ослободити тамнице. Након тога је са братом почео да тражи освету са смрт оца, војводе Павла. Од тада ова породица носи име Павловића и углавном је тако и позната у историји. И они су, попут херцега Вукчића, као помоћ дозвали Турке. Опет су почели окршаји по Хуму, Требињу па чак и по Подрињу и горњој Босни. У свим тим ударима на нарочитој су мети биле земље војводе Сандаља којег су Павловићи сматрали главним виновником очевог убиства.

Херцег Хрвоје Вукчић није узимао учешћа у свим овим догађајима вероватно због тога што је тада био веома болестан, а у априлу 1416. године је и умро. Иза себе није оставио наследника способног да одбрани очево дело. Херцегов син Балша није успео да задржи ни једно једино имање у Хрватској и Далмацији већ само она која је имао у Босни.

Убиство војводе Павла Раденовића изазвало је још једну ненадану свађу и то у оквиру краљеве породице. При организовању војводиног убиства о томе краљ вероватно да није ни размишљао, али то ће му на крају ипак донети доста невоља. Жена краља Остоје, Кујава, била је блиска рођакиња убијеног војводе Павла, а како је краљ Остоја био организатор свега тога, то је трпео њена стална пребацивања. Када му је то досадило он ју је једноставно отерао и оженио удовицу херцега Вукчића, која се звала Јелена из рода Нелипчића (лето 1416.). Захваљујући овој женидби краљ Остоја се успео дочепати на веома лак начин великог дела територија које су остале из покојног херцега Вукчића. Међутим, краљица Кујава није тек тако лако могла да преболи то што је одједном на тако драстичан начин отерана. То поготово није било право сину краља Остоје и краљице Кујаве, који се звао Стефан (касније краљ Стефан Остојић) и који се сигурно почео бојати да би овим разводом и његова права на босанску круну могла бити доведена у питање. Постоје неке индиције да је било и побуне са његове стране, али да је то све завршено његовим помирењем са оцем.

Сада је у Босни владао страховит хаос и у јесен 1416. године Дубровчани пишу угарској краљици Барбари: *"Босна је потпуно опустошена, а властела припремају међусобну пропаст"*. Тај хаос је био толики да је чак почео сметати и Турцима. Због тога је султан Мехмед I решио да све то пресече на један драстичан начин и то тако да ухапси краља Остоју и кнеза Дињићића. Очигледно је њих сматрао за главне виновнике целог овог зла. Но, ова двојица су то некако дознали и на време успели да побегну. *"Међу босанским великашима плануло је велико и смртно непријатељство због смрти покојног кнеза Павла. Зато је султан Мехмед I послао своја два посланика код поменутих великаша не би ли их међусобно измирили. Због тога је заказан састанак свих велможа, који на крају није имао успеха, јер великаши један другоме не верују. Говори се, да је на споменутом станку било договорено да се краљ Остоја и кнез Драгиша Дињићић заробе и свежу. Кад су то краљ Остоја и кнез Драгиша дознали, побегли су следеће ноћи са станка и зато је и сада босанско краљевство у највећем трвењу у расулу."* пишу Дубровчани краљу Жигмунду.

Недуго потом и султан Мехмед I је изгубио интересовање за Босну јер се бавио грађанским ратом у Турској. *"За сада нема никакве турске војске ни у Босни ни у Рашкој, јер је турски цар морао поћи у Солун против свог брата"* пишу Дубровчани крајем 1416. године. Сву ту збуњеност и хаос на крају је најбоље искористио краљ Остоја постепено ломећи своје противнике. Војвода Сандаљ више није имао скоро било каквог значаја јер му је грађански рат, нарочито у последњих пар година, однео скоро све територије. С друге стране, успео је краљ Остоја да се на неки непознат начин измири са синовима покојног војводе Павла Раденовића.

Шта је био разлог да се Павловићи измире са убицом свога оца остаје тајна. Чинило се да је краљ Остоја коначно успео да сломи све обласне господаре и да му треба још мало па да постигне потпуну власт над деловима Босне које нису држали Турци када изненада у септембру 1418. године умре.

11. Краљ Стефан Остојић (1418-1421)

Одмах након смрти краља Остоје за новог краља је изабран његови син Стефан. По свему судећи неких великих неприлика и недоумица око личности новог краља није било и то углавном због тога што су уз новог краља чврсто стајао Петар Павловић и кнез Драгиша Дињичић, док је војвода Сандаљ Хранић био потиснут потпуно у други план. То што је Стефан Остојић изабран за новог краља дало је његовој мајци, краљици Кујави, коју је на недостојан начин отерао краљ Остоја, прилику да се освети Јелени Нелипац, жени због које ју је муж (краљ Остоја) отерао. Додуше, ни Јелена Нелипац није седела скрштених руку па су у сукобе ове две жене биле увучене и неке племићке породице. Током лета 1419. године овај је сукоб окончан тако што је Јелена Нелипац бачена у тамницу, а то је изазвало и мали скандал код Дубровника где Мало Веће закључује са болем у души *"да је госпођа Јелена затворена"*. Јелена је умрла током 1422. године, а о начину смрти може се спекулисати и највероватније да је краљица Кујава дала да се она убије. И иначе улога краљице Кујаве је у прво доба велика јер ова жена влада скоро равноправно са сином.

Сама ситуација у којој се налазио краљ Стефан Остојић није била ни мало добра. Турци га нису марили, док је са краљем Жигмундом био у отвореном сукобу. То непријатељство са угарским краљем било је вероватно пресудно када је доносио одлуку да се 1419. године уплете у рат између Угарске и Венеције и то као угарски противник. Но, његово учешће је више биле демонстрација и то највише зато да би "нападно" доказао да је млетачки пријатељ. Циљ свега је био у томе да од Венеције добије неколико галија са којима би могао да напада на са морске стране на поседе војводе Сандаља Хранића. Венеција је сасвим јасно осетила да је краљ Стефан Остојић сувише слаб партнер да би се са њиме упуштала у било шта озбиљније тако да су започети преговори о савезу веома брзо обустављени.

Главна невоља је налетела од Турака и то одмах у јануару 1420. године. На позив војводе Сандаља Хранића они под вођством Исак бега нападају на оне територије које је држао краљ Стефан Остојић и војвода Петар Павловић. Овај пут ситуација је била веома озбиљна, а турски напад је имао крајњи циљ не само пљачку већ и уништење противника војводе Сандаља Хранића. *"А што пишете за кнеза Петра, наш му је град увек отворен, ако би била таква невоља да пред Турцима морају бежати, ми смо зато и писали господину кнезу Петру и Љубиши Богданчићу и његовима, да је Дубровник увек отворен био и јесте.."* обећавају Дубровчани у једном писму уочиште за војводу Петра Павловића. Војно је војвода Павловић био сасвим потиснут од Турака и људи војводе Сандаља Хранића, али још увек је оклевао да искористи ову понуду Дубровника вероватно очекујући неки преокрет. То његово оклевање га је на крају и коштало главе. У једној битци са Турцима он

погине, а војвода Сандаљ Хранић се о томе хвали: *"када се Петар Павловић изневири цару султану, и уби га Исак царев војвода с царевом војском"*.

Тако је пала власт породице Павловић, а ту је прилику искористио војвода Хранић да своју власт прошири на највећи део њиховог земљишта. Међутим, војвода је био у потпуној зависности од Турака, чак у толикој да то и сам признаје када наводи да све своје земље држи једино *"милошћу и даром божјим и великога цара султана Мехомет-бега...записано и утврђено војводом Исаком"*. То је резултовало многобројним понижењима у његовом односу према Исак бегу, који је у суштини био прави господар Босне. Врхунац понижења које је стари војвода доживео од турака било је онда када је поклонио Дубровнику град Соко. Турци нису били овим задовољни па су од војводе затражили да овај град од Дубровника што прије поврати иначе ће они (Турци) да упадну у његове (војводине) земље. Шта је друго остало војводи Хранићу већ да замоли Дубровчане да му врате оно што им је недавно поклонио. *"Војвода тражи натраг тврђу Сокол, јер га султан оптужује да је тврђу да људима подложним Угрима, наиме Дубровчанима, и зато је султан наредио Исхаку Турчину да похара Дубровачки котар"* пишу о томе Дубровчани. На крају је војвода Хранић морао оружаним путем да узме Соко.

Некако у то време, пролеће 1420. године, у Босни се опет појављује краљ Твртко II и са собом доноси нове немире. Већ у касно лето краљ Стефан Остојић као да остаје без присталица јер краљ Твртко II се налази у Подвисоком окружен са многобројном властелом међу којима су најистакнутији Златоносовићи, Дињичићи, Радивојевићи, Мирковићи, Клешићи и сви они који су до пре пар месеци били уз краља Стефана Остојића. Твртко II се тада потписује на повеље са *"Богом постављени краљ Твртко Твртковић, милостију божјом краљ Босни и к тому"*. По свему судећи тада је одржан станак босанске властеле и краљ Стефан Остојић је свргнут док је Твртко II поново проглашен за босанског краља. Његова је снага у односу на снагу краља Стефана Остојића непрестано расла тим више што га је од самога почетка подржавао војвода Сандаљ Хранић, а овога опет Турци. Једини који је стајао уз краља Стефана Остојића био је војвода Радослав Павловић. Но, све је било готово онда када је између војводе Хранића и војводе Радослава Павловића дошло помирење (током октобра 1420.). Сада је то могло да значи да и Павловићи напуштају краља Стефана Остојића. Већ у новембру те године кнез Радослав Павловић назива краља Стефана Остојића *"бившим краљем"*. Било је очигледно да је краљ Стефан Остојић изгубио и последње своје присталице.

Међутим, на неки чудан начин краљ Стефан Остојић се још увек одржавао у Босни, мада са све мањим бројем присталица, па се његово име проналази у још неколико докумената. У априлу 1421. године он чак у Венецију шаље свога преговарача и они га (иако већ је тог момента он већ бивши краља) прихватају за озбиљног партнера, што значи да се његова снага још увек није истопила. Но, то је било последње о њему што се сигурно зна. Те године он нестаје из свих докумената па је претпоставка да је тада и умро.

12. Поново краљ Твртко II Твртковић (1421-1443)

У пролеће 1420. године Твртко II је био изабран за босанског краља, а у јесен 1421. године се крунисао. Од самога почетка са Дубровником одржавао је добре односе и то је био разлог што су га Дубровчани позивали да их посети: *"А да вам још више можемо показати добру вољу и праву љубав, која влада и властела дубровачка у срцу гаје према вама, моле вас да као драгога господина и доброга старог пријатеља, да изволите доћи у Дубровник, вашу и ваших предака кућу, и да се веселимо заједно са вашим величанством и да се сетите добре успомене на госпођу Јелисавету вашу прабабу, вашег деду господина Владислава, и бана Стјепана, вашег стрица, и светлог владара краља Твртка"*. Из неког разлога краљ Твртко II није прихватио ову понуду и није долазио у Дубровник, а највероватније стога што се бојао куге која је тада беснела по Републици.

Са Венецијом су односи Твртка II били још и бољи. Они су чак толико унапредовали да је Венеција била умешана и око Тврткових настојања да се ожени са једном принцезом из италијанске породице Малатеста. Делимично и зато Твртко II је почетком 1423. године са њима склопио савез који је био усмерен против кнеза Нелипца. Овај савез није био баш радо прихваћен од стране босанске властеле па је и то био разлог због чега он никада није био спроведен у дело. Осим тога, у самоме јеку припрема за поход, Турци су упали у Босну па је краљ Твртко II имао преча посла.

Сви ови преговори које је краљ Твртко II имао са Венецијом нису ни у ком случају одговарали Дубровнику. Код Дубровчана је постојао стални страх од амбиција које су долазиле из Венеције и које су биле у супротности са дубровачким интересима па је ово приближавање Твртка II и Венеције могло за њих бити опасно. Због тога су односи између Дубровника и Твртка II почели да се постепено затежу, а Дубровчани су почели да потпирују код босанске властеле незадовољство према Твртку II. Врхунац је дошао када се одједном појавио Вук Банић Котроманић, незаконити син краља Твртка I којег је овај имао са неком женом која се звала Грубача. Изгледало је да Вук има неких амбиција у вези босанске круне па је једно време био веома активан одржавајући везу са неким босанским великашима, али и са бившом краљицом Кујавом. Међутим, успех му је био слаб па је морао из Босне да побегне у Дубровник који му је спремно пружио уточиште. Вук је касније покушао да из Дубровника настави са својим активностима па се чак и дописивао са војводом Хранићем и породицом Златоносовић. Када је то сазнао, краљ Твртко II је тражио од Дубровника да му га изруче. Међутим, Дубровник је то одбио, али је опомену Вука да више не сплеткари иначе ће му отказати гостопримство.

Право искушење је налетело у пролеће 1424. године упадом турских чета које је водио Исак бег. Но, краљ Твртко II је показао потребну чврстину и сузбио овај упад. *"Новости о Турцима су ове: Исак, турски војвода са великом турском војском прошлих дана ушао је у Босну и опљачкао неке земље господина Твртка, босанскога краља. Но, како је господин краљ био добро снабдевен са војском, није му могао нанети велике штете, него коликогод је могао плена да уграби, са собом је понео и отишао из Босне"* пишу Дубровчани угарском краљу Жигмунду. Овај напад турака, иако није имао неких посебних последица по Босну натерао је краља

Твртка II да добро размисли. Из дотадашњих догађаја могао је јасно увидети да главна опасност иде од Турака и да му у одбрани од њих Венеција, са којом је дотле одржавао тесне везе, нити може нити хоће помоћи. Стога је требало наћи одговарајућег савезника који ће бити сигурнији и одлучнији. То је једино могла бити Угарска и њен краљ Жигмунд.

У то доба краљ Жигмунд је припремао војни поход на Турке па му је сваки савезник био добро дошао. Слична је ситуација била и са краљем Твртком II који се спремао за активан отпор Турцима. У таквом његовом науму једина права помоћ је могла бити она која је долазила из Угарске. У јесен 1425. године склопљен је и уговор између Босне и Угарске у којој је основна тачка била заједничка одбрана од Турака. Тешко да је овакав један крупан догађај могао проћи, а да Турци за њега нису знали. До њихове интервенције ипак није дошло, будући да су они тада били заузети нападом на земље деспота Стефана Лазаревића. Ту је сада дошао и један помало неразуман потез краља Твртка II.

Видевши да је деспот Стефан Лазаревић спремио војску за борбу са Турцима и да је заузет на другој страни, падне на памет краљу Твртку II да ту ситуацију искористи тако да нападне Сребреницу. Овај град је био под Деспотовином већ десет година, а Босанци никако нису могли да забораве начин на који је град од њих одузео краљ Жигмунд и онда га поклонио деспоту Стефану Лазаревићу. Напад је био делимично успешан и град су Босанци заузели, али тврђаву Сребрник нису успели. Док су они опседали тврђаву, у Србији је деспот успео да са Турцима пронађе начин да склопи мир и да онда сву ону војску коју је спремио за рат са њима, окрене на Босну. Краљ Твртко II се није уопште надао да ће у то доба године деспотова војска успети да пређе Дрину тако да се пренеразио видевши ову војску под Сребреницом. Босанско повлачење се до краја претворило у дивље бекство тако да се деспот Стефан дочепао богатог плена. Ипак, Дињичићи су имали сасвим довољно времена да у потпуности спале Сребрницу. *"А деспот, узевши војску коју беше спремио против ових, пође на Босну. Јер Босанци, уграбивши време, тада дођоше под град звани Сребрница. Деспот изненада дође на реку звану Дрина за коју су Босанци мислили да се не може прећи; а када деспот тада наиђе, брзо пређе реку те Босанци, видевши то, оставише све станове своје и побегоше са својим краљем. А остаде и праћка (тј. топ) њихова звана "хумка" заједно са другима двема. Деспот заповеди да велику (праћку) носе у Београд, а остале (две) у Сребрницу, а сам дође у босанске крајеве и гонивши краља, плењаше. А краљ, који је био у једном од тврдых градова, посла посланика молећи да изиђе"* (Константин Филозоф). По свему судећи тада је склопљен и мир.

Негде у пролеће 1426. године и једно одељење турака од око 4.000 ратника упада у Босну. Ови пљачкаши су се задржали у Босни све до августа месеца, а краљ Твртко II против њих није предузимао баш ништа. *"Скоро читавог овог лета у Босни је била војска од неких 4000 Турака, а ни господин краљ босански ни његова властела нису се усудили против њих ништа да предузму. Војвода Сандаљ и војвода Радослав Павловић такмиче се између себе. Ови су Турци два пута провалили у Хрватску, отели велики плен и заробили много Хрвата и Влаха. Два пута су*

опљачкали и крајеве Усору и Сребреник. Били су и у области војводе Златоносовића. Турци су коначно се вратили у своје области, а неколико их је остало у Босни" пишу Дубровчани угарском краљу. Тада је под турску власт пало и неколико градова, а да би их повратили тражили су од краља Твртка II да им исплати 32.000 дуката које овај није имао.

Овај одред од око 4000 Турака није био ни у ком случају толико велик да га организована акција краља Твртка II и његове властеле није могла сузбити. Радило се о нечем другом. Краља Твртка II је тада мучило питање ко ће наследити краљевски престо у Босни будући да он није имао порода. Могуће да су решавање овога питање потакли и из Угарске пошто да краљ Жигмунд још увек није заборављао да по једном старом уговору са краљем Дабишом, након Дабишине смрти он (краљ Жигмунд) је тај који наслеђује Босну. У то време краљ Жигмунд је изгубио интересовање да се сам крунише за босанског краља па је то наменио своје тасту грофу Херману Цељском. Краљ Твртко II је релативно лако пристао на такву комбинацију и у јесен 1427. године у Бобовцу потписује повељу по којој грофу Херману Цељском и његовим мушким потомцима остаје читаво босанско краљевство за случај да он (краљ Твртко II) не би за собом оставио законитих потомака. Наравно да ово није могло да задовољи босанску властелу која никако није могла да пристане на то да јој владар буде неко ко није из куће Котроманића, тим више ако је још уз то и странац. Могуће да је и турска провала била са тиме у вези. Из протеста нико од властеле тада није хтео да пружи било какву помоћ Твртку II да покуша сузбити Турке.

Осим овога питања забављао се краљ Твртком и око тога како да пронађе за себе одговарајући супругу. И ту му је одлучујућу помоћ пружио угарски краљ Жигмунд препоручујући му своју рођаку, ћерку Јована Горјанског која се звала Доротеја. Током августа 1428. године ово је венчање обављено, али свадбено весеље је помутило то што њему нису присуствовали најјачи великаши из Босне: војвода Сандаљ Хранић и војвода Павловић. Они су још увек били повређени, али за дивно чудо још увек нису ништа предузимали. Могуће да су у томе моменту мислили да је Твртково обећање краљу Жигмунду само провизорно, тек толико да се обезбеди угарска помоћ. То је био основни разлог да је недуго након ове свадбе дошло и до измирења краља Твртка II са овим породицама. За тренутак је изгледало да између њих нема било каквих несугласица.

Прави су проблеми почели 1430. године када је војвода Радослав Павловић напао на дубровачку територију. Дубровчани су се покушали жалити краљу Твртку II на војводу Павловића говорећи за њега да је то човек *"који трује сву Босну, свакога уједа, свакога удара, према никоме није веран, никоме није пријатељ, па ни самоме себи"*. Краљ Твртко II је признао да су Дубровчани у праву, укорио је војводу Павловића, али без турске дозволе (био је турски вазал) није смео да нападне на војводу. На крају су Дубровник и војвода Павловић потражили од султана Мурата II да он буде тај који ће решити њихове међусобне размирице. Султан је спор решио у Дубровачку корист, а војвода Павловић је у име ратне одштете морао Дубровнику да преда Требиње, жупу Врм и тврђаву Клобук. Наравно да војвода

Павловић никако није могао да буде задовољан са оваквом одлуком турског султана и због тога једноставно одбије да било шта од свега тога изврши. Но, сада је претила опасност да ће Турци силом да изврше оно што је султан пресудио.

Из тога разлога војвода Павловић се помири са краљем Твртком II, а о томе Дубровчани са нескривеном пакошћу наводе *"како је првих дана прошлог месеца Радослав Павловић ишао краљу, са њиме се измирио, склопио добро пријатељство и уговорио савез против свакога за очување своје државе, и да се говори да је краљ узајмио Радославу једну своту новца"*. Тај новац који Дубровчани спомињу да је добио од краља Твртка II као зајам, војвода Радослав Павловић је касније веома вешто потрошио тако што га је разделио као мито по подмитљивој околини султана Мурата II. На крају је то резултовало тиме да је султан Мурат II поништио ону своју пресуду по којој је војвода Павловић требао Дубровчанима да уступи Требиње, Врм и Клобук. Сада је све поново враћено на почетак. Осим тога почело се говоркати да су краљ Твртко II, војвода Сандаљ Хранић и војвода Радослав Павловић склопили савез усмерен против Дубровника. Било је сада Дубровчанима очигледно да су ствари узеле један ток који је за њих сасвим неповољан па су одлучили да замоле краља Твртка II да посредује између њих и војводе Павловића. То је било управо оно што су у Босни и хтели. Крајем 1332. године мир је постигнут, а Дубровник је морао попустити утолико што је одустао од било какве ратне одштете. Сав овај трогодишњи сукоб најбоље је окарактерисао управо војвода Павловић наводећи: *"Ми, господин Радослав Павловић и син ми кнез Иван учиних размирје и рат з госпоцтвом дубровачцијем....по наговору злих људи, с кога размирја ниједна корист не била једној страни и другој, већ чтета и расап и мањштина"*. Ту је војвода сасвим јасно признао да рат није донео користи ни њему, а ни Дубровнику и да су од њега обе стране имале само штете. Но, требало је три године ратовања па да се тако нешто увиди.

Некако у време трајања ових сукоба направио је краљ Твртко II неколико тежих грешака због којих је имао великих неприлика и које ће да буду окосница његове даљње владавине. Дотадашња политика краља Твртка II се карактерише великом опрезношћу и пажњом да не дође у сукобе са великим племићким кућама. Поучен искуством својих претходника знао је да је моћ велике властеле сувише велика да би их он могао сломити и стога је читава његова унутрашња политика у Босни веома помирљива и без већих трзавица. Углавном пазио се да се не замери босанској крупној властели. Стога и није јасно који је то био разлог који га је натерао да истреби комплетну породицу Златоносовића. Та акција краља Твртка II је оставила мучан утисак на комплетну босанску властелу, али нико, па чак ни војвода Сандаљ Хранић, није реаговао. Међутим, реакција је дошла из Србије од деспота Ђурђа Бранковића са којима су Златоносовићи били у посебним односима. Током 1432. године дошло је дуж србијанско-босанске границе до отворених сукоба о чему Дубровчани пишу: *"Настала је свађа између краља босанскога и господина деспота српскога, који на границама својих земаља наносе један другоме штете и међусобно се узнемиравају"*. За прво време босанска властела је мирно посматрала овај сукоб и није узимала учешћа, али то није могло дуго да траје.

Краљ Твртко II се у самоме почетку доста добро носио са деспотом Ђурђем, али само до онога момента док на деспотову страну није сасвим отворено прешао војвода Сандаљ Хранић. Осим тога изненада се у Босни појавио син покојног краља Стефана Остоје који се звао Радивој. Поново је бивша краљица Кујава била та која је имала значајну улогу при истурању Твртковог противкандидата, али Турци су били су били ти који су га подржавали и без којих његов долазак у Босну не би био могућ. Да је Исак бег по жељи султановој поставио Радивоја за новог краља Босне пишу Дубровчани: *"Сада у Босни влада краљ Твртко, који је притешњен и сваки га дан јаком силом нападају Турци, који су довели као такмаца самоме краљу Твртку у самом босанском краљевству некога од босанскога краљевског рода, именованог Радивоја, и именоваше га краљем, па га настоје утврдити за босанског краља, и ако досада нису заузели ни једног града самоме краљу Твртку"*.

Ипак, истини за вољу, Турци су били само извршитељи, а иницијатор свега је био војвода Павловић. Он је био једно време уз краља Твртка II, али је временом извео неку своју рачуницу и постао његовим противником. Сада су се одједном против краља Твртка ујединили противкраљ Радивој Остојић, војвода Хранић, војвода Павловић и деспот Ђурађ Бранковић. Пред таквом снагом он заиста није могао ништа.

Увидевши да је сваки отпор оваквој коалицији узалудан, краљ Твртко II се повукао у Угарску остављајући Босну. *"Тада истераше Бошњаци Твртка краља из Босне, а то беше други Твртко"* (Климентовић). Угарски краљ Жигмунд, желећи да помогне своме штићенику, опреми једну војску и 1434. године пошаље је у Босну. Остварено је неколико победа и Турци су добрим делом били истиснути, али тог момента то још увек није било довољно да обезбеди краљу Твртку II и повратак на краљевски престо. То је трајало све док није 15. марта 1435. године умро војвода Сандаљ Хранић. Сада се ситуација у Босни изменила из темеља. Нестао је, тога момента, најјачи обласни господар у Босни што није могло да се заврши без великих потреса.

Како војвода Хранић није имао наследника то га је наследио синовац Стефан Вукчић Косача. У Босни тренутно није било Турака, али се њихов долазак очекивао. *"Каже се да ће војвода Исак доћи с војском у босанско краљевство, али се не говори са коликом и када. Краљевство босанско је без покрета или значајније новости и после смрти војводе Сандаља животари, јер управо у њему нема никакве турске војске"* јављају Дубровчани краљу Жигмунду. Сви као да су нешто ишчекивали и нико ништа није предузимао. То је било довољно да се краљ Жигмунд покрене и да пошаље у Босну краља Твртка II и да искористи тај међутренутак да обезбеди своме штићенику учвршћење на власти. Тек што се краљ Твртко II вратио у Босну почеле су међусобне борбе тако што је војвода Павловић навалио на земље покојног војводе Сандаља. Да збрка буде још и већа краљ Жигмунд шаље славонског бана Матка Таловца да заузме Хум. Но, отпор који је организовао наследник војводе Хранића, Стефан Вукчић Косача, био је сувише јак и угарска војска није успела да у Хуму ништа заузме.

Иако је почетни отпор Стефана Вукчића био веома јак и организован било је јасно да у том односу међусобних савезништава он не може још дуго трајати. Стога Стефан Вукчић позове у помоћ Турке и они одмах дођу под вођством сина Исака бега који се звао Барак. *"За сада нема значајнијих новости, осим што су Турци, како неки кажу у броју од 1500, провалили у босанско краљевство, који досад нису ништа значајније урадили, осим што су неки крај опљачкали, а тај је крај неких, који су се одметнули од војводе Стефана, Сандаљевог синовца, а рекао бих да су Турци дошли на његов позив"* пишу Дубровчани угарском краљу Жигмунду. Долазак турака се одмах осетио и Угри су морали да се повуку из Хума, а страдале су и земље војводе Павловића. Да је турски успех био потпун потврђују Дубровчани јављајући бану Матку Таловцу да је Барак *"са Турцима провалио у Босну и у Хумску земљу и потпуно опљачкао неке земље, а сада изгледа да је са оним Турцима повукао према граду Ходидједу"*. Сада је равнотежа снага, захваљујући Турцима, била у корист Стефана Вукчића Косаче.

Увидевши бесмисленост даљњег ратовања почеле су зарађене стране да се постепено приближавају једна другој. Током 1346. године дошло је до помирења Стефана Вукчића Косаче са краљем Твртком II. То је за Твртка II значило учвршћење на власти и истискивање противкраља Стефана Остојића, који је боравио на двору Стефана Вукчића Косаче. Некако од тог момента почињу догађаји у Босни да иду вртоглавим током са много актера и много различитих ситуација. Године 1437. године умире краљ Жигмунд, а наследио га је Алберт Аустријски. Ускоро се савез између Стефана Вукчића Косаче и краља Твртка II окреће против војводе Павловића. Уједињени, уз помоћ турских одреда, они током 1438. године отимају од војводе Павловића цело Требиње и ставе војводу у веома тежак положај.

Те године (1438.) умрла је краљу Твртку II и жена, а Дубровчани му изражавају саучешће због *"смрти блажене успомене покојне светле госпоје краљице, ваше драге жене"*. Овај рат између две најјаче племићке породице у Босни, Косача и Павловића, се коначно завршио миром током 1439. године. Те године (1439.) султан Мурат II је извршио и напад на деспотовину Ђурђа Бранковића, а у оквиру турске војске су се налазили и одреди Стефана Вукчића Косаче. Тада је дошла и изненадна смрт угарског краља Алберта (октобар 1439.) и почели су нереди по Угарској. То су искористили Стефан Вукчић Косача и краљ Твртко II па су напали на земље славонског бана Матка Таловца, првенствено Омиш. Током 1440. године напао је Стефан Вукчић и Зету где је једно време боравио деспот Ђурађ Бранковић. Горњу Зету је ставио под своју контролу у септембру 1441. године.

У свим овим догађајима улога краља Твртка II је или мала или никаква, мада се он налази у некаквом савезу са Стефаном Вукчићем Косачом. Краљ као да је схватао сву бесмисленост целокупне ситуације видевши у Турцима главну опасност за Босну, па стога и некакви његови покушаји да побољша ситуацију. Од новог угарског краља Владислава је чак тражио војну помоћ не би ли се Турци истиснули из Босне. *"Дође и од краља босанскога сјајно посланство одличних људи. Ови су причали о пореклу свога племена и истакли да су Босанци исти прадедови били као*

и Пољацима, те им је заједнички језик којим говоре, и да се ради те сродности језика и порекла живо радује њихов краљ, што је Владислав - како се пронела вест - сретан у својим подухватима" (Филип Калимах). Краљ Владислав је и сам био веома несигуран на угарском престолу да би могао било шта чвршће обећати и на крају је све завршило неким неодређеним обећањима. "Након тога им захвалише, што је њихов краљ обећао, да ће у згодан час помагати Угре против Турака, па их охрабрише, да краљ до краја устраје у тој замисли. Након тога је утврђен уговор између краљева и краљевстава" (Филип Калимах).

Краљ Твртко II је био довољно свестан да увиди да све полако иде у пропаст и да он највероватније више неће бити у могућности да било шта учини. Стога и његове молбе у почетку 1442. године, упућене Венецији, у којима он тражи за себе уточиште у Републици. Осим тога, краљ Твртко II нуди Венецији целокупну Босну, а ако они то неће онда их моли да му помогну тако што ће му послати оружје и друге ратне потребе. Венеција је обезбедила Твртку II и целокупној његовој породици уточиште, обећала му оружје, али одбије да преузме Босну. Када је добио овај одговор покушао је Твртко II са молбом другачијег типа нудећи Венецији да јој препусти један град у Босни у замену за један у Далмацији. Међутим, и ту га Венеција одбија са речима да је она *"уверена да ће прејасни краљ својом великом мудрошћу и најбољим припремама знати и моћи одржати и бранити своју државу, како су већ урадиле благе успомене његових претходника"*. Било је и више него очигледно да Венеција нема намеру да се меша у све оно што се по Босни дешавало, вероватно наслућујући босанску пропаст и отклањајући од себе преузимање било каквих обавеза.

Након свих ових разочарења дошла је и изненадна смрт краља Твртка II за коју се мисли да је дошла половином 1443. године. Тешко је одгонетнути каквом је смрћу умро тим више што летописац Климентовић наводи: *"Тада убише Бошњаци истога Твртка другога, краља босанскога"*.

13. Краљ Стефан Томаш Остојић (1443-1461)

Краљ Твртка II није оставио законитог наследника, али, по уговору који је склопљен са Угарском, престо у Босни је требао да наследи гроф Херман Цељски. Како је у то време гроф Херман био већ мртав то су сходно некој логици њега, као кандидата за краља у Босни, требали да наследе његови потомци. Међутим, о грофу Цељском, као босанском краљу, нико у Босни није озбиљно размишљао ни док је он био жив, а сада још и мање. Босанска властела није имала намере да било кога види на босанском престолу осим онога ко припада породици Котроманић. Осим тога постоје индиције да је нешто прије смрти, краљ Твртко II себи одредио наследника у незаконитом сину краља Стефана Остоје који се звао Томаш. Тако је и било. У новембру 1443. године изабран је Томаш за краља Босне.

То је сада изазвало нове заплете будући да је краљ Остоја имао још једног сина и то Радивоја који је до тога момента имао неких акција око босанског престола и није се хтео тек тако одрећи тога да круну узме за себе. Како је уз све то био и турски

фаворит то је избор Томаша за босанског краља могао изазвати и њих. С друге стране, ни најјачи великаш у Босни, Стефан Вукчић Косача, није био консултован при избору Томаша за краља па се и са те стране појавио јак противник.

Све то је јако компликовало ситуацију јер избором Томаша босанска властела је сасвим отворено показала противтурски став, али и незадовољство оним понашањем које је до тога момента показивао Стефан Вукчић Косача. То је изазвало Стефана Вукчића Косачу да отворено иступи против управо изабраног краља Стефана Томаша, па је у оквиру тога тражио од Дубровника да не признају новог краља. Но, Дубровник је то одбио, а није пропустио прилику да се похвали краљу Томашу како су га подржали онда када је било најтеже: *"како, када је недавно умро добре успомене краљ Твртко, Дубровчани нису хтели чути ни слушати нека посланства и речи, које су им поручивали краљ Радивој, војвода Стефан и неки други, који су их молили, да вам не дамо доходака ни да вас признамо за краља"*.

Снага Стефана Вукчића Косаче и противкраља Радивоја није била ни у ком случају за потцењивање, али како они у том моменту нису успели да обезбеде турску помоћ, Турци су тада трпели напад Угарске (тзв. "дуга војна"), то се краљ Томаш осећао довољно сигурним да и сам покрене неке акције против њих. Тада се појавио и Улрих Цељски, као наследник Хермана Цељског, и затражио да босанска круна припадне њему, а све сходно уговору из 1427. године. Велико је питање како би краљ Томаш успео да и ову опасност преброди да га није помогао Јањош Хуњади. У то време смутњи у Угарској, Јањош је био довољан моћан да угарском краљу Владиславу наметне то да призна Стефана Томаша за босанског краља. Тиме су отпале и аспирације грофова Цељских.

За ову услугу краљ Томаш је био бескрајно захвалан Јањошу Хуњадију и то не крије у једној својој повељи из јуна 1444. Ту он наводи како га је краљ Твртко II одредио за наследника на босанском престолу, али да без помоћи Хуњадија не би успео да то и оствари. *"Ми, Стефан Томаш, краљ босански, јављамо овим свима, којих се тиче, да пошто је престо овога нашега босанског краљевства по смрти славне успомене светлога господина Стефана Твртка, последњег краља, нашега предрагога стрица, било испражњено, а ја сам по његовој смрти и његовој одредби остао господар градова и крунских добара истога краљевства; то је пресветли владар и наш милостиви господар господин Владислав, краљ Угарски и пољски, по посебном савету, доброј вољи и одредби поштованог господина Јањоша Хуњадија, врховног војводе краљевих војски, нас свечано за краља реченога краљевства босанскога поставио и потврдио"*. Да ове речи не би биле само празна захвалност краљ Томаш се убудуће обавезује према Јањошу Хуњадију: *"У жељи, да се ми за толику љубав и склоност одужимо, обавезујемо се Јањошу Хуњадију, да ћемо верно служити реченоме краљу и круни његовој, а војводу Хуњадија признајемо истинитим и верним пријатељем и братом,....."*. Између осталог краљ Томаш се обавезује да ће плаћати Хуњадију 3000 дуката сваке године, помагати га у свим његовим подухватима и обезбедити му у свакој прилици боравак у Босни.

Тиме је била скинута једна опасност, али остао је најопаснији од свих: Стефан Вукчић Косача. Ту није било никакве могућности за мир између кућа Котроманић и Косача иако су се Дубровчани око тога трудили. Већ почетком 1444. године почели су оружани сукоби у којима је краљ Томаш имао много успеха највише због тога што је успео да себи обезбеди помоћ Венеције и војводе Иваниша Павловића. У тој неравноправној борби, за веома кратко време, изгубио је Стефан Вукчић Косача доста територија од којих су свакако најзначајнији били градови Бар, Омиш и Дријевски трг. Било је очигледно да без турске помоћи он не представља снагу за респект. Стога не изненађује што се обратио Напуљском владару, Алфонсу Арагонском, коме је понудио да му постане вазал, а да га овај за узврат помаже. Но, Алфонс Арагонски је доста тога обећао, али ништа није био у стању и да учини.

Током маја 1444. године успео је краљ Томаш да од турака преотме Сребреницу, али није имао намеру да је препусти деспоту Ђурађу Бранковића који је овај град сматрао својим. У то време деспот Ђурађ је успео да обнови Деспотовину (август 1444.), а 10. новембра 1444. године дошло је и до страшног пораза крсташке војске код Варне када је погинуо и угарски краљ Владислав. Како деспот није учествовао у овој акцији то му тога момента још увек није претила турска опасност. Стога се окренуо ка краљу Томашу желећи да од овога извуче Сребреницу на коју је полагао право. У јесен 1444. године деспот склопи савез са Стефаном Вукчићем Косачом. Тај савез је одмах резултовао тиме што је деспот Ђурађ успео да од краља Томаша преотме Сребреницу.

Ако је од деспота изгубио Сребреницу, на другој страни краљ Томаш је постигао успех тако што је уз помоћ војводе Иваниша Павловића провалио дубоко у област Стефана Вукчића Косаче. Но, када се очекивало да краљ Томаш до краја искористи ове своје победе, одједном све је стало и ствари су кренуле неочекиваним током. Неким начином ступили су у контакт краљ Томаш и Стефан Вукчић Косача и одлучили да се измире, а да би то своје помирење учврстили требали су и да се ороде тако што би се краљ Томаш оженио Косачином ћерком Катарином. Но, ту је сада постојала једна препрека. Краљ Томаш је до тога момента живео са неком женом која се звала Војача и била је простога рода. Краљ је непрестано избегавао да је ожени иако јој је то обећао под условом да му буде верна и да се добро влада. Да би некако изврдао то обећање затражи краљ Томаш од папе Еугена IV да га овај разреши овога обећања. Након извесног времена папа то и учини. Управо док је преговарао о новој женидби, стигне краљу Томашу ова папска разрешница и он отера Војачу. Сада више није било препрека за склапање новог брака.

Венчање је обављено у Милодражу током маја 1446. године, а свечаности су биле велике јер су се овим венчањем мириле две најјаче куће у Босни: Косаче и Котроманићи. Ипак, нису сви били задовољни па су неки од великаша били одсутни и тиме сасвим отворено изразили своје незадовољство. Свакако најистакнутији међу одсутним је био војвода Иваниш Павловић. Одмах након свадбе извршено је и крунисање у Милама.

Сада су били сви услови да у Босни коначно завлада мир. То је једно време тако и било, а у том међупериоду почео је Стефан Вукчић Косача да се назива херцегом светог Саве. Опет су главну улогу одиграли Турци и херцег Вукчић то и не крије наводећи да је заслугом султана добио ту титулу: *"милошћу божјом и господара великог господина ми цара амир султан Мехмета бега ми господин Стефан, херцег од светог Саве, господар хумски и приморски, велики војвода русага босанскога, кнез дрински и веће"*. Ту су већ почели нови сукоби између херцега Вукчића и краља Стефана Томаша, будући да је том титулом херцег желео да истакне своју независност од босанског краља. То је била прва невоља за краља Томаша, а друга је наишла онда када је (1448.) деспот Ђурађ поново успео да од њега отме Сребреницу. Постоје претпоставке да су у оквиру деспотове војске која је заузимала Сребреницу били и одреди које је послао херцег Вукчић. Сада су херцег Вукчић и краљ Томаш били опет у отвореном непријатељству. У новим сукобима, који су трајали све до 1451. године, краљ Томаш је успео да поново преотме Сребреницу, али и да изгуби неке друге територије.

У фебруару 1451. године долази до смене на турском престолу када на место султана Мурата II долази далеко ратоборнији Мехмед II. Херцег Вукчић је умео да се одмах приближи новоме султану и да од њега добије одобрење да од Дубровника отме Конавле. Дубровник је покушао да од Угарске добије војну помоћ, али у томе није успео. Крајем јуна 1451. године херцег је напао и заузео цело Конавле изузев градова Сокола и Цавтата. Све је тада херцегу ишло на руку, али сада су одједном у оквиру његове породице избиле неприлике. Његовом сину Владиславу су својевремено довели једну младу и лепу девојку као куртизану, међутим херцег Вукчић је бацио око на њу и преотео је од сина. То је изазвало незадовољство код херцегове жене Јелене, али и код сина Владислава. Како он на све то није обраћао пажњу и терао по свом, то су му жена и син пребегли у Дубровник. *"Наиме, Лаоник пише у V књ. да је с неким фирентинским трговцима који су боравили у Стјепановој земљи (коју он зове Сандаљевом) дошла и нека распусна жена. Па како су Стјепану много причали о њезиној лепоти, он је позвао к себи и толико се њоме занео да ју је сместа задржао на свом двору. Стјепанова жена, озлојеђена због тога, више пута га је опомињала да ту жену макне из куће, а кад он то није хтео учинити, побегла је с једним својим сином у Дубровник"* (Мавро Орбин).

Дубровник је у то доба био у тешкој ситуацији па је овај долазак херцегове жене и његовог сина дочекао скоро са радошћу желећи да помоћу њих сузбију херцега. Одмах је херцег Вукчић осетио колико опасно по њега може да буде ако му син и жена буду под контролом Дубровника. Најпре је покушао да се измири са женом и сином, али када није у томе успео затражио је Дубровника да му их изруче, но град то одбије. *"Стјепан је упутио тамо своје људе да је моле да се врати кући и да га не озлоглашава тако по страним земљама. Али је она одговарала да се неће вратити све док не види да је наложница напустила кућу. После тога је Стјепан замолио Дубровчане да је силом врате. Они му нису испунили молбу, па се стога оружјем латио против њих"* (Мавро Орбин).

Након тога почеле су дипломатске активности у којима је Дубровник покушавао да на своју страну привуче краља Томаша, деспота Ђурђа, а херцеговог сина Владислава су већ имали под својом контролом. На крају, у овај општи хаос сплетака, умешали су се Турци и присилили херцега да Дубровнику врати Конавле (1452.). Међутим, херцег није поштовао своје обавезе па је одмах по одласку турског посланика поново заузео Конавле. Но, тада је дошло и до оружних сукоба са сином Владиславом који се до тога момента задовољавао само тиме да прави сплетке. Но, сада је уз помоћ Дубровника, војводе Иваниша Влатковића, краљ Томаша, Петар Војсалића ударио на оца. Веома брзо скоро цео Хум је био пао под његову контролу.

Вероватно је да би овај савез због своје свеобухватности и снаге дошао главе херцегу Вукчићу да ускоро у његовом оквиру међу самим савезницима није дошло до свађе. Разноразни интереси онемогућили су ову коалицију да посао заврши до краја. Савез се ускоро разбио, а Владислав је остао у Хуму усамљен насупрот оцу, херцегу Стефану Вукчићу. Међутим, херцег је био сувише слаб, а Турци му нису никако хтели послати помоћ. Стога је једно време трајао неки привидан мир, све док крајем 1452. године Турци нису послали херцегу војне одреде са око 2000 људи. Међутим, ни то није било довољно па је почетком 1453. године херцег морао да одустане од првобитне намере да заузме Хум. Ипак Владислав је био у лошој ситуацији, а то су приметили и Дубровчани пишући да виде *"слабо стање господина Владислава и јер је његова земља уништена и огладнела, и још ће горе уништити, ако рат потраје"*. Херцег Стефан Вукчић је, насупрот сину Владиславу, успео да за себе избори добру политички ситуацију јер *"нема ниједнога великаша у Босни ни у Србији, који би хтео да нашкоди херцегу, а то зато што су га Турци подржавали и помагали"*.

Све то је присиљавало Владислава да по сваку цену склопи мир са оцем. О томе како су текли ти преговори херцег Вукчић овако пише: *"Учиних ов наш лист отворен и с нашом печатњом оверен с всацијем милостивијем срчанијем хотијењем и правом родитељском истином љубвом милост и част и добру вољу сину ми кнезу Владиславу, када дојде ка мни и смири се прида мном и дозвола до себе, што је учинио коју сгријеху господару великому (султану), и што је учинио неправедно и супротивно мени, родитељу свому, за тој када дође ка мније с велицијем смијерством и дозвола по достојној правди до себе, и рече ми поставити опет у моје руке властели и ине слуге и градове и приходке и све с чим је одашао био од мене, и рече ми, да ће осим сега бити вјеран полага мене господару великому и меније херцегу Стефану, родитељу свому, послушан и угодан, и рече ми, да ће бити складан и јединан с мојим сином и з братом својијем с кнезом Влатком, оба под мој послух на службу и на вјерност господара великог"*. Тиме су се Владислав и сви његови побуњеници вратили под херцегову власт, али он им је за узврат признао све земље и поседе. Тада се херцег Вукчић помирио и са женом Јеленом.

Одмах потом и Дубровник је био присиљен да преговара са херцегом па је и ту постигнут мир (април 1454.). До краја се показало да рат никоме није донео ништа јер су зарађене стране биле присиљене да све доведу у оно стање које је било и

прије рата. Херцег се тада веома чврсто обавезао да неће започињати било каква непријатељства према Дубровнику и да неће мир *"потворити ни за једну ствар на земљи ни за страх ни за благо ни за ниједнога господина ни за ниједнога инога чловјека вољу, изложив (осим) великог господина цара турскога Мехмед бега"*.

Док су ови догађаји ишли, султан Мехмед II успео је да освоји Цариград (мај 1453.). Босански краљ Стефан Томаш и херцег Вукчић одмах су султану честитали на овом успеху. Није прошло много, а њих двојица су дошли у сукоб око баштине покојног бана Петра Таловца. До краја ниједан од њих није имао никаквог успеха. Тада су (1454.) већ и Турци упадали у Деспотовину, а деспот Ђурађ је морао да бежи у Угарску. Како турски напад на Деспотовину није успео у потпуности то је султан за 1456. годину припремио велики напад на Београд. У оквиру припрема он је затражио од босанског краља Томаша да му овај преда четири града, а један од њих је требао да буде Бистрица. Било је више него очигледно да султан има намеру да Босну у потпуности освоји и да му ови градови требају као база за тај подухват. Стога се краљ почео обраћати околним земљама, посебно Венецији, тражећи од њих помоћ, но у томе је слабо успевао. На сву срећу, Турци су под Београдом доживели катастрофу тако да је за извесно време и та опасност прошла.

Краљ Томаш је тада одједном добио амбицију да он буде вођа хришћанској коалицији која ће да се бори против Турака. То је био разлог што се почео приказивати као одлучан противник турака, а такав утисак је оставио и на изасланства која су му дошла из Венеције и од папе. *"Посетио сам господина краља који ми је рекао да Турчин сматра ово краљевство главним вратима хришћанства и да му је пре годину дана тражио четири града овога краљевства, који су, може се рећи, његови стубови, јер два од њих су усред овога краљевства, а од других два један је кључ Угарске, а други Далмације и Приморја. Видећи краљ Турчинову злу намеру, одгодио је до сада решење тог питања, дајући му наде и обећања. Коначно је дошао крај овој ствари и краљ више не може отезати. Његова је светлост одлучио приклонити се хришћанима и сасвим се ослонити на папу и друге хришћане против реченог Турчина."* пише Венецијански посланик (јун 1457.).

Ипак, нико му није баш много веровао будући да он није имао снаге ни из Босне да истисне Турке, а камоли да уради нешто више. Још од почетка 1457. године у Босни је боравила једна повећа група мајстора које је послао султан и који су градили бродове на Сави са босанске стране. Осим тога појавио се и један одред од око 8000 турака који се требали да штите раднике, али и да служе као стална претња. Све то је разлог да се папа Каликст III постепено охладио од своје идеје да краља Томаша прогласи *"хришћанским капетаном"* и да тај назив усмери ка Скендербегу (децембра 1457.).

Увидевши да су ове идеје, које да су успеле могле од њега да створе средишњу личност тога дела Европе, у потпуности пропале краљ Томаш је наставио да заступа ону ситну политику локалних зајевца које је и до тога момента водио. Осим сукоба око Цетинске области (оставина иза бана Таловца) који су трајали већ

дуже време са херцегом Вукчићем, почео је краљ Томаш да баца поглед на Деспотовину. У јануару 1458. године умро је деспот Лазар Бранковић (наследник деспота Ђурђа), а владавина је остала на намесништву у којем су били удовица Јелена, Стефан Бранковић (слепи) и Михајло Анђеловић. Било је очигледно да деспотица Јелена и Стефан Бранковић имају намеру да се ослоне на Угарску док је војвода Михајло Анђеловић био турски човек. Све је то доносило само смутње у Деспотовини што је краљ Томаш осетио као своју прилику.

Већ у фебруару 1458. године краљ Томаш отима Сребреницу, а у априлу исте године склапа са Турцима мир. Истовремено, водио је преговоре са деспотицом Јеленом о удаји њене ћерке Маре (имала 12 година) за његовог сина Стефана. Овај брак је требао да буде типично политички јер би се њиме деспотица Јелена отарасила војводе Анђеловића, док би краљ Томаш за свога сина обезбедио Деспотовину (тачније: њене остатке). Ти брачни преговори су били препуни сплетака и различитих интереса. Једно време је краљ Томаш је почео да се предомишља па док су још трајали преговори са деспотицом, почео је да се обраћа папи не би ли овај за његовог сина пронашао неку италијанску принцезу. Све што је папа могао да му понуди била је једна ванбрачна ћерка миланског војводе, што није било оно што је краљ Томаш желео. То је био разлог зашто се он одмах вратио започетим преговорима са деспотицом. Међутим, то све војвода Анђелић није баш тако мирно посматрао. Осећајући да му власт полако клизи из руку, он доведе у Смедерево један турски одред и они одмах извесе турску заставу. То је било довољно да изазове њихове противнике и да турска странка буде исечена, а Анђелић да буде бачен у тамницу.

У том догађају деспотица Јелена је одиграла одлучујућу улогу намамивши у једну кулу главне представнике турске странке. *"Лазарева удовица, која се била повукла у кулу, видевши такву побуну својих људи коју није била у стању да угуши властитим снагама, смисли некако изговор којим би намамила у замку тог новог владара. Једног дана позва га пријатељски на ручак у кулу, куда је он, не помишљајући ни на крај памети да је посреди превара, радо дошао. Али она, чим је ступио у кулу, нареди да га вежу, те га онако свезана посла у Угарску, где је био бачен у тамницу."* (Мавро Орбин). Управо ова акција деспотице Јелене је навела Турке да поново нападну на Деспотовину, па се након овога најновијег таласа освајања територија Деспотовине свела само на Смедерево. Угари су тада пружили ограничену војну помоћ која је успела да Турке заустави, али то је било тек привремено. Било је очигледно да ће они ускоро да наставе напад.

Баш то је била карта на коју је заиграо краљ Томаш. Јасно увидевши да без дозволе Угарске неће успети да оствари своју замисао и да сина ожени за Мару Бранковић, он отпутује лично на угарски двор који је тада боравио у Сегедину (крај 1458. године). Ту се краљ Томаш веома брзо споразумео са угарским краљем Матијом и добио од њега пристанак да сина ожени са Маром Бранковићем. У овом случају женидба као да је више одговарала Угарској неголи Босни. Наиме, било је договорено да ће Босна, онога момента када се син краља Томаша ожени Маром Бранковић, преузети Смедерево, али и његову одбрану од турске навале која се

очекивала. То је био разлог зашто су краља Томаша још пожуривали да што прије преузме Смедерево. *"Нарочито вам је познато, када нам је при нашем одласку из Сегедина наложио, да светлога Стефана, нашега вољеног сина, без икаква отезања, што је могуће пре, пошаљемо у град Смедерево"* (из писма краља Томаша). Можда је краљу Томашу тада изгледало да је направио добар посао јер је сину обезбедио титулу деспота, али још у Сегедину је имао разлога да се увери да се по свему судећи прерачунао.

Док су се два краља договарала у Сегедину, почетком 1459. године Турци улазе у Босну и нападају на Бобовац и Врандук. У том моменту у Бобовцу се налазио "младожења" Стефан Томашевић, али се нешто касније успео извући. *"У понедељак (29. јануара) пред нашим доласком у Јајце провалила је наине велика турска војска, кад је чула да ћемо доћи, у средину нашега краљевства и дошла под наш краљевски град Бобовац, у којем смо, како смо вам казали, оставили нашега споменутога сина, па онда је дошла под други град, по имену Врандук"* (из писма краља Томаша).

Чим се извукао из опкољеног Бобовца пожурио је Стефан Томашевић ка Смедереву где је 21. марта 1459. године обављено његово венчање са Маром Бранковић. Са овим својим политичким успехом краљ Томаш је био веома поносан па није пропустио прилику да се похвали: *"да је мој вољени син, светли Стефан, узео за жену ћерку покојног деспота Лазара те је преузео читаво његово владање у Угарској и Рашкој, у колико га Турци још нису освојили. Такође је угарски краљ Матија га прогласио деспотом места свога таста Лазара, и то сложено вољом свих Рашана"*. У то време краљ Томаш је сасвим отворено иступао против турака па је чак нападао и место Ходидјед где су се ови утврдили. *"Краљ је заузео предграђе Ходидједа, које је било велико и пуно народа, и спалио га, а народ делом поубијао, делом повео у ропство"* пишу Дубровчани краљу Матији. Међутим, и поред свих тих успеха све је то било јако несигурно и краљ Томаш се почео обраћати папи Пију II тражећи помоћ.

Страховања краља Томаша су се веома брзо остварила када су Турци средином 1459. године банули под Смедерево. *"Тада турски цар Мехмед, видевши до каквог је стања дошло у Рашкој и Србији, пође с војском против Смедерева"* (Мавро Орбин). Грађани Смедерева и иначе нису били баш расположени према Стефану Томашевићу и никако га нису могли прихватити за деспота. Није било у питању само што је он био католик, још више им је сметало то што им је био наметнут са стране. Баш зато и дође до побуне у граду и предаје града султану Мехмеду II. *"Сазнавши то, грађани Смедерева изиђоше из града, пођоше му у сусрет и предадоше му кључеве града. Мехмед им подели много поклона, неком даде новаца, а неком посед"* (Мавро Орбин). Султан се показао широкогруд и према деспоту Томашевићу допустивши му да са својим благом напусти град.

Чувши о начину на који се Смедерево предало угарски краљ Матија и папа Пије II свале сву кривицу на деспота Томашевића тврдећи да су га Турци подмитили. *"Други веле да је овај град предао Турцима босански краљ Стефан, који је, као*

Лазарев зет и наследник Рашког Краљевства, после смрти таста водио сву управу у том краљевству" (Мавро Орбин). Краљ Матија је био веома груб називајући деспотовог стрица Радивоја издајником, а Е. Силвио недвосмислено каже да је деспот Томашевић *"дозвао Турке и град предао за велику своту новца"*. Осим тога пала је на босанског краља Томаша и љага да су Турци по његовом позиву дошли у Босну те исте године (1459.) и напали на земље херцега Вукчића. Тада се одједном појавила и опасност да га папа због наводне издаје екскомуницира. Међутим, ускоро се показало да су све те оптужбе против краља Томаша ипак лажне и претеране.

Док су га на западу оптуживали да сарађује са Турцима, султан Мехмед II је почетком 1460. године упутио краљу Томашу захтев да му обезбеди пролаз преко Босне не би ли Турци тиме добили краћи пут за провале у Срем и Славонију. Док се краљ Томаш размишљао шта да ради, освоје Турци Сребрницу, Зворник и Усору. У то време Турци су се завадили и са херцегом Вукчићем, а он се тек од тог момента коначно уверио са које стране иде права опасност. Изгледа да му је тек Венеција објаснила до чега ће довести његови стални сукоби са краљем Томашем пишући му да *"нема сумње да ће постојећа размирица између светлога господина краља босанскога и херцега Вукчића, ако се не нагоде и здруже речена два господина у сврху спаса и одржања обојице, бити узрок пропасти и расула државе обојице, као што се догодило деспоту од Мореје"*.

До помирење краља Томаша и херцега Вукчића никада није дошло будући да је краљ изненада, у јулу 1461. године, умро. О самој његовој смрти постоје различита мишљења тим више што је те последње године свога живота (1461.) побољшавао.

Прва верзија је везана директно за борбу око власти између краља Томаша и његовог брата Радивоја којег је опет подржавао краљев син Стефан Томашевић. *"Године 1461. дана 10. јула убијен је краљ босански Томаш пред градом Ораховицом на извору реке Уне у Хрватској. Рођакиња овога краља била је нека госпођа Маргита од Ораховице, коју су досада много узнемиравали Хрвати и кнезови Курјаковићи. Она пак пође до краља Томаша молећи га, да је ослободи њезиних непријатеља. Краљ сакупи јаку војску, те сина Стефана и брата Радивоја пошаље у Хрватску у помоћ споменутој госпођи. Но дошавши ови онамо нису ништа радили, већ дан на дан војску губили. Чувши то краљ Томаш сам оде у Хрватску под Ораховицу, те изгрди брата и сина. Брату рече: Ниси за друго, него стоку да пасеш., а сину: Купићу ти плуг, да ореш. Овима се даде то нажао, те још исте ноћи погубише краља. Сахранише га у Јајцу код фрањеваца, те још исти дан одабран би син му за краља"* (Томашић).

Друга верзија за његову смрт оптужује угарског краља Матију као иницијатора, али опет су Радивој и Стефан Томашевић ти који су овај злочин извршили. *"Томаш се показивао на изглед да је у савезу са хришћанима, а у ствари је био више на страни Турака. То је на крају био разлог што је изгубио и живот и краљевство. Турски цар Мехмед II био је, наиме, дошао прерушен у Босну да види и купи податке о утврђењима. У Јајцу га је познао краљ Томаш, с њим се побратимио (како је*

обичај код тог народа) и пустио га да слободно оде. Када је то доцније допрло до уишију угарског краља Матије, Матија је настојао на све могуће начине да се дочена Томаша. Али видећи да се он јако пази, дао је потајно наговорити његова сина Стефана и Томашева брата Радивоја да, у интересу хришћанства макну с пута тог вероломног краља, обећавајући да ће им, ако то учине, помоћи да постану господари Босанског Краљевства. Ове речи и обећања Угра распалише срце младића који је по природи био честољубив, тако да је одмах прихватио предлог. Краљ Томаш је управо био отишао у Хрватску да удари на земљу Бјелај, па док је лежао у кревету због неког лаког оболења, ноћу су га напали његов син Стефан и брат Радивој. Пошто су га удавили, разгласили су да се угушио услед неке своје старе болести" (Мавро Орбин).

Било која од ове две верзије да је тачна, а могуће је да није ниједна и да је краљ погинуо у неким борбама, оне када описују његову недостојну смрт јасно говоре шта су савременици мислили о њему. Сва политика коју је краљ Томаш водио била је недоследна, без неког правца, а надасве превртљива какав је био и он сам. *"Међу босанским краљевима Томаш је био лукав, превртљив и непостојан у својим делима"* (Мавро Орбин). Био је помало мегаломан, али без снаге, а чини се и са веома мало талента. Ипак, остаје чињеница да се у тим тешким временима успео одржати један доста дуг период, а да он сам на краљевском престолу није био угрожен. Био је способнији да очува своју власт неголи државну целовитост.

14. Краљ Стефан Томашевић (1461-1463)

Краља Томаша наследио је његов син Стефан рођен у ванбрачној вези са Војачом, коју је својевремено отерао. У законитом браку са ћерком херцега Вукчића, Катарином, имао је краљ Томаш још двоје деце и то сина Сигисмунда и ћерку Катарину. Како је у време његове смрти Сигисмунд имао 10 година то није било говора о томе да би он могао наследити босанску круну. Осим тога Стефан је постао српски деспот још за живота краља Томаша и самим тиме био предодређен да буде босански краљ.

Први наступи краља Стефана Томашевића били су, гледајући чисто политички, веома вешти. Најпре је све учинио да се измири са херцегом Вукчићем, што му је до краја и успело. Успешном измирењу највише је допринела она пажња коју је краљ Стефан Томашевић поклатио краљици Катарини. Многи су очекивали сукобе између маћехе - краљице Катарине и краља Стефана Томашевића, будући да се они за живота краља Томаша нису баш трпели. Како је Катарина била ћерка херцега Вукчића то је било за очекивати да се у овај сукоб умеша и херцег Вукчић, наравно, на ћеркиној страни. Међутим, краљ Стефан Томашевић се показао као много трпељивији него што се то очекивало па је са много такта приступио маћехи што је довољно утицало на херцега да на краља благонаклоно гледа. *"Ја, видевши љубав, коју има према мојој ћерки, са њим сам се измирио. И тако сам му одпремио мога сина Влатка са другим баронима на крунидбу"* задовољно констатује херцег Вукчић у једном писму.

Када је средио те ствари по Босни, краљ Стефан Томашевић се окренуо ка папи Пију II тражећи од њега вишеструку помоћ. Најпре напомиње да се очекује турски напад те моли папу да Босни обезбеди угарску помоћ. *"Обавештен сам да турски цар Мехмед мисли идућег лета да удари са војском на мене и да је све што је за тако нешто потребно, припремио. Таквој сили ја се не могу одупрети. Молио сам Угре и Млечане и Ђурађа Кастриота (Скендербега), да ми у овој невољи притекну у помоћ, што молим и тебе"*. Осим тога тражи од папе да му пошаље краљевску круну, али и бискупе који ће помоћи у прекрштавању богумила. *"Због тога, више од свега желим да примим круну и свете бискупе, што ће бити довољан знак, да не нећеш у невољи оставити. Са твојом помоћи донећу поданицима веће поуздање, непријатељима већи страх"*. Како је краљ Стефан Томашевић знао да у магацинима у Венецији има доста оружја које је било спремно за крсташки рат који никада није покренут, а како је Босанцима оружје било потребно, то моли папу да му пошаље и оружје. *"За живота мога оца био си наредио, да му се пошаље оружје, сакупљено за крсташки рат, а спремљено у Далмацији у млетачкој руци, али то није било по вољи млетачком Већу; заповеди да се сада мени пошаље"*.

Истовремено краљ Стефан Томашевић се жали папи како Турци у Босни са својим благонаклоним поступцима постепено придобијају сељаштво. *"Турци су мојем краљевству подигли неколико тврђава и ласкају сељацима, приказујући се тобож љубазним према њима и обећавају, да ће сваки од њих бити слободан, који код њих дође. Ови су сељаци веома припрости и не схватају лукавост и турске преваре, те мисле, да ће она слобода, коју им обећавају, увек трајати"*. Интересантан је начин на који краљ опомиње папу да турски апетити нису усмерени само на Босну и да ће након њеног освајања доћи на ред и друге земље. *"Када би се Мехмед задовољио са мојим краљевством, а не би хтео даље тражити, онда би ме могли препустити судбини, те не би требало узбунити остало хришћанство ради моје одбране. Али незаситно властољубље нема границе; после мене напаиће на Угарску и Далмацију, која је под Млечанима, па ће преко Крањске и Истре потражити Италију, којом жели завладати"*.

Нешто од онога што је краљ Стефан Томашевић тражио папа је и испунио. Круну му је послао и крунисање је обављено у зиму 1461. године. Крунисању је присуствовала најкрупнија босанска властела, а херцега Вукчића је заступао син Влатко. Сматрајући овај свечани чин веома успешним краљ Стефан Томашевић се хвали Венецији *"да је био окруњен слободним пристанком својих кнезова и госпоре краљевства уз велико одобравање и весеље"*. Но, све остало папа није био у стању да испуни, па чак ни делимично. Ипак, краљ је био изгледа задовољан.

Оно што је могло да помути тадашње добро расположење краља Стефана Томашевића били су његови веома лоши односи са угарским краљем Матијом Корвином. Ти односи су се још више затегли Стефановим крунисањем будући да је краљ Матија сматрао њега (краља Стефана Томашевића) својим вазалом, а Босну вазалном државом Угарске. Како је крунисање било обављено без његовог пристанка то је сматрао да је краљ Стефан на тај начин изневерио своје вазалне обавезе. Како је папа Пије II био тај који је послао круну и своје легате да крунишу

Стефана Томашевића то се краљ Матија дурио и на њега. Међутим, папа Пије II био је веома упоран на томе да измири краља Матију и краља Стефана Томашевића и на крају је у томе успео. У једном писму краљ Матија, морајући да попусти, пише папи и пребацује на начин на који је крунисао краља Стефана Томашевића, али ипак пристаје да босански краљ пошаље своје посланике и да се постигне измирење. *"Молим, дакле, Вашу Светост, да својим попуштањем не дајете превише поуздања томе човеку, те ако су ваши посланици против ваше заповеди то урадили, опозовите; нарочито, оне ствари, које спадају под наше право, и препустите их нама. Уосталом, ма како ствари досад текле, ипак ћемо ми опомене Ваше Светости слушати и краља ћемо милостиво примити, јер нас управо сада по својим посланицима моли за опроштење, али уз услов да убудуће верно испуњава своје обавезе и да унапред буде послушан и тиме поправи што је згрешио"*.

Током пролећа 1462. године у Будиму су почели преговори, у самоме почетку веома тешко, али када је краљ Стефан Томашевић гурнуо пред краља Матију повећу гомилу злата, заједнички језик је одмах пронађен. Осим овога злата у неке од босанских градова ушла је угарска посада, а краљ Стефан Томашевић се морао обавезати да ће престати Турцима плаћати данак те да ће се са Угрима борити против турака.

Интересантно је да је у извршавању ових својих преузетих обавеза краљ Стефан Томашевић био у потпуности искрен. Одмах је обуставио плаћање Турцима харача, а султан је послао једног свога посланика да види због чега се из Босне не шаље злато. Краљ Стефан Томашевић је турског посланика повео са собом у ризницу, показао му злато и рекао: *"Ето, харач је сакупљен и спреман; но није ми ни на крај памети, да толико благо пошаљем цару, а да га се сам лишим. Јер ако цар на мене с војском удари, лакше ћу му се одупрети, кад будем имао новаца, а ако би ме невоља снашла, па бих морао побећи у другу земљу, са тим ћу благом живети много удобније"* (Халкокондила). Но, ни турски посланик се није нашао затечен оваквим краљевим наступом. *"Кад је то чуо турски поклисар, овако му је одговорио: Нема никакве сумње, врло је лепа и поштена ствар да тај новац остане код тебе, кад се то не би косило с утаначеним уговорима које си својом заклетвом потврдио. Али, ако из похлепе за новцем будеш и даље кршио поменуте уговоре у нади да ће ти тај новац донети неку срећу, бојим се, заиста, да ти се не деси супротно. Јер не мислим нипошто да је зло поседовати новац, кад бог то хоће, ни лишити се њега, кад се њему тако свиђа. Штавише, сматрам да је далеко поштеније и похвалније лишити се новца него увредити онога који нам је омогућио да га стечемо"* (Мавро Орбин). У то време султан је био заузет другим пословима па је ова непослушност краља Стефана Томашевића остала за тренутак некажњена.

Док је краљ Стефан на тај начин пружао отпор Турцима, у Босни је поново дошло до расцепа међу властелом, овај пут у породици херцега Вукчића. Син херцега Вукчића, Владислав се по други пут побунио против оца и незадовољан одмах отишао код султана тражећи да му овај уступи војску не би ли од оца добио оно што је тражио. За узврат је обећао султану укупно 100.000 дуката које није имао,

али је обећао да ће их позајмити од Дубровника и Венеције. На такво обећање султан је пристао и једну војску са Владиславом отпремио у Босну. Међутим, због неких сукоба са Угарском ова акција није могла бити одмах изведена па је то омогућило султану да почне сплеткарити. Понуди херцегу Вукчићу да он (херцег) исплати султану 100.000 дуката или да му препусти градове Клобук, Чачвину и Мичевац, па ће га у том случају оставити на миру. То је била понижавајућа понуда коју херцег није прихватио, а уз то био је охрабрен вестима да ће му Угарска помоћи, али и босански краљ Стефан Томашевић.

Краљ Стефан Томашевић се тада одлучио на један веома смео потез. Он је код турског султана упутио посланство које је требало да углави петнаестогодишње примирје. То би била олакшавајућа вест за Босну, да се није радило о турској варки. Посланство је задржавано код турског султана толико дуго док се и војска није спремила. У међувремену је у Босну дојављено да је примирје на петнаест година склопљено, па је то тамо одмах изазвало извесно опуштање. Никома није пало на памет да би то могла да буде турска варка, а осим тога, то је чудно, никоме није било сумњиво што се посланство још увек не враћа. Како је та превара код турака смишљена описује Константин из Островице. *"Рече Махмуд паша: Шта да радимо? Какав одговор да дамо босанском краљу? Одговори Исак паша: Ништа више, него му дајмо примирје, а сами се кренимо за њима, јер иначе босанску земљу не бисмо могли освојити, зато што је земља планинска, а к томе ће имати угарскога краља у помоћи, Хрвате и друге господаре, и тако ће се осигурати да му се после ништа неће моћи учинити. Па зато дајмо им примирје да би могли отпутовати у суботу, а ми ћемо за њима кренути у среду све до Ситнице близу Босне. А нико неће знати на коју страну ће се одатле цар окренути"* (Константин из Островице).

У мају 1463. године покренуо је султан велику војску за коју се дуго није знало у коме ће правцу да крене. То је нарочито бунило угарског краља Матију. *"Наше су уходе често јављали и тврдили разне супротне вести, да ће једним четама опколити Београд, с другим да ће са нама започети битку, трећима да креће на неко друго место. Али је касније ова неизвесност нестала и било је јасно, да креће против Босне, позван од неких издајница"* пише он папи. У то време тешко да је у Босни било издајница будући да су се херцег Вукчић и син му Владислав измирили и да су заједно пружили Турцима отпор.

Турски поход је напре изненадио војводу Твртка Ковачевића, последњег из рода Диничића. Како је војвода веровао у склопљено примирје са Турцима то није пружао отпор, а Турци су му на крају одсекли главу. *"А ми смо ишли све до Босне. И приспели смо у једну земљу босанскога кнеза који се звао Ковачевић и изненадно нападнут, покорио се цару. А цар је потом наредио да се овај погуби"* (Константин из Островице).

Једна војска коју је водио лично султан опседала је Бобовац, док је друга војска напала на Јајце где се затворио краљ Стефан Томашевић. Бобовац се бранио само три дана јер га је кнез Радак предао очекујући награду, али био је одмах посечен.

"Јуришајући на град Бобовац почео га је тући на више начина. Овај град је подигнут на једној високој планини и врло је утврђен по свом природном положају. Али Турчин, гађајући непрестано из артиљерије чије су кугле падале у град, створио је панику међу његовим браниоцима. Поред тога, на челу овога града налазио се Радич, који је раније био манихејац, а доцније се почео претварати да је католик. Он је био поткупљен од Турчина, те му је предао град. Затим је тај исти Радич почео наговарати и посаду куле да прекине с пружањем отпора и да се преда тако моћном господару. На крају, била је предана Турчину та толико важна тврђава која се, како је била снабдевена свим потребама, лако могла бранити и одолевати непријатељу две године дана" (Мавро Орбин).

Изгледа да је овако нагли пад Бобовца изненадио највише краља Стефана Томашевића који је очекивао помоћ из Угарске. Увидевши да ће Јајце веома брзо пасти побегне краљ Стефан Томашевић у град Кључ. Ту се није имао намеру дуго задржавати, али га изненада опколи турски беглербег Махмуд паша Анђелић. *"После тога је наредио Мехмед-паши да изабере војску и да што пре крене пут онога места где се према обавештењима налазио босански краљ. Извршавајући хитно наређење свога господара, Мехмед-паша је прешао реку. Кад је дошао близу Јајца, добио је обавештење да се краљ, прешавши реку, склонио у тврђаву Кључ, јер није имао смелости да бежи и пође даље да га не би пожурила коњица" (Мавро Орбин).* Како му је скоро сва војска која је била са њим исечена, то је краљ морао да преговара са Мехмед пашом. Тек када је паша обећао да ће му поштедети живот краљ Стефан Томашевић се предао. *"Бојећи се да неће моћи да дуго издрже опсаду, они су поручили Мехмед-паши да ће се предати, али да им обећа да ће поштовати њихову слободу, као и да се под заклетвом обавезе да ће пустити на слободу босанског краља, који је био решен да му се под тим условима преда. Мехмед је одмах прихватио овај предлог и свечано се заклео босанском краљу" (Мавро Орбин).* Но, то обећање није помогло краљевом стрицу Радивоју који је одмах ту, под Кључем, ликвидирао.

Ту се краљ Стефан Томашевић горко преварио. Мехмед паша је заиста одржао реч и није имао намеру да краљу учини било шта нажао. Међутим, такво обећање које је Мехмед паша дао краљу страшно је разјарило султана Мехмеда II који је одмах наредио да се краљ Стефан Томашевић ликвидира. *"Кад је Стефан доведен у табор цара Мехмеда, овај га једног јутра позва к себи. Али Стефан, досетивши се зашто га позива, узео у руку писмо које му је паша био издао под заклетвом, псујући и проклињући турско вероломство. Но варварин се бранио говорећи да Мехмед-паша, који је био његов роб, није могао обавезати њега. Стога га је предао свом учитељу, неком Персијанцу, да га даде смакнути. И тако је краљу Стефану, који се налазио под градом Благајем, била одсечена глава. Други кажу (међу њима су Леунклавије и Бонфиније) да је наредио да га жива одеру. Матија Меховита, кога се држи Јован Ботеро, у првој књизи пише да га је привезао за колац и поставио за циљ стрелцима" (Мавро Орбин).* То је била заиста трагична смрт босанског краља, а начин на који је он ликвидирао остао је помало нејасан и узбуђивао је машту западних писаца, па није чудно што Орбин даје чак три верзије. Римски папа даје

четврту наводећи у једном писму да је *"краља Стефана са стрицем сам Мехмед, незасит људске крви, како се прича, својом руком задавио"*.

То је сада био крај владарске породице Котроманић. Ипак, трагедија ове породице још није била готова. Малолетна деца краља Томаша Остојића, Сигисмунд и Катарина, одведени су у Турску и тамо су примили ислам. Сигисмунд се чак и добро снашао па се временом у изворима спомиње као Исак санџак бег у Малој Азији. За Катарину нема никаквих вести. Краљица Мара (удовица краја Стефана Томашевића), имала је тек 16 година када је постала удовица, побегла је на време тако да је Турци нису успели ухватити. Међутим, пала је у шаке хрватског бана Павла Шпиранчића, љутог противника њеног покојног мужа. Овај ју је хтео предати Турцима, али је краљица успела да на време умакне у Дубровник. Из Дубровника је отишла у Сплит и ту живела у једном самостану. Последња вест о њој потиче из 1495. године.

Интересантна је судбина краљице Катарине, супруге краља Стефана Томаша, маћехе последњег краља Стефана Томашевића. Она је у време турске провале пешице побегла из Босне и једно време боравила у Дубровнику. Децу, Сигисмунда и Катарину, су јој Турци заробили и она их више никада није видела. Како је у Дубровнику нису много трпели то се преселила у Рим. Ту су је већ далеко више ценили па је присуствовала и венчању између сестре српске деспотице Јелене и руског великог кнеза Ивана III (1471.). До краја живота се тврдила да било шта дозна о својој деци и да их покуша извући из Турске, али у томе није успела. Вест да су јој деца прешла у ислам била је за њу посебно тешка. Током 1478. године је и умрла. Сахрањена је у цркви св. Марије Арачели, а на гробу се налази њен рељефни кип са круном на глави. То је, колико се зна, једини споменик који подсећа на њу.

Епилог

Смрћу краља Стефана Томашевића нестала је династија Котроманића, али и средњовековна босанска држава. Турци су све држали под контролом изузев оних земаља које је имао херцег Вукчић. Иако су успеси турака били велики, не може се рећи да Босанци нису пружали жесток отпор. *"Али су и домаћи непрестано наносили губитке непријатељу. Држећи се, наиме, повучени у планине, чим би видели одреде који се крећу у колони, нагло би избијали напоље и нападали их"* (Мавро Орбин). То је довело до таквих турских губитака да су Турци морали одустати од покорвања целокупне Босне. Тиме су земље херцега Вукчића остале изван турског домета, а осим тога, након турског повлачења, херцег је успео да поврати скоро све оно што су му они заузели.

Током 1463. године започео је свој ратни поход на Босну и угарски краљ Матија Корвин. Овај напад је имао успеха и од турака је отето доста онога што су они претходних година освојили. Турци су узвратили већ 1464. године, али нису много постигли. Те године (1464.) почеле су поново свађе између херцега Вукчића и његовог сина Владислава. У вези са тим може се довести и нови турски поход у 1465. години и од стране турака постављање за босанског краља Матије Котроманића (сина Радивоја Остојића). Шта је тај "краљ" радио остаје непознато и судећи по томе није имао неку посебну улогу, а са историјске сцене силази 1471. године.

Већ у 1466. години умире и херцег Вукчић, а наследио га је млађи син Влатко. Старијем сину Владиславу, херцег Вукчић чак ни на самртној постељи није могао да опрости то што је у Босну довео Турке. Не могавши се другачије одржати херцег Влатко се у 1470. години измирио са Турцима. Тада су његове земље издвојене из босанског санџака у посебан санџак који је имао седиште у Фочи.

Са друге стране угарски краљ Матија Корвин је у јесен 1471. године за босанског краља крунисао свога великаша Николу Илочког. Овај нови "босански краљ" је био веома активан и познати су његови ратни доживљаји са Вуком Гргуревићем, а свакако су најистакнутији они око освајања Шапца (1474.). Турски султан је одмах узвратио па је и он иступио новог краља Босне. Био је то Матија Војсалић, из рода Вукчића. Међутим, сада је и тај "краљ" почео да тајно контактира са Угарском па је ускоро био нападнут од турака, али се уз угарску помоћ одбранио (1476.). Но, то је и последње што се о њему зна. И он је тада изненада нестао. У 1477. години је умро Никола Илочки па се почело са тражењем "новог краља". Но, сада то више није имало никаквог смисла па се ускоро од свега одустало. Сада Босна више није имала никаквих краљева.

Последњу слободну територију у Босни држао је једно време херцег Влатко Вукчић. Са Вуком Гргуревићем имао је неколико добрих акција и изгледало је једно време да би он могао бити један од познатијих бораца против турака. Ипак, стрпљење га је издало и негде крајем децембра 1481. године он је од свега одустао и са Турцима се измирио па се са породицом одселио негде у Турску. Сада је целокупна територија Босне пала под турску власт.